

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТАВРІЙСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ
НАУКОВІ ЧИТАННЯ»**

28–29 січня 2022 р.

Видавний дім
«Гельветика»
2022

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Казарін Володимир Павлович (Голова) – професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктор філологічних наук, професор;

Семенець Ольга Сергіївна (Секретар) – завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук;

Бессараб Олександр Володимирович – проректор за науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук;

Гисдкова Олена Геннадіївна – доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат педагогічних наук, доцент;

Дрига Ірина Миколаївна – доцент кафедри східної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук, доцент;

Кузьміна Світлана Леонідівна – директор Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктор філософських наук, доцент;

Куш Наталія Валеріївна – доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук, доцент;

Попова Олена Анатоліївна – завідувач кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат педагогічних наук, доцент;

Свенцицька Еліна Михайлівна – професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктор філологічних наук, професор;

Сеігяг'ясва Таміла Решатівна – завідувач кафедри східної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук.

Таврійські філологічні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 28–29 січня 2022 р. – Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. – 212 с.

ISBN 978-966-992-741-5

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Таврійські філологічні наукові читання», яка відбулася на базі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського 28–29 січня 2022 р.

УДК 80(063)

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

Бондарева О. Є.

Фемінна версія маскулінної біографії
 («Таїна буття» Тетяни Іващенко)..... 8

Герасименко Н. В.

«Вугледар – 2099» М. Гримич і антиутопія
 в сучасній українській літературі..... 13

Гурдуз А. І.

Концепт свободи в трилогії Ярини Каторож «Палімпсест»..... 18

Дружинець М. Л., Філімончук Я. В.

Гендерні особливості мовлення молоді Північної України:
 вокальна орфоепія 22

Єльнікова Н. І.

Девіантна комунікація як об'єкт дослідження
 мовознавчих студій 27

Калинчук А. М.

Ранні шевченкознавчі розвідки Михайла Возняка: пролегомени..... 31

Папіш О. О.

Гендерний аналіз назв закладів харчування міста Херсона 38

Попич Л. В.

Лінгводидактичні можливості новел Василя Стефаника
 під час вивчення лексикології в середній школі..... 41

Присівок Д. В.

Війна як світоглядна криза в романі В. Маркуса
 «Сліди на дорозі»..... 46

Процюк Л. Б.

Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.:
 специфіка конфлікту та характеротворення
 (досвід Бориса Грінченка та Людмили Старицької-Черняхівської)..... 50

Ципердюк О. Д.

Стильові доміанти проповідей Григорія Хомишина 54

Чорний І. В. Ідеологічна парадигма дитячих детективів А. Кокотюхи.....	59
--	----

НАПРЯМ 2. СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Аскерова І. А. Особливості семантичної еволюції пол. <i>nostalgia</i>	62
---	----

НАПРЯМ 3. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Бережна М. В. Психолінгвістичний архетип «Ментор»	67
---	----

Василенко Д. В., Казмірук А. В. Афіксоїди англомовної військової лексики	71
--	----

Вольфовська О. О. Просодичні характеристики вітальних промов сучасних політичних діячів Німеччини	76
--	----

Yefremova N. V., Boichuk V. M. Phraseological means of expressing pessimism in pessimistic utterances	80
--	----

Zhyhadlo O. Yu. Politeness and English courtroom discourse.....	84
---	----

Зубач О. А. Дискурсивні аспекти дослідження комічних текстів	88
--	----

Орел І. І. Генетична класифікація фразеологізмів авторського походження...	90
--	----

Сологуб Л. В. Тактика графічно-видільної візуалізації у сучасному науково-дидактичному дискурсі	95
--	----

НАПРЯМ 4. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Артюмцев О. В. Особливості відтворення німецьких термінів транспортної галузі українською мовою.....	100
---	-----

Нурко О. В.	
Translation aspect of female connotative neutral words and phrases	104
Ренська А. Д.	
Особливості українсько-турецького перекладу (на матеріалі перекладацької діяльності Агатангела Кримського).....	107
Синегуб С. В.	
Відтворення імплікованої семантики німецької дієслівної лексики українською мовою	112
Солюк М. М.	
Проніміналізований числівник «один» як засіб вираження категорії означеності / неозначеності в перекладі німецькою мовою	116

НАПРЯМ 5. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Саркісова І. А.	
Теоретичні рефлексії епістолярного жанру	120
Чернявська О. К.	
Автобіографізм як науковий термін	124

НАПРЯМ 6. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Alizade S.	
The problem of personality and social reality in historical poems in which the image of Samad Vurgun was created.....	129
Рева І. А.	
Особливості психологічної авторської структури тексту в поемі «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж. Г. Байрона	135
Совєтна А. В.	
Bildungsroman в літературі чикана.....	140
Чорна В. Л.	
Постать Шарлотти Бронте в рецепції Лори Роулєнд	144

НАПРЯМ 7. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Нєшута О. В.	
Переклад поеми «Рєквієм» Анни Ахматової як форма естетичної рецепції британського письменника Дональда Майкла Томаса	147

НАПРЯМ 8. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Isayeva R.

Lexical repetitions in additional constructions as a means
of lexical-semantic communication 152

Кузьмич А. О.

Мовна гра як об'єкт лінгвістичних досліджень 154

Ніколаеску Е. В.

Поняття «мова» і «мовлення» у сучасній лінгвістиці 157

НАПРЯМ 9. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Самчук Л. С.

Прецедентні феномени в політичному дискурсі
(на матеріалі промов Володимира Зеленського) 161

НАПРЯМ 10. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Жовтані Р. Я., Голомідова Л. В.

Формування німецькомовної комунікативної компетенції
в здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
спеціальності 242 «Туризм» 165

Місеньова В. В.

Особливості субкультурного комунікативного стилю
в умовах глобалізації 169

НАПРЯМ 11. ЖУРНАЛІСТИКА

Бабенко В. С.

Репрезентація сексуальності в медіа 174

Любченко Ю. В.

Людиноцентризм у сторітелінгу: аудиторне сприйняття 178

Приступенко Т. І., Євдокименко І. М.

Українські реалії свободи слова 181

Сидоренко Н. М., Дубецька О. О.

Преса для дітей різних народів на території Наддніпрянщини
початку ХХ століття 187

Старкова Г. В.

Реакція на запровадження в Україні військового обліку
для жінок у медіа та мемах 192

Супрун В. М., Томашевський І. В.

Спортивна журналістика в сучасному медіадискурсі України 196

НАПРЯМ 12. ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МОВ

Білозерська В. В.

Онлайн-ігри як сучасний спосіб вивчення англійської мови
у дистанційному форматі..... 199

Варешкіна Н. В.

До проблеми викладання курсів практичної
та теоретичної граматики..... 202

Ловчук Ю. Ю.

Розвиток розумових вмінь вищого порядку під час аудіювання
іншомовних текстів 207

НАПРЯМ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

Бондарева О. Є.,

доктор філологічних наук, професор,

головний науковий співробітник

Київського університету імені Бориса Грінченка

ФЕМІННА ВЕРСІЯ МАСКУЛІННОЇ БІОГРАФІЇ («ТАЇНА БУТТЯ» ТЕТЯНИ ІВАЩЕНКО)

Іманентною ознакою сучасної української біографічної драматургії Мар'яна Шаповал називає її антропоцентричність – «тривалий, непідробний інтерес письменника до людини, її буття й духовного пошуку, до її культурного контексту, що також є специфічним проявом людського існування» [7, с. 46]. Проте йдеться не про безумовне, некритичне прийняття цілісності та непересічності драматургічного біографічного героя, а як раз насамперед про увагу до контексту, в який цього героя інкорпоровано і який дозволяє зробити його образ поліфонічним та пластичним.

П'єсу Тетяни Іващенко «Таїна буття» можна вважати до певної міри знаковою для розвитку сучасної української біографічної драматургії, оскільки це одна з небагатьох біографічних драм наших сучасників, яка має стійкий інтерес в українських режисерів і театрів, є репертуарною вже майже чверть століття, починаючи з жовтня 1998 року й донині, та уможливорює все нові й нові режисерські й акторські різночитання і, відповідно, нові ракурси її рецепції. Цю п'єсу сценічно реалізували Театр на Подолі (реж. Віталій Семенцов), Львівський Перший академічний український театр для дітей та юнацтва (реж. Володимир Борисюк), Коломийський академічний обласний український драматичний театр ім. Івана Озаркевича (реж. Сергій Кузик), Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка (реж. Андрій Май), Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр ім. В.Г. Магара (реж. Тетяна Лещова), Сумський обласний театр для дітей та юнацтва (реж. Сергій

Сидоренко), Одеський Театр юного глядача ім. Юрія Олеші (реж. Фаїна Мартинова). Саме ця п'єса дала назву упорядкованій Національним центром театрального мистецтва ім. Л. Курбаса антології сучасної біографічної драми [6], з якої в історії сучасних українських драматургічних антологій розпочався етап колекцій. Я вже докладно аналізувала цю п'єсу як художнє ціле [1; 2], проте раніше не приділила достатньо уваги тому, як маскулінна біографія Івана Франка реалізується через фемінну художню версію, що я схильна відносити до комплексу «протестних драматургічних стратегій» [2, с. 366] сучасної біографічної літератури для театру.

П'єса розгортається довкола концентрованого життєвого трагізму біографічних постатей Івана Франка та його дружини Ольги Хоружинської. Якщо Володимир Клименко (KLIM), створюючи текст п'єси для вистави Володимира Кучинського «посеред раю, на майдані...» (Національний академічний театр імені Івана Франка, 2006 р.), робив декларативний акцент на потужній постаті самого Івана Франка та запропонував вербальну візуалізацію його складних внутрішніх розщеплень і сум'ять, що призводять до вищої еманції Митця – божевілля як прориву від буденності і приземленості до збагнення вищих істин, то з п'єсою Тетяни Івашенко ситуація геть інша. Авторка охоплює усю діахронію цього подружжя – від першої випадкової зустрічі у Нагуєвичих до передсмертної сповіді Ольги Франко.

Переконаємося, що це скоріше текст про Ольгу Хоружинську-Франко, аніж про самого Івана Франка, як може видатися на перший погляд. На користь такого припущення спрацьовує низка спостережень над цим текстом:

1. Зовні явлена у п'єсі діалогова форма, через яку презентується динаміка стосунків між Франком та Ольгою, сутнісно не є діалогічною, це відвертий камуфляж для монологічного типу мислення, яке привноситься у драматургію завдяки сучасному нарративному повороту у гуманітаристиці в цілому та художній літературі зокрема.

2. Усі шість споминів, з яких структурно складається п'єса, належать Ользі Хоружинській, а не Іванові Франку, відповідно, саме її нарративна позиція визначає загальну інтенційність драматургічного тексту, причому «приватність у п'єсі афектована

і болісна», а у спомини протагоністки «закладено неосяжну життєву прірву між нею та Франком» [1, с. 253].

3. Текстові «Таїни буття» властиві коди так званого «жіночого письма», характерологічні ознаки якого (відкрита структура тексту, більша метафоричність мовлення, його відчутна емоційність тощо) виокремлюються та систематизуються гендерною лінгвістикою та феміністичною літературною критикою ще від Елен Сіксу і Ксав'єр Готьє – аж до привнесеного в українське літературознавство Соломією Павличко феміністичного методу прочитання художніх текстів. Окрім того, у тексті створено смислову дихотомію почуття/раціо, яка не зближує, а розділяє Ольгу, що живе почуттями тут, у родині, та Франка, який живе чином, обов'язком, суспільним служінням, а душевні порухи і сильні почуття дозволяє собі лише за межами власної родини.

4. З'ява у франковому житті інших жінок – таких собі «нерозлучних розлучниць» – зовні нічого не змінює у подружжі Франків, проте створює колосальні лінії внутрішньої напруги для Ольги Франко як протагоністки п'єси, яка перебуває на віртуальному життєвому хресті – у постійній розіп'ятості між Ольгою Рошкевич та Целіною Журовською. Зрозумівши, наскільки нещасливою у коханні всього свого життя була Ольга Рошкевич, Ольга Хоружинська-Франко у своїй останній передсмертній сповіді раптом проникається до неї співчуттям і зараховує її до своїх духовних сестер.

5. Коли йдеться про Івана Франка, то у п'єсі він від себе, тобто, від першої особи, промовляє доволі рідко, набагато частіше ми чуємо про нього саме як про третю особу, тобто, навіть мовленнєва особистість митця деформується крізь оптичну лінзу нараторки Ольги Хоружинської, яка, навпаки, промовляє лише як перша особа. У такий спосіб створюється зримо осяжна субверсія «звичайної» мови драми про непересічну постать та деструктуються узвичаєні «про-чоловічі» наративи.

6. Страждання як осягнута найвища таїна буття – це також суто жіночий ракурс несвідомої душевної екзальтації героїні, яка постійно перебуває у тіні свого видатного чоловіка і не сприймається суспільством інакше, як така собі безформенна та безсловесна тінь: назовні подібна тінь проривається лише через колосальні внутрішні перипетії=страждання.

7. Зрештою, чоловік метафорично проявляється через метаметафору вогнища, здатного повністю спалити жінку, обпекти її почуття, змусити її невиліковно страждати. Відтак упродовж усієї п'єси Франко творить свій власний світ, а Ольга поступово руйнує себе у тенетах своєї відданості чоловікові. В результаті у фіналі йдеться про божевілля та душевні хвороби обох, розділених старістю, відстанню, непорозумінням і трагічною самотністю.

Як бачимо, усвідомлюючи, що «сучасна біографічна драма, яка є переважно драмою моделюючою, вдається до розробки життєписів культурних еліт» [7, с. 52], автори новітніх драматургічних текстів, незалежно від власної гендерної приналежності, починають активно виводити на перший план жінок, які були поруч зі своїми видатними чоловіками і, в силу концентрованої уваги до цих непересічних чоловіків, у суспільній рецепції перетворилися на їх безсловесні тіні, яким не доводилося «промовляти» і які априорі не мали права індивідуалізуватися і бути «почутими». Причому тут йдеться не лише про те, що така позиція належить драматургам-жінкам. У цьому контексті актриса Галина Стефанова згадує блискучу п'єсу «Стіна» Юрія Щербака [8], у контексті порівняння постатей Варвари Репніної та Ольги Хоружинської, наголошує, що «неоціненною є епістолярна спадщина цих жінок» [5, с. 196] і що сьогодні важливо повертати їм право на промовляння. Направду свідомо акцентна увага до жінок, які в силу різних обставин були представлені у культурних текстах лише як другорядні, майже безсловесні постаті, такі собі сателіти своїх відомих/видатних чоловіків, це не суто українська, а загальноєвропейська траєкторія розвитку сучасної драматургії, що засвідчує, наприклад, надзвичайно цікава драма «Мілева Айнштайн» відомої сербської письменниці Віди Огненович – твір про Мілеву Марич, першу дружину Альберта Айнштайна [4]. І «Стіна», і «Таїна буття», і «Мілева Айнштайн» можуть бути проаналізовані під спільною концептуальною парасолькою – як сучасні постколоніальні тексти, які на перший план висувають питання не стільки жіночої емансипації, скільки жіночої суб'єктності у вкрай несприятливих для цього міжлюдських/родинних стосунках, тобто, поряд із сильними видатними чоловіками, яких обтяжують ці стосунки і витісняють своїх супутниць зі сфери

суспільного сприйняття, естетичних симпатій та права на особистий голос. Така «протестна» драматургічна стратегія врешті-решт спрацьовує і на художню розгерметизацію біографічних образів видатних, поза сумнівом, чоловіків – Тараса Шевченка, Івана Франка, Альберта Айнштайна, які перестають бути площинними манекенами та набувають плоти й крові, емоцій та психологічних хитросплетінь, тобто, тієї пластичності, яка резонує сучасному реципієнту, відкритому до нових нарративних художніх ресурсів більше, аніж до великих нарративів.

Список використаних джерел:

1. Бондарева О. Драматургічна антологія біографічних п'єс «Таїна буття» та її культурні контексти. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; ред.-кол.: М. Г. Палієнко (голов. ред.) та ін. Київ, 2021. Вип. 21. С. 242–263.

2. Бондарева О. Як сучасна українська драматургія трансформує біографічний канон. Тези доповіді. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1220>; Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями : матеріали Міжнар. наук. конф. (5–7 жовт. 2021 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН ; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2021. С. 365–368.

3. Іващенко Т. Таїна буття: драма. Таїна буття. Біографічна драма. Антологія. Автори А. Багряна, Я. Верещак, В. Герасимчук, Т. Іващенко, Н. Неждана, О. Низовець, О. Миколайчук. Київ : Світ Знань, 2015. С. 165–194.

4. Огнєнович В. Мілева Айнштайн. П'єса / пер. з сербськ. А. Татаренко. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2017. 128 с.

5. Стефанова Г. Біографічна драма: одна з моделей (листування Ольги Хоружинської та Івана Франка як драматургічна основа біографічно-документальної вистави «Подружжя»). *Курбасівські читання*. 2020. № 5. С. 194–204.

6. Таїна буття. Біографічна драма. Антологія. Автори А. Багряна, Я. Верещак, В. Герасимчук, Т. Іващенко, Н. Неждана, О. Низовець, О. Миколайчук. Київ : Світ Знань, 2015. 304 с.

7. Шаповал М. Поворотний момент: зміна форм репрезентації художньої біографії в сучасній драматургії. *Курбасівські читання*. 2020. № 5. С. 45–58.

8. Щербак Ю. Стіна. Щербак Ю. Сподіватись : п'єси. Київ : Радянський письменник, 1988. С. 298–361.

Герасименко Н. В.,
старший науковий співробітник
відділу української літератури ХХ ст.
та сучасного літературного процесу
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України

«ВУГЛЕДАР – 2099» М. ГРИМИЧ І АНТИУТОПІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Під час суспільних потрясінь – революції, війни, стрімкої зміни державного курсу на кардинально протилежний та ін., особливої ваги й популярності набирає жанр антиутопії. Письменники зазвичай послуговуються ним для зображення суспільства, що «опинилося в соціально-моральному, економічному, політичному чи технологічному глухому куті внаслідок неправильно ухвалених рішень» [3].

Розквіт антиутопії припадає на ХХ століття – передовсім, через його буремну історію. Найвідоміші твори «Ми» Є. Замятіна (1920), «Прекрасний новий світ» О. Гакслі (1932) та «1984» Дж. Оруелла (1948). Характерні жанрові мотиви чітко увиразнюються в романах «451° за Фаренгейтом» Р. Бредбері (1953) і «Механічний апельсин» Е. Бьорджесса (1953) та ін. В українській літературі прикладом антиутопії є роман В. Винниченка «Сонячна машина». До жанру антиутопії можна зарахувати й твори українських письменників, зокрема, «Дефіляда в Москві» (2000) В. Кожелянка, «Рівне/Ровно» О. Ірванця (2002), «Стовпотворіння» П. Загребельного (2004), «Цінь хуань гонь» Г. Тарасюк (2008), «Труба» А. Крима (2010), «Час смертохристів» Ю. Щербака (2011), «Помирана» Т. Антиповича (2016), «Маша, або постфашизм» Я. Мельника (2013), «Довгі часи» В. Рафеєнка (2017) та ін.

«Вугледар-2099» М. Гримич з'явився друком 2021 року, однак, попри актуальність порушеної в ньому теми, залишився непоміченим для широкого загалу. Оминули роман увагою і науковці, хоча твір потребує ретельного й комплексного аналізу – як один з небагатьох у сучасному вітчизняному літпроцесі з прогностичним сюжетом.

Мета нашої роботи – дослідити роман М. Гримич «Вугледар-2099» у контексті сучасної української прози, проаналізувати текст через призму жанру антиутопії, з'ясувати й схарактеризувати проблемно-тематичні пріоритети письменниці.

У літературознавчому словнику-довіднику – антиутопію трактують як *«зображення у художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадних соціальних ідеалів. Може трактуватися і як заперечення утопічних прожектів Т. Мор, Ф. Бекон, Т. Кампанелла, К. Маркс, В. Ленін та ін.»* [1, с. 48].

Аналогічно пояснює жанр і Літературна енциклопедія *«Антиутопія – альтернативне фантомному прогресизму зображення в художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних із безвідповідальним, іноді злочинним експериментуванням над людством заради його «поліпшення», застосування ілюзорних, зовні принадних соціальних, педагогічних ідеалів»* [2, с. 75].

У романі М.Гримич «Вугледар -2099» зображене ідеальне суспільство майбутнього. Події відбуваються наприкінці ХХІ століття в Університеті Вугледар, невід'ємної частини однойменної, високотехнологічної міської агломерації Українських Об'єднаних Лібертатів. Це абсолютно відкритий й уніфікований соціум, де права на приватність, які загалом останньої просто не існує: *«...Слово «приватний» – метафора. Вже давним-давно в цьому світі немає нічого приватного. Ще в епоху фейсбуку, твітера та інших соціальних мереж, в епоху електронних декларацій та інтернет-банкінгу, інтернет-шопінгу й інтернетних ігор почалася мера транспарантності: усі стали абсолютно прозорими. За онлайнвою активністю можна було визначати, наскільки ти заможний, скільки, як і що ти їси, які твої уподобання в одязі чи колористиці, яка твоя кредитна й купівельна історія, де ти працюєш, що ти любиш, а чого терпіти*

не можеш, чи є в тебе хобі, де й коли встаєш уранці, де й коли (а часом – і з ким) лягаєш, чи страждаєш від безсоння, чи відчуваєш страх перед темнотою/висотою/закритим простором і чи боїшся гуляти на самоті...» [5, с. 10].

Вірцеве суспільство майбутнього, з його високими технологіями, за М.Гримич, передовсім, казарменне – з суворою регламентацією всього способу життя і мислення громадян: тут обумовлено сфера праці, дозвілля, регламентуються години для ігор й суспільно корисною працею, на кшталт збирання заару, дикого чебрецю з Левантійських гір. Однаковість усіх підкреслюється уніфікованістю занять і поведінки, цілковитою підпорядкованістю регламенту в усьому: в одягу, їжі та навіть думках (епізод з однаковим мисленням Гаїни й Васильківського на нараді з безпекових питань).

Новостворене суспільство навмисно позбавлене родової та колективної пам'яті. Бо на думку очільників корпорації та власне Університету Вугледар, «Прогрес можливий тільки тоді, коли люди забудуть своє минуле. Саме вона (Леоніда Львівна – Н.Г.) була автором гасла *«Історія померла! Нехай живе майбутнє!»* та ініціатором закону про заборону вивчення історії в школі... План був спрямованим на те, щоб люди дивилися в майбутнє й жили сьогоднішнім днем, а не голосили й посипали голову попелом з приводу сконструйованих істориками ілюзорних картинок минулого та не займалися пошуком героїв, з одного боку, і винних у всіх своїх нещастях – з іншого. І от Українські Об'єднані Лібертати вже півстоліття живуть без історії. Виросло два покоління, які не знають, хто кривдив їхніх предків у минулому, й не тримають ні на кого зла...» [5, с. 13].

Громадяни Об'єднаних Українських Об'єднаних Лібертатів давно позбулися популярних проблем ХХ століття, зокрема, расової та гендерної дискримінації, а також вибороли собі право обирати стать, як ось, скажімо, керівник університетського Безпекового департаменту: *«За статтю він чоловік, але в ХХІІ столітті кожен має право вибирати собі те ім'я, яке йому подобається, не орієнтуючись на застарілі стереотипи: жіноче воно чи чоловіче. Тож начальник Безпекового департаменту Університету «Вугледар» був чоловіком на ім'я Кларисса, і це нікого не дивувало...»* [5, с. 14]. І далі: *«– Клариссо, ти все сказала,*

що хотіла? (Кларисса любив, щоб до нього зверталися в жіночому роді. – Та-а-ак, – невпевнено прозвучав у відповідь оксамитовий бас...» [5, с. 36].

Головні герої роману – найвище керівництво Університету, члени його Малої Ради. Очолює її 140-річна Леоніда Львівна, одна з семи безсмертних. Серед членів команди Васильківський – виконавчий директор Університету, інженер-технар; Кларисса – офіцер безпеки; Абдулла Абу Касим Ібн Смарагд – завгосп; Гаїна Шевченко – лінгвістка, фахівець з радянської літератури; і зрештою Волнушкін – завідувач лабораторії метаматеріалів, за допомогою яких предмети могли ставати невидимими. Усіх членів команди Леоніди Львівни об'єднує те, що всі вони у той чи інший спосіб, але пов'язані з радянською епохою. Леоніда Львівна народилася за часів Бровастого правителя (*Леоніда Брежнєва – Н.Г.*); Гаїна – спеціаліст із радянської літератури; у Васильківського є свій ретродім, бо, як сам зізнається, має «потаємну пристрасть до естетики минулого» [5, с. 11]. А Кларисса мусить знайти винуватця, який запустив у мережу вірус, радянську пісню – «Вышел в степь донецкую парень молодой».

Структура роману-антиутопії М. Гримич складається з двох частин-протиставлень: на противагу надрозвинутій сучасній агломерації та університету «Вугледар» у романі є ще одна локація Піски Удайські, «...це місце, де живуть, за різними варіантами міфу, чи то старовіри, чи то полтавські ковбої. ... де курсують підземними тунелями поїзди-привиди. ... така собі «чорна діра», де час від часу зникають вугледарські летючі маршрутки й ніколи звідти не повертаються...» [5, с. 103]. А в Пісках Удайських є країна Комзомолія, відокремлений простір, де навколо на сотню кілометрів радари глушать усі супутникові сигнали. Це абсолютно закрита зона зі своєю столицею Малою Ведмедицею, посередині якої на горі височіє тюрма.

У романі М. Гримич Країна Комзомолія – збірна алюзія одразу на три світи – сучасної України, колишнього Радянського Союзу, сучасної та нинішніх самопроголошених, ізольованих Л/ДНР. Про повернення в минуле свідчить не тільки назва санаторію, «взірцевого підприємство перехідного комсомольського прапора», де питають про путівку чи курсівку, а й весь його інтер'єр: хол, касетний магнітофон, ретротелефон, не радіо й не стільниковий,

а з диском, як за часів СРСР, меню з радянських їдалень (гороховий суп, котлети), спільні сніданки-обіди-вечері тощо.

Та водночас, попри усю ірреальність ситуації, трансформації характерів персонажів, їхнє самопізнання й самоусвідомлення, а разом і штучності їхнього Вугледару відбувається саме тут, у цьому замкненому й небезпечному просторі Пісків Удайських – у кожного з героїв по-своєму. У Леоніди Львівни: *«У її голові творилося казна-що. Те, що вона почула від Анжеліки (адміністраторки санаторію – Н.Г.) збурило її душу, вона начебто заново вчилася любити. Страждати, співчувати, боятися, ненавидіти»* [5, с. 208], *«... він (Абдулла – Н.Г.) тим часом підповз до краю поля і став гладити лапате листя свіжо-зеленого кольору на маленьких кущиках, що росли безкінечними рядочками, які зникали десь там далеко попереду, аж за обрієм. Абдулла вирвав із землі один із них і замилувався коренеплодом, на якому тремтіли крихти чорної-пречорної землі. – Ось ти який, цукровий бурячку! – вигукнув він благоговійно, сльози полилися градом з його очей!...»* [5, с. 142] тощо.

Слід зауважити, що роман М. Гримич – це передовсім пересторога. Саме тому авторка широко застосовує і гіперболу, й гротеск, карикатуру, а подекуди спрощення, схематизацію й моделювання для наочності – для легшого сприйняття авторської ідеї та її художніх доказів.

Ось, приміром, письменниця іронізує над тотальним користуванням стільниковими телефонами в сучасному соціумі: на звістку про загибель членів Малої університету «Вугледар» пропонують *«...провести поминальну акцію «Запали вогник на мобільному телефоні». Мобільні телефони можна придбати в церковних крамницях, а також у сувенірних магазинах»* [5, с. 152].

Підсумовуючи, зазначимо, у час історичних потрясінь з'являються твори-застереження, що відтворюючи тенденції й проблеми сьогодення, його страхи й сподівання, начебто проєктують майбутнє країни, щоправда, з невтішними прогнозами. «Вугледар – 2099» М. Гримич серед таких романів: вірцеве ідеальне суспільство, міська агломерація Українських Об'єднаних Лібергатів – насправді нежиттєздатна й небезпечна, попри всі свої надсучасні розвинуті технології, це шлях в нікуди. Та чи зрозуміють це у суспільстві – покаже час.

Список використаних джерел:

1. Антиутопія. *Літературознавча енциклопедія : у двох томах* / авт-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Том 1. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
2. Антиутопія. *Літературознавчий словник-довідник* / упоряд. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
3. Антиутопія в ХХ веке : еволюція и типологія. URL: https://studbooks.net/1939694/pedagogika/antiutopiya_veke_evolyutsiya_tipologiya (дата звертання: 22.01.22).
4. Бушанський В. Утопії і антиутопії в європейській культурі. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Вип. 3-4(95-96). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/bushanskyi_utorpii.pdf (дата звертання: 22.01.22).
5. Гримич М. Вугледар – 2099. Роман. Київ : Нора-друк, 2021. 296 с.
6. Максименко Л. Антиутопія в українській літературі: сто років мовчання. *Слово Просвіти*. URL: <http://slovoprosvity.org/2011/08/04/antyutopiia-v-ukrains-kiy-literaturi/> (дата звертання: 22.01.22).
7. Синьоок Т. Українська антиутопія. Жанр-профілактика суспільних захворювань. URL: <https://blog.yakaboo.ua/zhanr-profilaktyka-suspilnykh-zakhvoryuvan/> (дата звертання: 22.01.22).

Гурдуз А. І.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету*

КОНЦЕПТ СВОБОДИ В ТРИЛОГІЇ ЯРИНИ КАТОРОЖ «ПАЛІМПСЕСТ»

У перші десятиліття ХХІ ст. відбувається глибоке проникнення фнтезійного елемента в сфери політичного, виховного, сатиричного роману, антиутопії тощо з наступним формуванням

відповідних нових модифікацій, що, поряд із колапсом спроб утворити несуперечливу теорію й класифікацію фентезі, вельми ускладнює практичні студії цього найпродуктивнішого нині метажанру.

Осмислення сучасними письменниками соціально-політичних проблем минулого й сьогодення у фентезійному антуражі (Р. Рігзом, С. Грін, В. Пелевіним, М. Семеновою, О. Шеїним, В. Гранецькою й ін.) потребує на глибокий компаративний аналіз у зв'язку з глобальністю порушуваних питань і подібністю пропонованих художніх рішень. Водночас першою сходинкою для цього повинно стати об'єктивне комплексне вивчення текстів у координатах національних літературних систем.

Якісно відмінним від художнього моделювання попереднього мистецького покоління є фентезійний концептуалізм молодшої генерації письменників ХХІ ст., зокрема українських, художній корпус котрих часто навіть не введений до літературознавчої практики. Значний науковий інтерес становить романістика Ярини Каторож з яскравою й самобутньою рецепцією в ній вітчизняного минулого й сьогодення, а також особливої художньої прогностики. Нещодавно видані, романи «Алхімія свободи» (2015) і трилогія «Палімпсест» (2017–2020) поки не досліджені, хоча заслуговують на літературознавче висвітлення як оригінальні явища в системі вітчизняного метажанру, причому «Алхімія свободи» високо оцінена на міжнародному рівні (спеціальна відзнака «Українське сучасне фентезі» в межах Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» 2015 р.). Ключовим у прозі Я. Каторож, що тяжіє до героїчного фентезійного піджанру, є концепт свободи, який багато в чому визначає логіку сюжету її творів.

У пропонованій розвідці вперше визначаємо специфіку концепту свободи в трилогії Я. Каторож «Палімпсест» як органічного світовому фентезі початку ХХІ ст. твору, паралельно фокусуючись на супровідному в цій площині гендерному означнику.

Виведення Яриною Каторож в «Алхімії свободи» на перший план жінки-воїна, рятівниці коханого і свого народу, доньки алхіміка, з усвідомленим прагненням бути сильною («Я не слабка» [1, с. 88]), узгоджується з провідним жіночим характером в українському фентезі перших десятиліть ХХІ ст. і отримує

розгорнуте продовження в «Палімпсесті». Героїня останнього, Анна Стожар, – наділена надприродними здібностями творча натура, поява якої в паралельному світі служить каталізатором повстання проти тиранії в імперії Циркута та вможливує відродження династії стожарів.

Підкреслюваний у фентезі перших десятиліть ХХІ ст. концепт межі є одним із провідних у «Палімпсесті». Його героїня не тільки належить двом світам – об'єктивній земній дійсності і паралельній, де розташована країна Циркута, – але й є представницею роду стожарів, місією яких протягом двох тисяч років є утримування «...велетів та людей на... межі...» [4, с. 70] миру.

Фіксована нами в трилогії опозиція «сильна жінка – слабкий чоловік» органічна сучасному фентезійному корпусу (В. Гранецька, Д. Корній, О. Печорна й ін.) і розвиває аналогічний розподіл ролей персонажів в «Алхімії свободи». Тут змалювання чоловічої натури (Марка) психологічно слабшою закріплене звертанням парубка до Медини: «Ти сильніша за мене! [...] Ти сильніша» [1, с. 158].

Порушуючи в «Палімпсесті» проблеми ідентичності, узурпації державної влади, тиранії й повстання проти неї, Я. Каторож суголосна англійці С. Грін із її «Напівжиттям» (2014–2016) та білорусу О. Шеїну з його «Сімома каменями» (2015). У частинах циклу вгадуються аспекти історії України: це вікова заборона у гноблених Циркутою землях Патрії рідної мови її мешканців, яких «...позбавляли... культури, історії, часто – життів. ...розселяли по усій імперії, думаючи, що так знищують» [3, с. 566]; асоційований з українським Диким степом патрійський «Дикий край» тощо; промовисті й імена деяких персонажів: Либідь, Киян та ін. Окрім того, що первісною реальністю Анни Стожар є сучасна Україна, у тексті фігурують факти вітчизняного суспільно-культурного сьогодення: згадані власне країна [2, с. 298, 325], національність – українка [3, с. 561], Львів [4, с. 251] і власне Високий Замок [4, с. 252]; обличчя друга Анни після удару нагадує національний прапор [4, с. 254] тощо. Нарешті, недвозначно у світлі сучасності піднесена історія підкореного народу Патрії у складі імперії-завойниці: «Циркута і Патрія в момент перетину їхніх історій дійшли до точки неповернення. Не могли існувати довше в тому вигляді, як раніше. Цілковито мирна держава... і абсолютно

войовнича імперія, яка була настільки пожадливою, що не побоялась зазіхнути на сили, яких не могла зрозуміти» [3, с. 566].

Характер і ступінь невисокої інтертекстуальної насиченості «Палімпсесту» співвідносні з аналогічними параметрами «Вовкодава» М. Семенової, хоча буквальна прив'язка сюжету української трилогії до об'єктивної дійсності дозволяє її персонажу Тарасу згадати «...реальність Гаррі Поттера. Або «Хронік Нарнії» [2, с. 24], що, у свою чергу, навіює думку про синонімію паралельного щодо реальності існування Патрії, Хогвардсу Дж. К. Ролінг і Нарнії К. С. Льюїса. У змальованому язичницьким світі Стожарів мотив свободи підкреслений прихованою проекцією боротьби патрійців на біблійний вихід із Єгипту євреїв [2, с. 130]).

Акцентування в «Палімпсесті» мовного питання підкреслює імператив свободи як один із провідних для прози Я. Каторож у цілому (декларативна в цьому сенсі назва її дебютної «Алхімії свободи»): «Хочеш знищити народ, лишити його без суті, – убий насамперед його мову. Спів матері дитині» [4, с. 375]. Останнє споріднює трилогію з циклом романів М. Семенової «Вовкодав» (1995–2014). Російська письменниця звертає особливу увагу на мови різних племен, із якими контактує Вовкодав упродовж своїх мандрів, як засобу їхньої ідентифікації, до етимології окремих слів як різновиду народної пам'яті. Поряд із М. Семеновою, Я. Каторож – одна з небагатьох авторок і авторів фентезі, хто приділяє увагу мовному питанню. Причому коли для Вовкодава звуки рідної мови – щемливе нагадування про дитинство і рідний край, котрому, як і мові його населення, нічого не загрожує, то в «Палімпсесті» мова – поставлена під заборону умова виживання пригнобленого народу.

Пам'ять, у такий спосіб, є ключовим мотиватором у фентезі Я. Каторож, оригінально зашифрованим у назві її трилогії. Важливий цей концепт і для «Вовкодава» М. Семенової, зіставлення з художнім світом якого виразно окреслює специфіку мотиву пам'яті в українському творі. У російській гексалогії берегти історичну й культурну пам'ять – настанова нащадкам, в українській трилогії ж пам'ять стає безпосередньою зброєю в боротьбі з загарбником рідної землі. Зауважимо, що можливість варіативності цієї боротьби означена положенням в «Альянсі» (2018): «Не завжди боротьба має бути агресивною» [2, с. 131].

У такий спосіб, рушійним у сюжеті «Палімпсесту» є концепт свободи, атрибутивними для якого стають, у першу чергу, мотиви

історичної пам'яті, боротьби, гендерний означник. Аналізована трилогія засвідчує оригінальність художнього відображення Яриною Каторож історико-культурної перспективи України, самобутність фентезійного моделювання й водночас – суголосність її твору тенденціям розвитку світового фентезі перших десятиліть ХХІ ст.

Положення запропонованої студії можуть бути розширені в межах масштабного й перспективного дослідження романістики Я. Каторож у контексті становлення національного фентезі початку ХХІ ст., що сприятиме об'єктивній оцінці художніх параметрів, тенденцій і перспектив розвитку українського метажанру й літературного процесу в цілому.

Список використаних джерел:

1. Каторож Я. Алхімія свободи: роман-фентезі. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2015. 326 с.
2. Каторож Я. Альянс. Київ : КМ-Букс, 2018. 543 с.
3. Каторож Я. Батьківщина. Київ : КМ-Букс, 2020. 591 с.
4. Каторож Я. Стожар : роман. Київ : КМ-Букс, 2017. 432 с.

Дружинець М. Л.,

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови*

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Філімончук Я. В.,

*студентка 1 курсу магістратури філологічного факультету
спеціальності «Українська мова та література»*

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ МОЛОДІ ПІВНІЧНОЇ УКРАЇНИ: ВОКАЛЬНА ОРФОЕПІЯ

Залежність мовних особливостей від розподілу носіїв мови за статтю існує і виявляється багатоманітно. Хоч останні роки дедалі чіткіше засвідчують, що говорити про гендерлект неправомірно (А. Кириліна, І. Стернин), оскільки відмінності в чоловічому та

жіночому мовленні не настільки значні, щоб стати визначальним чинником комунікації, як передбачалося на початковому етапі розвитку феміністської лінгвістики [2, с. 225].

Так чи інакше культурна символіка гендеру (яка надає образам фемінності й маскуліності в їхній соціокультурній сукупності певних конкретних явищ, фактів) демонструє «культурно-символічну ієрархію через когнітивні конструкти» [1, с. 157] – концепти, які є однією зі структур репрезентації знань, отриманих людиною при відображенні дійсності та закодованих завдяки мові. Дослідники виділяють два підходи, орієнтовані на той чи той аспект цього явища: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний. У нашій розвідці ми зупинимося лише на лінгвокультурному і акцентуватимемо на гендерних особливостях вокальної орфоєпії.

Дотримання норм літературної вимови є одним із показників загальної культури особистості, створює необхідні передумови для ефективного користування літературним мовленням у різних сферах суспільної практики – від побуту до закладів освіти, науки, культури, державного управління.

Респондентами нашого опитування ми обрали студентів Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Завданням респондентів було прочитати вголос слова, а нашим – записати їх вимову на диктофон. Було підібрано такі слова для аналізу вимови голосних: *вершник, виделка, життя, вершина, весна, везіння, перука, усміхається, іноді, зозуля, проміння*.

Часто в усному мовленні порушується норма вимови ненаголошеного голосного [e]. Проаналізувавши мовлення 50 респондентів Північної України в гендерному аспекті, ми отримали такі результати: лише 9 % опитаних жінок вимовляють слово «вершина» згідно з нормою – [vɪ^e ршннa], а решта виходить за рамки вимови і відтворює орфографічні норми. Чоловіки, як і жінки, порушують орфоєпію голосного [e] у цьому слові, зокрема 67 % опитаних чоловіків вимовляє [vɛршннa].

У слові «весна» ненаголошений [e] наближається до [и] і 79 % респондентів-жінок та 67 % респондентів-чоловіків вимовляють згідно з нормою – [vɛ^uснá], відповідно 21 % жінок та 33 % чоловіків порушують це правило, вимовляючи [vɪснá]. Більшість жінок, а саме 87 %, у слові «везіння» копіюють орфоєпію з

написання, лише 13 % слово вимовили згідно з нормою – [vuz'ín':a]. Щодо чоловіків: у мовленні всіх опитаних спостерігаємо девіацію – [vez'ín':a]. Як правило, у слові «перука» ненаголошений [e] вимовляється як [и^e] або [и]: [ni^epyka] чи [тиpyka], проте 94 % респондентів-жінок та 100 % чоловіків при вимові відтворюють правописні норми [перука].

Ненаголошений [e] в позиції між м'якими приголосними наближається до [i]. У слові «усміхається» 62 % опитаних жінок та 100 % чоловіків вимовляють згідно з нормою – [eⁱ]: [yс'm'ixájé'ц':a]. Отже, як респонденти-жінки, так і респонденти-чоловіки не дотримуються норм вимови голосного [e] у словах: *везіння, перука, вершина*; більшість респондентів дотримується норм вимови лише при вимові лексеми *весна*. Соцопитування показало, що у чоловіків порівняно з жінками вищий рівень володіння нормою при вимові слова *усміхається*. Проте загальний рівень володіння орфоепією голосного [e] жінками становить 34 %, а чоловіками 40 %.

Згідно з кодифікованими нормами, ненаголошений звук [и] наближається до [e], однак в позиції перед складом з наголошеними [á] та [é] вимовляється як [e^a].

Проаналізувавши мовлення жінок та чоловіків – респондентів північної зони, ми отримали такі результати: у слові «вершник» ненаголошений [и] наближається до [e], але так вимовляє тільки 9 % опитаних жінок, решта вимовляє тотожно з написанням – [вeршиник]. Проте більшість чоловіків (67 %) вимовляє згідно з нормою – [вeршини^{ек}].

Слово «виделка» правильно вимовили 19 % жінок-респондентів – [vi^e déлка], інші виходять за рамки норми й вимовляють [видéлка]. У мовленні більшості чоловіків-респондентів, а саме 67 %, також спостерігаємо аналогічну девіацію під час вимови слова «виделка». У слові «життя» [и] наближається до [e], так і вимовляють 72 % жінок – [жи^eт':a]. Проте 67 % респондентів-чоловіків, на відміну від жінок, виходять за рамки норми і вимовляють чітко [и] – [жит':a]. Загальний відсоток володіння нормою вимови голосного [и] жінками становить 33 %, оскільки вони дотримуються норми лише у слові *життя*, а в лексемах *вершник, виделка* виходять за рамки орфоепії. На відміну від жінок, чоловіки вимовляють згідно з нормами орфоепії слово

вершник, проте спостерігаємо девіації в словах *виделка*, *життя*. Загальний відсоток дотримання норми – 44 %, можемо стверджувати про нестійкість норми.

Згідно з кодифікованими нормами, звук [o] в ненаголошеній позиції перед наголошеними [y], [i] вимовляється з наближенням до [y].

У слові «зозуля» замість [o] вимовляє [y] – [z[°]uz[°]yl'a] лише 9 % жінок-респондентів. Також можлива вимова [z[°]ɔ[°]z[°]yl'a], зокрема у мовленні 53 % опитаних жінок спостерігаємо таку вимову. Отже, 62 % жінок Північної України володіють нормою. 67 % чоловіків правильно вимовляють слово [z[°]ɔ[°]z[°]yl'a]. Слово «проміння» правильно вимовили лише 40 % опитаних жінок – [n[°]p[°]o[°]m[°]in'a], а решта, 60 % жінок та 100 % чоловіків вимовляють [n[°]p[°]ɔ[°]m[°]in'a]. Отже, як у жінок, так і чоловіків маємо дотримання норм вимови голосного [o] у слові *зозуля*, та спостерігаємо відхилення від норм орфоєпії у слові *проміння*. Проте відсоток володіння кодифікованою нормою вимови [o] становить 51 % у мовленні жінок та 34 % у мовленні чоловіків.

Початковий наголошений голосний [i] вимовляється з призвук до [и]>[iⁿ], або ж взагалі переходить в [и]. У слові «іноді» початковий [i] 85 % респондентів-жінок ототожнюють орфоєпію з орфографією – [inoⁿd'i]. У мовленні чоловіків спостерігаємо протилежне: 67 % респондентів-чоловіків не допускають помилки під час вимови – [inoⁿd'i]. Отже, можемо стверджувати, що жінки не дотримуються орфоєпії голосного [i], а в мовленні чоловіків простежується стійкість норми.

Отримані результати дають підстави говорити про наявність гендерних особливостей орфоєпії лише деяких голосних та під час вимови деяких слів. Жінки-респонденти не дотримуються норм вимови голосного [e], зокрема у словах: [v^eu^ep^uin'a], [v^uiz'iⁿ:a], [n^uip^uk'a]. Соціопитування також показало, що жінки Північної України частково нормами вимови голосного [e] володіють: правильно вимовляють [v^eecⁿa] – 79 %, [yc'm'ixáj^eɥ'a] – 62 % студенток. Усі чоловіки, жителі Північної України, абсолютно неправильно вимовили слова [n^uep^uk'a], [v^uez'iⁿ:a], але лексему [yc'm'ixáj^eɥ'a] всі чоловіки вимовили згідно з нормою. Отже, загальний відсоток дотримання норм вимови голосного [e] жінками-респондентами становить 34 %,

а чоловіками-респондентами – 40 %. До того ж, у вимові чоловіків спостерігаємо девіації у тих же словах, що й у жінок. Таким чином, можемо стверджувати про нестабільність орфоєпії голосного [e] у ненаголошеній позиції.

Спостерігаємо відхилення від орфоєпії голосного [и] як у жінок – 33 %, так і в чоловіків – 44 %. Більшість респондентів під час вимови копіюють написання слова [v u^e d é l k a]. Слід зазначити, що у слові [v é p ш н u^e κ] 67% опитаних чоловіків дотримуються орфоєпії, а більшість жінок порушує її – 91 % опитаних. Проте зі словом [ж u^e t: 'a] маємо протилежну ситуацію: у мовленні більшості жінок – 72 %, на відміну від чоловіків – 33 %, девіації відсутні. Можемо говорити про нестійкість орфоєпії голосного [и] в чоловіків-респондентів та чітку гендерну специфіку норми.

Цікава ситуація з орфоєпією голосного [o]: як у жінок, так і чоловіків маємо дотримання норм вимови [o] у слові *зозуля*, та спостерігаємо відхилення від норм орфоєпії у слові *проміння*. Зокрема, така вимова слова [z °uz °ú l' a], [z °ou z ú l' a] наявна у мовленні 62 % жінок Північної України. Більшість чоловіків (67%) також правильно вимовляють лексему [z °ou z ú l' a]. Слово «проміння» [n p °o' m' i' n': a], правильно вимовили лише 40 % опитаних жінок. Зазначаємо, що відсоток володіння кодифікованою нормою вимови [o] становить 51 % у мовленні жінок та 34 % у мовленні чоловіків. Можемо стверджувати про наявний гендерний чинник в особливостях вимови ненаголошеного голосного [o].

Дотримання орфоєпії голосного [i] на початку слова також відрізняється у мовленні представників жіночої та чоловічої статі, оскільки 85 % респондентів-жінок ототожнюють орфоєпію з орфографією – [i' nòd' i], а в мовленні чоловіків спостерігаємо протилежне: 67 % респондентів-чоловіків не допускають помилки під час вимови – [i' nòd' i]. Отже, можемо твердити про чіткий гендерний чинник у дотриманні норм орфоєпії голосного [i] на початку слова.

Рівень володіння орфоєпічними нормами голосних молоддю Північної України має чітко виражений гендерний показник, поперше переваги кодифікованої вимови голосного [i] простежуються у студентів КНУ імені Т.Г. Шеченка, а ненаголошеного

[o] – у студенток. По-друге, загальний відсоток дотримання норм вимови ненаголошеного [e] жінками-респондентами нижчий, ніж чоловіками-респондентами, а відсоток відхилення від норм орфоєпії голосного [и] навпаки вищий у чоловіків.

Стабільними (дотримується більше 50 % респондентів) можемо вважати норми вимови ненаголошеного [o], яких дотримуються жінки, та початкового [i], за рамки вимови якого не виходять більшість чоловіків. Загалом у 8 з 11 слів молодь Північної України допускає орфоєпічні помилки. Причиною цього є вплив орфографії, вплив орфоєпії близькоспорідненої мови, неволодіння вимовними нормами.

Список використаних джерел:

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія. Донецьк : ДонДУ, 2002. 362 с.
2. Форманова С. В. Інвективи в українській мові : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.

Єльнікова Н. І.,

*старша викладачка кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ДЕВІАНТНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Найважливішим чинником розвитку сучасної спільноти є інформатизація, яка впливає на різномірну комунікацію, розвиваючи інфосферу у такий спосіб, щоб вона стала доступною різним верствам користувачів у придатний для них час у будь-якому куточку світу. Потреба в інформатизації відповідає панівним цілям і цінностям у суспільстві. Інтернет своєрідно стимулює специфічність віртуального контенту, прискорюючи мовні та позамовні процеси в українському медіапросторі. Доволі яскраво це помічається в щоденному неофіційному інтернет-спілкуванні, тому що тексти, які є результатом такої публічної

комунікації, акумулюють безпрецедентні властивості. Девіантна комунікація як одна зі складових медіатексту є однією з провідних у психології, соціології, політології, педагогіці, правознавстві. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що аналіз девіантної комунікації крізь призму лінгвістики відповідає проблематиці низки напрямків сучасного мовознавства (зокрема, лінгвоперсонології та еколінгвістиці), викликаний потребами сучасності. Метою цього дослідження є аналіз теоретичних засад вивчення девіантної комунікації в сучасних мовознавчих студіях.

Уже багато десятиліть питання девіації привертає увагу багатьох учених. Зарубіжні дослідники Е. Дюркгейм, Р. Мертон та ін. визначали будь-які відхилення від соціальних шаблонів як ненормативну крізь об'єктивістичний підхід. Представник німецькомовної мовознавчої студії У. Фолкнер досліджував девіацію з точки зору когнітивістики.

Дослідники української школи девіатології у своїх перших мовознавчих наукових розвідках послуговувалися роботами російських учених, що вивчали це питання.

На етапі зародження й формування української девіатології простежуємо тенденцію дослідників опиратися на праці переважно російських мовознавців у сфері девіатології. Так, О. Єрмакова та О. Земська вважали проявом девіації нездійснення або часткове здійснення комунікативного наміру мовця, виділяючи три типи комунікативних похибок з точки зору причин їхнього виникнення: 1) комунікативні похибки, що зумовлені структурою мови; 2) комунікативні похибки, які спричинені розбіжностями співбесідників; 3) комунікативні похибки, обумовлені прагматичними чинниками [5].

Дослідники Б. Городецький, І. Кобозєва, І. Сабурова називають девіантну комунікацію дефектом спілкування, під час якого певні складові мовленнєвого процесу не виконують своє завдання. Як стверджує Б. Городецький, джерелом комунікативних дефектів можуть бути різні частини тексту: слово, словосполучення, речення, серія мовленнєвих творів. Величезну роль у виникненні таких анормативів відіграють розбіжності в організації мовних тезаурусів комунікантів, що виникають на різних рівнях процесу розуміння, починаючи морфологічним і синтаксичним аналізом і

завершуючи сприйняттям комунікативних в практичних цілєй співрозмовника.

На лінгвістичному рівні українськомовну девіантну комунікацію вивчали Ф. Бацевич, А. Капелюшний, Т. Бондаренко, Ю. Гарюнова, О. Селіванова, Г. Бардукова, Л. Чернюх, Н. Арутюнова, О. Земська, О. Кубрякова, Б. Городецький, Т. Ушакова, С. Цейтлін та ін.

Комунікативна девіація поширюється на мовні одиниці, що мають відхилення від нормативної системи мови. Такі похибки впливають не стільки з порушень правил вимови, правопису, слововживання або граматики, скільки зумовлені алогічністю, семантичним дублюванням, сатіацією (нівелюванням значення часто вживаних слів) і деякими іншими окремими випадками.

Засновником вивчення девіантної комунікації в українській лінгвістиці є Ф. Бацевич, що присвятив свої мовознавчі студії саме дослідженню комунікативної девіації в різних галузях мовознавства. Наприклад, у роботі «Основи комунікативної девіатології» автор розглядає комунікативні девіації в художньому тексті як продукт мовлення, окреслюючи головні причини утворення різнотипних комунікативних девіацій, обґрунтовуючи два методи вивчення цього явища: апіорний (узуальний) й апостеріорний (актуальний) [1, с. 16]. У дослідженні «Основи комунікативної лінгвістики» Ф. Бацевич уперше класифікує девіації, викликану мовною та комунікативною компетенцією носіїв мови, уводить розширену типологію комунікативних девіацій і процесів їхньої появи в інтенсивному русі утворення компонентів дискурсу: комунікативні девіації, проголошені адресантом та адресатом, зумовлені комунікативним процесом (контактом), а також комунікативні девіації, споріднені з мовним кодом [2, с. 32].

Системно-теоретичного підходу у своїх дослідженнях дотримується Г. Бардукова, яка надає класифікацію типів порушення чинної нормативної в українській мові системи фраземіки, виокремлюючи диференційовано-формальні, формально-семантичні, семантичні та функційні інноваційні девіації фразеології. Науковиця Н. Голікова вивчає у своїй розвідці порушення різних норм сучасної української літературної мови, що, на її думку, зумовлює безуспішне спілкування комунікаторів. Трактуючи девіацію як комунікативну невдачу, дослідниця коментує мовні

чинники порушення логічності та прагматичності чималой кількості мовних одиниць, які є наслідком безрезультатної взаємодії реципієнтів. Серед основних причин виникнення анормативних слів вона виокремлює порушення чи незнання кодифікованих норм сучасної української літературної мови [3].

Когнітивно-комунікативний аспект вивчення девіацій застосовує Л. Славова, аналізуючи мотиви нормативного відхилення в комунікативному акті та пропонуючи класифікацію комунікативних порушень мовного, мовленнєвого та лінгвокогнітивного спрямування в сучасному англійському мовленні. Подібні питання порушує О. Руда, досліджуючи основу та вектори появи анормативів в українсько-російському двомовному середовищі. Комунікативний шум як бар'єр комунікації студіює у своїх наукових розвідках О. Селіванова [6, с. 157–239].

На функціонально-комунікативний метод у своїх дослідженнях спирається О. Почепинська, розглядаючи девіантну комунікацію як складову незапланованого живого говоріння, зумовлену передусім невимушеністю такого мовлення та як складник запланованого художнього діалогу, опрацьованого автором, у якому девіації набувають спеціальних функцій.

Отже, мовні девіації – досить поширене явище в сучасній комунікації. Розтлумачити природу девіантних мовних одиниць не завжди видається можливим, що частково спричинене неперифікованими залишками. Натомість механізм цих одиниць перебуває у полі кореляції та змісту застосованих слів. У межах власне лінгвістичного напрямку виділяємо різні підходи вивчення девіацій: системно-теоретичний, комунікативний, дискурсивний, когнітивний. Сукупність цих тенденцій свідчить про комплексне вивчення явища девіантної комунікації. Подекуди твердження одного автора трактуються різними науковцями в межах різних шкіл і напрямків.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології : монографія. Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2000. 236 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : ВЦ «Академія», 2004. 342 с.

3. Голікова Н. С. Мовно-комунікативні девіації в українському соціокультурному просторі. *Український смисл*. № 1. URL: <http://www.ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/72>

4. Городецкий Б. Ю. К типологии коммуникативных неудач. Диалоговое взаимодействие и представление знаний. Новосибирск. 1985. С. 64–80.

5. Ермакова О. Н., Земская Е. А. К построению типологии коммуникативных неудач. Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. М.: Наука. 1993. С. 30–63.

6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. К.: Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. 336 с.

Калинчук А. М.,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник

Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка

Національної академії наук України

РАННІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА: ПРОЛЕГОМЕНИ

До 140-річчя від дня народження вченого

Філологам Михайло Возняк (1881–1954) відомий як український літературознавець і критик, фольклорист і мовознавець, засновник франкознавства. Саме на початку 1910-х рр. науковець зацікавився етапами поширення Шевченкової спадщини в Наддністрянську Україну та її осмисленням галицькими діячами. Очевидно, що він став тим дослідником, який зібрав та узагальнив відомі на початок ХХ ст. студії, замітки, згадки галицьких публіцистів про Шевченка, зафіксував видання окремих поезій в часописах або в збірках його творів у краї. Актуальність звернення до аналізу ранніх шевченкознавчих розвідок М. Возняка визначається тим, що досі літературознавці не заглиблювалися в

інтерпретацію названої теми й обмежилися її згадками (як-от, Я. Гординський, Б. Загайкевич, О. Соколишин, І. Денисюк, М. Нечиталюк, М. Гнатюк, Б. Якимович, В. Микитюк та ін.).

Відтак уперше ім'я поета рецензент згадав в огляді альманаху «Сніп» (1841) [2]. Зокрема М. Возняк стверджував, що О. Корсун обіцяв друге видання збірника (а не 2-й вип.), де спроектував умістити Шевченкову «Мар'яну-черницю» з поправленим текстом поеми та рисунками до неї [2, с. 132], проте констатував, що смерть видавця в 1891 р. стала перешкодою втілити задум.

М. Возняк запропонував *план підготовки* заходів до Шевченкового ювілею: по-перше, наукове дослідження історичної доби, життєпису, лабораторії його творчості. Так, учений застеріг упорядників спадщини митця від фальсифікацій: не обходити невідомі місця в окремих поезіях або виправляти їх. Відтак учений виклав власну інтерпретацію окремих рис світогляду митця. За М. Возняком, Шевченко – «речник національної свідомості та національного відродження України» [3, с. 52], який показав світові нову українську націю, гостро відчув дух історичної минувшини, відтворив її в різноманітних сюжетах поетичних і малярських творів. На думку критика, Шевченко обстоював національну відокремленість українського народу від російського та польського і «за свої сміливі думки відплатив десятилітнім засланням» [7, с. 98], але так і не зрадив своїх переконань. Водночас М. Возняк констатував байдужість знайомих митця до його долі в перші місяці заслання [1, с. 2]. Науковець сформулював гуманізм Шевченка як ідеал рівності всіх: «підніс так голосний протест проти пановання людини над людиною як над худобиною, відчув так тонко горе бідної жінки, її людську гідність і материнство, що став речником вселюдських ідеалів волі, правди й добра» [3, с. 50–52].

М. Возняк наголосив, що стаття «Где-що про украинского співака Тараса Григоровича Шевченка» (С. 7–106) – перша в Галичині несплутана популяризаторська біографія поета, яку вміщено в додатку до книжки «Сонное виденье або разговор духов о польской и о русской справе» (Л., 1862), підписаної криптонімом М. В. Р. (імовірно, йшлося про М. В. Розлуцького). Порівнявши її та розвідку Д. Тянячкевича «Слівце правди...» (Вечорниці. 1862.

№ 35–39, 41–43; 1863. № 1–2), М. Возняк висноував, що останню викладено надто пишномовно [8, с. 48].

Відповідно до заявленого плану критик закликав популяризувати спадщину митця та його біографію серед найширших кіл українського суспільства. Відтак у перед'ювілейні роки літературознавець запрошував інтелігенцію докласти зусиль до того, аби познайомити галичан із Шевченковою творчістю в читальнях, гуртках, товариствах, роз'яснювати їм незрозумілі місця в його доробку [7, с. 99]. М. Возняк визнавав, що за життя митця громадськість Наддністрянщини мало знала його поезії та ще менше – біографію [8, с. 45]. Тож він зауважив, що вперше галичани змогли прочитати його твори в альманасі «Ластівка» (СПб., 1841). Наприклад, учений покликався на лист М. Шашкевича до М. Козловського від 1842 р. і зазначив, що саме в ньому письменник щиро радів із приводу виходу альманаху [докл. див.: 14, с. 127]. Водночас літературознавець констатував, що М. Шашкевич переписав відомі йому Шевченкові поезії [3, с. 49], зокрема серед його паперів збереглася рукописна копія балади «Причинна» [8, с. 45]. За інформацією М. Возняка, інтелігенція краю знала твори не лише з альманаху «Ластівка», а й зі збірки «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» (СПб., 1844). Як стверджував критик, у 1849 р. для антології «Пчола малоруська» Я. Головацький включив поезії: «Думка» («Вітре буйний, вітре буйний!...»), «На вічну пам'ять Котляревському» (обидві – з «Ластівки»), «Перебендя», «Іван Підкова», «До Основ'яненка», «Думи мої, думи мої...» (1840), уривок із «Гайдамаків» (усі – з «Чигиринського Кобзаря»), проте зі зміною своїх поглядів упорядник задум не зреалізував [4, с. 1; 8, с. 45]. М. Возняк відзначив той факт, що І. Вагилевич найменше знав Шевченкові твори. Відтак у 1843 р., ухвалюючи план видати збірку статей про українську мову та укладаючи її, галицький письменник звернувся до Я. Головацького, щоб той виклав свої міркування та запропонував підбірку текстів з «Кобзаря» (1840) і поеми «Гайдамаки» (1841). На думку М. Возняка, І. Вагилевич міг знати ці видання спершу із заголовків, а в рукописі – поему «Кавказ» [4, с. 2; 8, с. 45]; у статті «Замітки о руськой літературе» (Дневник руський. 1848. 13 (25).X) він указав збірки: «Гайдамаки» (1841, 2-е вид. – 1844), «Тризна» (1844) і «Гамалія» (1844) [4]. У цьому ж контексті М. Возняк

нагадав, що 19 жовтня 1848 р. у Львові М. Устиянович виголосив «Промову на «Соборі учених руських»» [3, с. 48], в якій заявив: «аж хочемо узброїтися в кріпость, послухаймо громкого Шевченка» [12, с. 417].

Літературознавець констатував відсутність у Наддністрянщині 1850-х рр. згадок про митця [8, с. 46]. Вивчаючи рецепцію Шевченка в краї 1860-х рр., М. Возняк наголосив, що перші відомості про смерть поета подали галицькі часописи «Głos» (1861. 22.III) та «Слово» (1861. 15.III). Науковець зафіксував окремі неточності у фактажі замітки в додатку до 27-го числа «Слова» (29.IV): як-от, прізвище О. Корсуна хибно перенесено на назву поеми, як і вірш «Коханка» приписано Шевченкові, уточнив, що збірку «Кобзар» видано в 1860 р., а не в 1859 р. [4, с. 2]. Водночас він установив, що в тодішній польській пресі частіше тенденційно висловлювалися про українського митця: публікуючи поезії «Думи мої, думи мої...» (1840), «До Основ'яненка», епілог «Стоїть в селі Суботові...», «Тарасова ніч», «Полякам», «Сон» («На панщині пшеницю жала...») в газ. «Dziennik Literacki» (1861. Ч. 60; Ч. 62; Ч. 64), упорядники продемонстрували своє упереджене ставлення до спільного минулого. Відомо, що статтю «Szewczeńko – Sulima» в рубриці «Ruch umysłowo-polityczny Rusi» оприлюднено у тому ж часописі (Ч. 69) за підписом, імовірно, його редактора, В. Манецького [13, с. 683], де українського поета уважали «репрезентантом <...> автономно-польського, опертого на козацьких традиціях. У творах Шевченка є два визначні моменти: перший, так само прихильний Польщі, як і Москві, вірить у самостійність України (Rusi), другий прихильніший для поляків, пропагує деяке братерство, як було за часів Вишневецьких, Конашевичів» [4, с. 2]. Також український дослідник констатував негативний відгук автора студії про образ Гонти [4, с. 3].

М. Возняк – автор порівняльної замітки про спільні мотиви в поемах «Szajki» (1830) Ю.-Б. Залеського й «Іван Підкова» (1839) та «Гамалія» (1842) Шевченка [10, с. 6]. За науковцем, у польському творі вперше романтично возвеличено козацьчину в поетичній формі [10, с. 7], а постать П. Конашевича-Сагайдачного як союзника Польщі приваблювала Залеського рисами хоробрості й відваги [10, с. 6]. Відтак М. Возняк наголосив, що «гармонійна

вдача Залеського не любила прикрих образів, вибрала з теми найвідповідніший для себе момент», що позначився на сюжеті польської поезії без «образу боротьби, пожару та вбивства» [10, с. 6]. Зіставляючи зазначений твір із Шевченковим «Іваном Підковою», критик указав на їх подібність (ішлося про епізод, коли провідник планував новий похід) [15, с. 123]; уважав, що Іван Підкова – історична особа, тоді як Гамалія – художній вимисел митця [10, с. 7]. Аналізуючи іншу Шевченкову поему, написану 1842 р., літературознавець підкреслив: ««Гамалія» се неначе доповнене «Чайок», розвинене їх помислу, поет вводить тут і зойки християнських невольників над Босфором, які чекають висвободження, і сцену вбийств і пожару, якої не хотів Залеський діткнутися, бо була противною його артистичній натурі» [10, с. 7].

М. Возняк констатував, що з 1862 р. уперше в Галичині почали вшановувати Шевченка [3, с. 49; 4, с. 4], підкреслив активне становлення культу митця серед львівської університетської та гімназійної молоді, схожі настрої вбачав у Перемишлі, Тернополі, Станіславові та ін. містечках краю. Наприклад, критик зафіксував, що 14 (26) лютого 1862 р. у Львові пройшов декламаторський вечір в українському товаристві «Руська бесіда», де К. Климкович прочитав поему «Іван Підкова» [4, с. 4], відтоді подібні заходи відбувалися щороку. Ще науковець наголосив на ролі львівського купця М. Димети, який весною 1862 р. серед інших українських книжок, виданих у Російській імперії, привіз до міста й «Кобзар» (1860) [8, с. 50]. Учений стверджував, що, зважаючи на дефіцит останньої, галицька молодь активно почала переписувати Шевченкові поезії, серед них – і священник М. Михалевич [8, с. 50], а його рукописний «Кобзар» і твори, раніше надруковані в часописах «Вечорниці», «Мета» й «Основа», було використано в першій зб. «Поезії Тараса Шевченка» в 2-х томах (Л., 1867–1868) [8, с. 50].

М. Возняк – автор ряду рецензій. Так, він привернув увагу тогочасної громадськості до інтерпретації Л. Совінським другої редакції [Автобіографії] митця, опублікованої під заголовком «Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору «Народного чтения»» (1860), та ряду його раних балад, переспівів і послань; наголосив, що публіцисту було складно викласти зміст чотирьох Шевченкових «Думок» [6]. За М. Возняком, письменник неоднозначно

сприйняв історичні твори «Іван Підкова», «Гамалія» й «Тарасова ніч» і спеціально переклав поему «Гайдамаки» польською мовою, щоб уникнути переказу змісту й у такий спосіб «влекшити <...> читачеві нагоду зазнайомитися з усіма хибами й добрими прикметами «українського лірника»» [6, с. 5]. Підсумовуючи, М. Возняк підкреслив значення «Студії...» Л. Совінського для українських і польських дослідників спадщини митця [6, с. 5].

Також М. Возняк запропонував огляд видань Шевченкових поезій [11], зокрема тих, що виходили в Російській імперії та поза нею, підкреслив науковий рівень праць В. Доманицького, І. Франка, В. Яковенка, О. Колесси, О. Кониського, висловив сподівання на узагальнюючі дослідження в майбутньому. В іншому відгуку [5] М. Возняк показав найціннішу частину «Літературних начерків» В. Щурата – студії про поета: замітки «Шевченків «Буквар»» і «Варшавський учитель Шевченка» потрактував як фейлетонові реферати, не погоджувався з окремими думками автора в дописі «Пояснення деяких Шевченкових висловів» (без їх уточнення), визнав «нове освітлення» теми у розвідках «Шевченків “Іван Підкова” та «Шевченкове посланіє “Гоголю”», спробував розкрити генезу першотвору «Подражаніє Едуарду Сові» у статті «Шевченко – Желіговський – Чечот» [5, с. 218–219].

Отже, в ранніх шевченкознавчих студіях Михайла Возняка розглянуто рецепцію митця у Наддністрянській Україні, вивчено витоки культу поета, проаналізовано видання його творів у ХІХ ст. Розвідки науковця цінні залученням уривків із першоджерел та архівними матеріалами про Шевченка, що уточняли або доповнювали його життєпис новими фактами. Уважаємо, що запропоновані спостереження про ранні дослідження М. Возняка вносять окремі корективи в історію шевченкознавства ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Возняк М. В справі ювілею столітніх уродин Т. Шевченка. *Неділя*. 1912. Ч. 10. 9 березня. С. 1–2.
2. Возняк М. До характеристики харківського гуртка українських письменників. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1910. Т. ХСІІІ. Кн. 1. С. 132–140.
3. Возняк М. Літературні свята в 1911 і 1912 рр. *Календар товариства «Просвіта» на рік 1912*. 1911. Річник XXXV. С. 39–58.

4. Возняк М. Народини культу Шевченка в Галичині. *Неділя*. 1911. Ч. 11–12. 11 березня. С. 1–5.
5. Возняк М. [Рец.]. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1913. Т. СХV. Кн. 3. С. 206–219. Рец. на кн.: др. Василь Щурат. Літературні начерки. Львів, 1913. С. 105.
6. Возняк М. Шевченків «Кобзар» 1860 року в світлі критики Совінського. *Діло*. 1911. № 54. С. 4–5.
7. Возняк М. Шевченків рік зближається ... *Письмо з Просвіти*. 1912. Ч. 4 (Квітень). С. 97–100.
8. Возняк М. Шевченко в галицькій Україні. *Українская жизнь*. 1914. № 3. С. 45–52.
9. М. В. [Возняк М.]. Перша вистава «Назар Стодоля» в Галичині. *Неділя*. 1911. Ч. 11–12. 11 березня. С. 15.
10. О. К. [Возняк М.]. Відгомін «Чайок» Б. Залеського в поезіях Шевченка. *Неділя*. 1912. Ч. 10. 9 березня. С. 6–7.
11. О. К. [Возняк М.]. Кілька слів про повні видання поезій Т. Шевченка. *Неділя*. 1912. Ч. 12. С. 5–6.
12. Устиянович М. Промова на «Соборі учених руських». *Письменники Західної України 30-50-х років ХІХ ст.* Київ : Дніпро, 1965. С. 414–417.
13. Федорук О. Коментарі. *Тарас Шевченко в критиці*. Київ : Критика, 2016. С. 683.
14. Шашкевич М. Листи. *Письменники Західної України 30–50-х років ХІХ ст.* Київ : Дніпро, 1965. С. 122–128.
15. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1. 784 с.

Папіш О. О.,
студентка групи 101М
Херсонського державного університету
Науковий керівник: Климович С. М.,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української й слов'янської філології
Херсонського державного університету

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ЗАКЛАДІВ ХАРЧУВАННЯ МІСТА ХЕРСОНА

Вивчення гендерних відносин в різних видах діяльності, а особливо в мовленнєвій, є актуальним та доцільним в наш час, оскільки проблема гендеру для мовознавців постає не стільки з точки зору прояву фемінності та маскулітності в суспільстві, скільки у дослідженні ступеня поширеності гендерних зв'язків на лінгвістичні явища.

В кінці 60-х років минулого століття в англomовних країнах під впливом «нового жіночого руху» в мовознавстві підвищився рівень досліджень в галузі гендерної лінгвістики. Мовознавець Л. Ставицька вважає, що «лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум» [5, с. 30].

Мова міста – це живий організм, який постійно розвивається: з'являються нові назви, модернізуються старі. Зміни, які відбуваються в соціальному, економічному та політичному житті міста, призводять до активних процесів у номінації об'єктів міста. Дослідниця мови міста С. Мартос справедливо зазначає: «Мовний портрет будь-якого населеного пункту є передусім джерелом інформації про нього, він розкриває багатство історії, культури, традицій та звичаїв місцевого населення» [2, с. 112].

Нерідко в міських назвах використовуються гендерно марковані слова або словосполучення, котрі можуть викликати у споживача певні гендерні асоціації і, таким чином, вплинути на його вибір.

Об'єктом нашої розвідки є трапезоніми – назви закладів харчування. На нашу думку, сфера ресторанного бізнесу є найбільш поширеною та популярною в Херсоні. **Мета** дослідження полягає у тому, щоб дослідити гендерні особливості трапезонімів міста Херсона.

Питанням херсонського ономастичного простору займалися С. Мартос [3; 4] та В. Тихоша [6], проте трапезоніми та гендерний аспект їхнього вивчення не були об'єктом мовознавчого аналізу, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Практичним матеріалом для нашого дослідження ми обрали найменування об'єктів ресторанного бізнесу. Аналіз трапезонімічного простору міста Херсона показав, що чоловічі трапезоніми частіше використовуються в номінативній практиці, ніж жіночі.

Першу групу трапезонімів становлять назви, похідні від відомих чоловічих імен визначних людей. Переважно це ім'я, прізвище або ім'я + прізвище неслов'янського походження, написані латиницею: «*Mozart*» – ресторан, названий на честь одного талановитого композитора Вольфганга Амадея Моцарта. Інтер'єр ресторану схожий на королівську їдальню, повністю позолочену та пишно прибрану, між назвою та дизайном закладу існує певний взаємозв'язок. «*Al Kapone*» – сімейний ресторан з не зовсім сімейною назвою. Заклад носить ім'я одного з найбільш відомих гангстерів. Ресторан користується популярністю у чоловіків, власники користуються цим, транслюють футбольні матчі та інші види спорту. Цікава історія ресторану «*Zeppelin*», названого на честь німецького інженера-винахідника, котрий створив дирижабль. Саме на цей літальний апарат і схожа конструкція закладу. Власницею ресторану є жінка, котра і вигадала цю назву. Цей факт руйнує гендерний стереотип про те, що тільки чоловіки захоплюються технікою. «*Єсенін*» – кав'ярня, що носить ім'я визначного російського поета Сергія Єсеніна. Місце створене для поціновувачів смачної кави та книжок, певної гендерної орієнтованості в цьому закладі, на нашу думку, немає. «*John Howard*» – перший ірландський паб в Херсоні, названий на честь лікаря Джона Говарда, котрий ціною власного життя врятував місто від чуми.

З точки зору найменування закладу на честь власника ми виділяємо цілу низку закладів в місті Херсоні: «*Zayir*», «*Aleksandr Sann*» «*Фариз*», «*Ліка Базилика*», «*Крафтовая кондитерская Марьяны*», «*Юджин*», «*Счастье by Горшков*». Хочемо зазначити, що українська мова у рестораторів не користується попитом, більша орієнтованість на іноземні мови. Нехтування українською

мовою є порушенням закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», адже «написи на дорожніх знаках, вивісках та інших покажчиках назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки на території України подаються державною мовою. На покажчиках назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки поряд з назвою державною мовою може розміщуватися її латиноалфавітний відповідник. Напис латинськими літерами має бути меншим та розміщуватися з правого боку або внизу» [1].

Часто назви закладів харчування перегукуються з популярними чоловічими та жіночими іменами, що свідчить про симпатію власника до певного імені: «*Olivia*», «*Alice*», «*Michela*».

Нерідко власники закладів ресторанного бізнесу в назві свого закладу вказують на цільову аудиторію. Щоб виділитися з безлічі ресторанів, підприємці вигадують щось нове та цікаве, пов'язують свій заклад з інтересами можливих клієнтів, чоловіків або жінок. Наприклад, на відкриття бару «*Heisenberg*» рестораторів надихнув американський серіал «Пуститися берега» про хіміка-генія, котрий вирішує витратити свій талант на прибуткову, але незаконну справу. Найбільш численною цільовою аудиторією серіалу є чоловіки до 45 років, тож ми можемо зробити висновок, що заклад розрахований більше на чоловічу, ніж на жіночу аудиторію. «*Zefir*» – назва, яка одразу викликає стереотипне переконання про щось повітряне та ніжне, що завжди в нашій уяві асоціюється з жінкою. Кав'ярня «*Fee de café*» одразу ж полонить дівчат, адже в перекладі з французької – це «кавова фея».

Іншу групу трапезонімів становлять назви, в яких гендерний компонент реалізується в лексичному значенні слова: «*Два Капітани*», «*Пан Отаман*», «*Барин*», «*Дон Марко*», «*Черный Гусь*», «*Coffeeman*», «*Мама испекла*», «*Brothers coffee*», «*Mister Cake*».

Отже, ми можемо зробити висновок про значне переважання в Херсоні трапезонімів, розрахованих на чоловічу аудиторію. Трапезоніми не тільки називають заклади харчування, а й залучають в процес комунікації, звертаючись до відвідувачів, впливаючи на них та ініціюючи їх реакцію.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>. (Дата звернення: 22. 12. 2021 р.)

2. Мартос С. Мовний портрет міста як складник соціолінгвістичної практики студентів. *Філологічна освіта: компетентнісна парадигма* : матеріали Міжнародної науково-практичної заочної інтернет-конференції. Миколаїв, 2019. С. 110–112.
3. Мартос С. Словотвірна структура годонімів Херсона. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26 (1). С. 243–249.
4. Мартос С. Структурно-семантична характеристика емпоронімів м. Херсона. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць / ред. проф. В. Олексенко та ін. Херсон : Вид-во ХДУ, 2015. Вип. 22. С. 98–102.
5. Ставицька Л. Мова і стать. *Критика*, 2003. № 6. С. 29–34.
6. Тихоша В. Урбоніми міста Херсона: структурно-семантичний аспект. *Граматичні читання – Х* : Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 16-17 травня 2019 року. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 65–71.

Попич Л. В.,

студентка факультету філології

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

Науковий керівник: Ципердюк О. Д.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Вивчення лексикології в шкільному курсі української мови посідає одне з провідних місць. Як навчальний предмет українська мова реалізує дві важливі соціально-буттєві функції розвитку школяра: функцію пізнання і налагодження комунікації із суспільством та функцію інтелектуального, духовно-морального та

емоційного формування особистості. Оскільки обидві функції реалізуються засобом слова, то лексика відіграє першорядну роль у комунікативно спрямованому навчанні. Володіння лексичним багатством рідної мови є невід'ємною ознакою високої мовної культури.

У зв'язку з цим визначено мету наукової розвідки – дослідити лінгводидактичний потенціал текстів новел Василя Стефаника на уроках української мови в середній школі під час вивчення лексикології. Наша увага до творчості письменника також зумовлена художньою вартістю текстів митця, їхнім лексичним багатством, прагненням популяризувати творчу спадщину всесвітньо відомого новеліста, 150-річчя від дня народження якого ми відсвяткували 2021 року, серед молодшого покоління.

У 2021–2022 навчальному році вивчення української мови в середній школі здійснюється за такою навчальною програмою: «Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів» [2], відповідно до якої учні мають засвоїти базовий теоретичний матеріал з лексикології у 5–6 класах, здобути відповідні практичні вміння та навички, а далі в старшій школі вже поглибити та вдосконалити їх.

Щодо новел В. Стефаника, то маємо зазначити, що, по-перше, вони є специфічними за змістом, оскільки розкривають різні побутові, соціальні, історичні проблеми тощо, у зв'язку з чим можуть стимулювати пізнавальну активність учнів. По-друге, письменник творив західноукраїнським варіантом літературної мови з чітко вираженими рисами покутського говору, проте в розвитку загальноукраїнської літературної мови посів помітне місце. У мовистилі художніх творів письменника насамперед привертають увагу такі групи лексики: діалектизми та застарілі слова (історизми, архаїзми).

До уроку з лексикології, на якому планується робота з текстами новел В. Стефаника, учитель має підготуватися ретельно. Насамперед потрібно чітко розмежувати те, що учні вже знають, і те, що їм ще треба з'ясувати. Необхідно, на наш погляд, роздати тлумачні та діалектні словники або використати електронні джерела, оскільки це спрощує роботу над текстами. Якщо вивчається розділ «Лексикологія», то учні можуть самі укласти невеликі словники. Це можна зробити кількома шляхами: учитель

подає на уроці певні лексеми, які часто використовує письменник; робота зі словниками на уроках; попереднє завдання окремим учням; у формі домашнього завдання надати школярам кілька творів для опрацювання із уже визначеними лексемами, які їм треба дослідити. Словникова робота таким чином може мати творчо-пошуковий характер. При цьому учні «повинні знати, зокрема, що спочатку треба вичерпати всі можливості певного тексту, використати аналіз слова за будовою, лише після – звертатися до словника» [1, с. 176].

Відтак на основі творів Василя Стефаника можна розробляти й інші різнотипні завдання для кращого засвоєння учнями лексикології української мови. Далі пропонуємо приклади таких завдань, зокрема спостереження над мовним матеріалом.

Завдання: прочитайте наведений фрагмент твору В. Стефаника «Камінний хрест» та знайдіть у ньому синоніми.

В шум, гамір, і зойки і в жалісну веселість скрипки врізувався спів Івана і старого Михайла. Той спів, що його нераз чути на весіллях, як старі хлопці доберуть охоти і заведуть стародавніх співанок. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами... [3, с. 188].

Синонімний ряд: шум, гамір, зойки.

Цей прийом розширює словниковий запас, допомагає узагальнити теоретичні знання на практиці, які згодом учень зможе використати в повсякденному спілкуванні. Можна запропонувати додаткові запитання на зразок: Що таке синонімний ряд? Чи можете доповнити ряд синонімів із новели «Камінний хрест» своїми прикладами? Яку роль виконують синоніми в тексті новели? Які ще слова привернули вашу увагу в тексті? Які художні засоби використовує В. Стефаник? За умови вмілого керівництва вчителя в учнів не виникатиме труднощів із відповіддю на всі ці питання.

Варто застосовувати й такий вид роботи, як навчальний диктант із завданням. Завдання: підкресліть діалектизми в наведеному фрагменті.

Всі дивувалися його силі і боялися. Жиди не потручували, а робітники не побирали на сьміх і не робили збитків. Шпурляв мішками, як галушками. Отак день від дня то з брики до шпихліра, то зі шпихліра на брику (В. Стефаник, новела «Палій») [3, с. 235].

Діалектизми: потручувати, брик, шпіхлір.

Навчальний диктант допомагає у сприйнятті на слух художнього тексту, у якому є діалектизми. Ці слова можуть бути складними для розуміння. Однак уміння їх знаходити розвиває не тільки логічне мислення, а й творче. Оскільки на основі асоціацій учні можуть створити образ слова, якого вони не знають, і зіставити з тим, що воно означає.

Також під час вивчення розділу «Лексикологія» доцільно застосовувати творчий диктант. Творчий диктант завжди пов'язаний із певним завданням. У цьому випадку учні повинні навчитися знаходити застарілі слова, використовуючи словники. Ці лексеми є характерними, оскільки або повністю вийшли із ужитку, або були замінені на сучасний варіант. Цей прийом розширює знання про слово, а також про культуру народу.

Завдання: користуючись словниками, знайдіть у тексті застарілі слова.

І разом з війтом та радними пішли до Кальмана, там довго перекушували і повиходили червоні, як раки. Радний Корч уже знав, що комісареві треба румунки, масла, курий та яєць. <...> Поліцай і Корч незабавки також почервоніли, так само їх кривні. <...> На зорях висадили комісаря на форшпан, обложили курми, яйцями і румункою і так, бажаячи йому та Миколаєві щасливої дороги, вернули веселі до дому (В. Стефаник, новела «Воєнні шкоди») [3, с. 312–313].

Застарілі слова: війт, радні, комісар, поліцай, кривні, форшпан.

Цікавою й не менш пізнавальною для учнів буде гра «Редактор». Завдання: виділені слова у тексті замініть на літературний варіант із довідки.

<...> **війт** кликав до себе **поліцияна** Тому:

– *Вже, небоже, мусиш завтра **прихарити** канцелярию, бо, **аді**, прийшло **письмо**, шо **дохторь** приїде. Обишуруєш трохи підлогу, посиплеш піском, розкладеш сінники по підлозі, понакриваєш їх лентухами, поналиваєш тої смердечої води з баньки по кутах – та й очи **заткаємо**. Є припис, шо **шпиталь** має бути на холеру тай мус бути!* (В. Стефаник, новела «Засіданє») [3, с. 190].

Довідка: дивитися, лікар, причепурити, заплющити, лікарня, сільський староста, поліцейський, лист.

Доцільним буде і використання творчого завдання «Словник маловживаних слів». Завдання: у запропонованих реченнях знайдіть маловідомі слова та укладіть відповідний словник (Учитель роздає листки паперу формату А 4, з яких учні власноруч роблять міні словники та записують значення слів).

1. *А головок я в стіну б'ю, бо бим-м на місці задеревіла, як бим не була.* 2. *Ноги, синку, як коновки, набреніли: ані їх пігнути, ані їх зібгати.* 3. *Тай так гірко сидіти самому у такому студенім вертепі.* 4. *А коні стос; гай скиньте дранку та най на вас сорочку натєгну.* 5. *Я рада, шо-м цу на собі загріла тай, як якис казав, своїй нендзі рада.* 6. *Галуззя грушки шморгало у вікна, а шибки дзеленькотіли.* 7. *А припри ж собі, мой, таздиню, лиш таки йми за кіски та отак оту старицу.* (В. Стефаник, «Святий вечір») [3, с. 201, 202].

Маловживані слова: задеревіти, коновка, студений, дранка, нендза, дзеленькотіти, старица.

Отже, ми продемонстрували, як можна на матеріалі новел В. Стефаніка вивчати діалектну та застарілу лексику, запропонувавши чимало видів робіт (словникову роботу, пошуково-дослідницькі та творчі завдання, ігри та ін.), що допоможе урізноманітнити навчальний процес, зацікавити учнів творчістю письменника, розвинути їхнє логічне мислення та пізнавальний інтерес, сформувати певні творчі навички, естетичні смаки тощо. Водночас аналізовані тексти мають високий лінгводидактичний потенціал і для вивчення інших груп лексики на уроках української мови в середній школі.

Список використаних джерел:

1. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. Пентилюк, С. Караман, О. Караман та ін.; за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.

2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова: 5–9 класи / Г. Т. Шелехова, М. І. Пентилюк, В. І. Новосольова, Т. Д. Гнаткович, Н. Б. Коржова, А. С. Пономаренко, К. В. Таранік-Ткачук. Київ : Освіта, 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07. 06. 2017 № 804). URL: http://lingvistik.at.ua/load/navchalni_programi/ukrajinska_mova/programa_z_ukrajinskoji_movi_dlja_5_9_klasiv_zi_zminami_2017_r_oku/40-1-0-158 (дата звернення: 24.01.2022).

3. Стефаник В. Зібрання творів : у 3 т. у 4-х кн. / редкол.: С. І. Хороб (голова), та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020. Т. 1, кн. 1: Твори / упорядкув., примітки, пояснення слів та післямова Р. В. Піхманця. 676 с., іл.

Присівок Д. В.,
*аспірант кафедри української літератури,
методики її навчання та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*
Науковий керівник: Хархун В. П.,
*докторка філологічних наук,
професорка кафедри української літератури,
методики її навчання та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

ВІЙНА ЯК СВИТОГЛЯДНА КРИЗА В РОМАНІ В. МАРКУСА «СЛІДИ НА ДОРОЗІ»

Тема російсько-української війни сьогодні активно осмислюється в мистецтві, зокрема, у літературі. Значна кількість текстів, присвячених їй, написана письменниками-комбатантами (фр. *combattant*), тобто безпосередніми учасниками бойових дій.

Багато з них вели щоденники лише для себе й не планували видання. Дехто публікував дописи в соцмережах, а інші, як і Валерій Маркус, почали писати вже після демобілізації. Проте, як слушно зазначає М. Рябченко «Незалежно від того, де писалися комбатантські тексти (безпосередньо на позиціях чи вже в цивільному житті після демобілізації), усі вони – носії глибинних авторських переживань, осмислюють новий досвід та зумовлені ним психологічні зміни, а отже, більшою чи меншою мірою самоописові» [3, с. 64].

Валерій Маркус у інтерв'ю Youtube-каналу «Фантастичні українці» говорить, що кістяк роману, а саме початок та кінець, у нього був заготовлений, але з подальшим написанням виникли проблеми: «Процес написання книги зайняв три роки. Починав я в п'ятнадцятому... от я пописав десь півтора місяці й переживання

всіх тих речей, які я описав у книзі, вони заглиблювали мене в дуже глибоку депресію... Справа в тому, що в цьому стані найкраще писати, тому що ти стаєш просто, як оголений нерв, ти настільки все яскраво відчуваєш, як ніколи, але, справа в тому, що в цьому стані дуже важко жити і тим більше важко працювати» [2]. Тож «Сліди на дорозі» – це своєрідна рефлексія над пережитим та заглиблення в себе. З огляду на суб'єктивність роман є також документальним, адже змальовуються реальні події, які відбувалися з автором.

Комбатантська проза загалом є документальною, але «Сліди на дорозі» займають серед неї особливе місце. Текст роману доповнений великою кількістю QR-кодів із покликаннями на медіаматеріали, пов'язані з подіями.

Текст роману можна умовно поділити на дві частини. Перша: до війни, де головний герой, як і вся країна, перебувають у полоні російської пропаганди й мислять відповідними категоріями; друга: війна і звільнення від шкідливих стереотипів та ілюзій.

В армії, структурі, яка відповідає за оборону держави, не проводилося жодного патріотичного виховання. Уся військова система тягла спадок радянщини й була корумпованою. Тож не дивно, що ми читаємо такі слова розповідача: «Мене мало хвилювала політика. Щодо цього питання я був абсолютно інертним, так само, як і переважна більшість. Краєм вуха чув про мітинги у Києві, але не більше» [1, с. 176].

Першим серйозним випробуванням для головного героя стала новина, що десантників можуть відправити в Київ вгамовувати протестувальників. Це повідомлення змусило боротися в ньому солдата-функцію, вихованого деградованою армією, з людяністю. Аналізуючи ситуацію, персонаж занурюється в дитинство й порівнює беркутівців із хлопцями, які відбирали в слабших гроші. Таке порівняння лише підкреслює прогнилість системи, яка з дитинства плюндрує людину. Врешті протагоніст вирішує: «Якщо скажуть їхати – напишу рапорт на звільнення», – людяність перемагає [1, с. 183].

Попри це він не може відразу повірити у факт нападу Росії на українські території. Деякі солдати так зіпсовані пропагандою, що готові перейти на російський бік, бо «там зарплата вища» [1, с. 186]. І дехто-таки обирає зраду, наприклад, Газа, який

хизується, що отримав «БМВ... с ахренітельними діскамі» [1, с. 247].

Власне, момент нападу росіян і стає початком кризи, яка змінює світогляд головного героя. Йому важко повірити, що уявлення росіян про українців базується на масі фейків, як і його власні уявлення про Росію виявилися брехнею: «Таке враження, що ми з росіянами все життя споконвіку жили за величезним парканом, і раптом цей паркан впав, а ми вперше побачили одне одного» [1, с. 187].

Далі ж героя відправляють на фронт. Цей момент цікавий тим, що в нього ще немає патріотичних мотивів, але він відчуває задоволення: «Ось хотів я потрапити на війну, дупу рвав через це, бігав, шукав зв'язки, домовлявся, платив гроші, а в результаті війна сама мене знайшла» [1, с. 188]. Герой роману є воїном за покликанням, бажає воювати і війна ж його виховує. Я. Черногуз, у рецензії на роман, називає «Сліди на дорозі» текстом, де присутня естетика чину, зважаючи також на те, що автор книги є професійним військовим [4]. Розповідач докладно описує всю важкість життя в окопах та проблеми тогочасної української армії, проте він мужньо їх витримує, не скаржачись.

З початком війни герой і далі стикається з безглуздими наслідками радянської системи в армії, наприклад, наказом вишикувати всі машини в рівний ряд, а також корупцією. Розуміння невідповідності такої дій серйозності реальної ситуації в країні змушує протагоніста задуматися над своїм минулим та теперішньою ситуацією в державі:

« – Скільки тобі потрібно?

– Ще два дні.

– Сто гривень.

Постань я ще півроку тому перед таким вибором, заплатив би, не думаючи. Але зараз... Власною шкурою відчув, що через таких хабародавців, як я, і таких мудаків, як цей лейтенант, ми й опинилися у такій дупі» [1, с. 273].

Втім, важкими для психіки солдата є постійна смертельна небезпека, обстріли, поранення та смерті побратимів: «Коли сидиш довший час на одному місці і кожен день тебе посипають з арти, дах потроху, але впевнено, їде. У полі, де була наша позиція, безперервно дув вітер. Постійний, низький, глухий шум вітру.

Мені здавалося, що від нього я з'їду з глузду швидше, ніж від чогось іншого. І дах зривало не у мене одного» [1, с. 340]. Промовистим є епізод, коли один із бійців знімає чеку з гранати в приміщенні з розповідачем, та стрільба самим головним героєм по кущах, звідки почув шурхіт. Нервово напруження після пережитого доходить до грані, коли себе вже важко контролювати.

Стикаючись із жорстокістю, жахом та болем, головний герой формує в собі чіткі громадянську та моральну позиції. Війна змінює його, стає потрясінням, яке змушує по-новому поглянути на себе та світ: «Війна дала мені можливість відчутти себе і краще зрозуміти. Я нарешті перестав прикидатись і брехати собі, став чесним із самим собою, і мої слабкості більше не засмучували мене...» [1, с. 260].

Втім, у цих рядках нема ідеалізації чи романтизації війни. Для нього вона – руйнівне явище. Такої ж думки він притримується й щодо армії, але визнає, що армія мусить бути, бо солдати «проливають кров заради миру, хоч як абсурдно це не звучить» [1, с. 354].

Врешті розповідач доходить висновку, що головними цінностями в житті є любов та свобода, оскільки лише вони роблять особу дійсно людиною.

Максимально ця теза проявляється під час епізоду, коли протагоніст залишається наодинці з пійманим чоловіком, який передавав терористам дані про українських солдат. Головний герой вивишується над ним, постає чесною та вільною особою, яка воює, щоб боронити інших: «Я мав десятки можливостей поїхати і не повертатися. Знаєш, заради чого я тут? Щоб ніхто з моїх близьких не побачив і не відчув те, що довелось пережити мені...» [1, с. 335]. Бранець же, навпаки, навіть коли його розв'язано, скутий, він не може пояснити свої мотиви й думає лише про власне життя, коли головний герой готовий до смерті.

Тож роман Валерія Маркуса «Сліди на дорозі» є прикладом комбантської прози, яка відрізняється особливою суб'єктивністю та документальністю. Одним з оприявлень війни в тексті є світоглядна криза, з якою стикаються персонажі. Через шоковий та травматичний досвід головний герой відмовляється від пропагандистських стереотипів та ілюзій і формує чіткі принципи свого існування, що ґрунтуються на таких моральних засадах як любов та свобода.

Список використаних джерел:

1. Ананьєв В. Сліди на дорозі. Кам'янець-Подільський, 2020. 376 с.
2. Валерій Маркус. Про створення книжки «Сліди на дорозі». Повне інтерв'ю «Фантастичним українцям»: URL: <https://youtu.be/wsGo5jN1Klk> (дата звернення: 20.01.2022).
3. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і Час*. 2019. № 6.
4. Черногуз Я. Війна, що робить тебе вільним: «Сліди на дорозі» Валерія Ананьєва. URL: <http://litakcent.com/2019/02/19/viyna-shho-robit-tebe-vilnim-slidi-na-dorozi-valeriya-ananyeva/> (дата звернення: 21.01.2022).

Процюк Л. Б.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
ДНВЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

УКРАЇНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: СПЕЦИФІКА КОНФЛІКТУ ТА ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ (ДОСВІД БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ)

Категорії конфлікту та характеру є центральними в поезиці драми. Актуальність даної статті полягає в необхідності всебічного аналізу драматичної творчості письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. Мета – розкрити специфіку побудови конфлікту та характеру драматургії окресленого періоду.

В теоретичний обіг поняття конфлікт і колізія були запроваджені Гегелем. Сьогодні ж його теорією конфлікту неможливо охопити всі прояви драматургії. Детально на цій проблемі свого часу зупинився літературознавець Валентин Халізов. Він вважає, що конфлікти між героями, які розгортаються у часі і в просторі, є

одним із найважливіших аспектів драматичного твору. Дослідник виділяє такі два типи драматичних конфліктів: конфлікт-факт, який ознаменовує собою порушення гармонійного світопорядку, та конфлікт-рису світобудови, що свідчить про її недосконалість. Ці два типи конфліктів можуть взаємодіяти і в межах одного твору. До важливих завдань літературної критики належить пояснення сплаву локальних та стійких конфліктів. [7, с. 319].

Праця Захара Мороза «Проблеми конфлікту в драматургії є поодиноким спробою синтетичного аналізу проблеми конфлікту в українській драматургії кінця XIX – початку XX століття. Дослідник вважає, що реалістична драма «в центрі уваги ставить життя позитивного героя, його боротьбу проти всякого гноблення, яка часто закінчується загибеллю героя. Відповідно характерові життя і боротьби, позитивні герої драми змальовуються, як правило, у серйозно-суворих тонах. Їхні антагоністи – це негативні герої, і вони можуть бути змальовані по-різному: або комічно смішними, або в похмурих тонах жахливо потворними» [3, с. 21]. Захар Мороз виділяє такі конфлікти української драми періоду розвитку реалізму:

- антагонізми, спричинені диференціацією села (між селянством і поміщиками ; між людьми одного середовища);
- конфлікти між демократичною інтелігенцією та політичною реакцією.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в українській драматургії починають превалювати риси, далекі і від етнографічної схематичності. Зростає інтерес до осмислення суперечностей людського існування, людина зображується не як пасивний об'єкт історії, а як творча сила, що здатна протистояти випадковостям історичних подій, принаймні сповнена життєвої енергії до громадянського та особистісного пошуку. Конфлікт у такого типу художніх творах поставав у двох площинах – історичній, яка відповідала реальним подіям, та особистісній.

Перечитування історії під таким кутом зору виявилось суголосним тодішнім тенденціям, які передбачали реалістичне зображення людини на тлі історії. Як зауважує Ярослав Поліщук, у тогочасній літературі трактування історії відзначалось певним свавіллям авторської суб'єктивності, «письменника... цікавила не стільки дійсна історичність, скільки можливість творення на

основі історичного матеріалу; звідси – вірність духові, ідеї, настрою, замість скрупульозного ставлення до фактів, навіть нарочите ігнорування фактів, якщо вони не кладуться у русло авторської візії минувшини» [5, с. 216]. Драматурги таким чином прагнули розбудити у своїх сучасників національну самосвідомість.

Сутність драматизму в драматургії, наприклад, Бориса Грінченка чи Людмили Старицької-Черняхівської) корениться насамперед у внутрішніх суперечностях героїв. Як зазначає відома літературознавиця, дослідниця української драми Н. Кузякіна, Борис Грінченко, Олена Пчілка, Любов Яновська еволюціонують від прямого повторення проблеми і художніх форм соціальної мелодрами і комедії до форм психологічної проблеми драми. [2, с. 5].

У багатьох п'єсах Бориса Грінченка та Людмили Старицької-Черняхівської конфлікти різного типу знаходяться в органічному взаємозв'язку. Часто вони розгортаються на фоні сімейного життя, у сфері буденних стосунків. Суть конфлікту може виявлятися безпосередньо (антагоністичні сторони виведені як дійові особи) або ж таким чином, що протиставні тенденції не втілюються у персонажах драми. Конфлікти розвиваються переважно у двох площинах: суспільній і сімейно-побутовій, які переплетені між собою і є основою сюжетної колізії п'єс. Динамічність конфлікту досягається засобами протиставлення різних за сприйманням патріотичної ідеї та різних за своєю суттю людей.. У багатьох аспектах розвиток конфлікту побудований шляхом від окремого до загального. Композиція конфлікту у Бориса Грінченка часто ґрунтується на різних співвідношеннях із гармонійністю поведінки героїв. Драматургія Людмили Старицької-Черняхівської представлена різноматичними творами, що відтворюють авторські пошуки, спроби використання досягнень класичної й нової драми, поєднання традиції й новаторства. Зазначимо, що історичну п'єсу письменниця вважала «найтривалішою формою драматичної творчості» [6, с. 672]. Водночас можна простежити певну специфіку виведення конфліктів, характеротворення для певних груп драматичних творів, що відзначаються подібною спрямованістю. Проблематика драматургії Л. Старицької-Черняхівської відбиває розмаїття духовно-естетичних шукань української інтелігенції перших десятиліть ХХ століття.

До драматургійної творчості Борис Грінченко звернувся в 90-х роках XIX століття, і найбільше уваги письменник теж приділив п'єсам на історичну тематику з виразною популяризаторською і просвітницькою метою: розбудити національно незрілий український народ і спонукати його до боротьби. «Для нього, котрий завжди вбачав у літературі форму суспільної діяльності, була в цьому своя закономірність, адже розрахована на сценічне втілення п'єса відкривала можливість прямого звертання до ширшої публіки, була нагодою вийти на трибуну» [4, с. 310].

Сам Борис Грінченко так розумів завдання та шлях розвитку українського театру і драматургії: необхідний особливий репертуар. Для сцени важливі п'єси з минулого України. «свідомість, – пише він, що рідний народ боровся за дорогі йому ясні ідеали і виявив у тій боротьбі свою силу – – ся свідомість підносить нашого духа вгору, зосмілює, надає сили і зважливості і окремій людині і масі» [1, с. 542].

Історичні п'єси Грінченка, на відміну від, скажімо, п'єс Лесі Українки, не побудовані на конфліктних зіткненнях ідей (естетичних, етичних, філософських, релігійних тощо). У них немає відкритого конфліктного фіналу, де вирішення ситуації не вичерпується (як це бачимо у драматургії В. Винниченка). Але пошуки героями своєї універсальної правди (Дмитро, Аміна в п'єсі «Ясні зорі»), зображення різних, часто протилежних особливостей національного характеру, – ці тенденції були новими не лише у п'єсах Б. Грінченка, а й у царині пошуків нової тематики, проблематики та світобачення в українській п'єсі кінця XIX – початку XX століття.

Захар Мороз зазначає: «література зосереджує увагу на найбільш характерних для даної епохи явищах суспільного буття, що є конфліктами доби... твори, споріднені характером основного конфлікту, ставляться в окремий драматургічний ряд» [3, с. 16].

Як бачимо, наприкінці XIX століття в українській історичній п'єсі помітно зросла вага дієвості драматичного, граничності та екстремальності ситуацій, в які письменники ставлять своїх героїв для випробування їхніх громадянських та етичних чеснот. В історичних п'єсах Бориса Грінченка та Людмили Старицької-Черняхівської основний конфлікт набирає універсального змісту, нового осмислення подій минулого задля оптимістичного

утвердження художньої і суспільної правди. Письменники намагалися синтезувати літературний досвід своїх попередників, перекликаючись і полемізуючи із драматургами-сучасниками. П'єси цих авторів не лише становлять історико-літературний факт доби, а й мають позачасову пізнавальну та естетичну цінність

Список використаних джерел:

1. Грінченко Б. Твори: У 2-х т. К. : Наукова думка, 1991. Т. 2. 648 с.
2. Кузякина Н. Украинская драматургия начала XX века. Л. : Искусство, 1979. 349 с.
3. Мороз З. На позиціях народності. К. : Дніпро, 1979. 432 с.
4. Погрібний А. Літературні явища і з'яви (Статті. Портрети. Силуети. Наближення). К. : В-цтво «Аспект-Поліграф», 2007. 628 с.
5. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. 392 с.
6. Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари. К. : Наукова думка, 2000. 848 с.
7. Хализев В. Теория литературы. М. : Высшая школа, 2004.- 405 с.

Ципердюк О. Д.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ ПРОПОВІДЕЙ ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА

Єпископ Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Хомишин Григорій Лукич (1867–1945) – видатний церковний діяч та український патріот, який від 1904 р. упродовж сорока років очолював Станиславівську єпархію. 1945 р. унаслідок більшовицьких репресій загинув у київській в'язниці КДБ, ставши

новомучеником УГКЦ. 2001 р. Папа Римський Іван-Павло II проголосив Г. Хомишина блаженним.

Мета дослідження – визначити стильові доміанти проповідницьких текстів Г. Хомишина, опублікованих у вигляді праці «Парафіяльна місія» [1].

Теологічно-пасторальна праця «Парафіяльна місія», уперше надрукована 1934 р., належить до фундаментальних у богословському доробку владики, який залишив після себе також книгу «Про Найсвятішу Євхаристію» (1912), підручник для священників «Набожність до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа» (1920), численні статті, пастирські послання та ін.

Вивчення проповідей Г. Хомишина вилилося в низку наших статей [2–6], де ми аналізуємо ті чи ті лінгвістичні аспекти його мовостилу, і на цьому етапі дає нам можливість для узагальнення та окреслення стильових доміант, що визначають проповідницьку манеру єпископа на різних мовних рівнях.

Щодо доміантних лексичних мовних засобів, то насамперед проповідник використовує синоніми й антоніми (у тому числі й контекстуальні), як-от у наведеному далі фрагменті, де їх ужито разом: *Дехто скаже: «Св. Петро **помер**, а також інші Апостоли **повмирали**, учні й перші християни **минулися**, отже Церква **минулася**, а вона має **існувати по всі віки**»* [1, с. 267]. Пор. також синонімний ряд на позначення папи (*Папа Римський, Найвищий Пастир, Голова Церкви, Намісник Христа, Вселенський Учитель* [1, с. 269]) та контекстуальні синоніми-дескрипції (*І прийде час **страшного суду**, прийде день **гніву Божого**, день **повної справедливості*** [1, с. 124]; *Так само **грішить проти надії** той, хто після вчинення **гріхів** потрапляє у розпач і думає, що для нього **немає вже прощення гріхів**, що для нього **вже замкнуте Божє милосердя*** [1, с. 136]). Релігійне мовлення єпископа зчаста увиразнює розмовна, застаріла та діалектна лексика (*Хто з вас **слабовитий** і може зімліти з причини спеки і тісноти, хай стане ближче до дверей* [1, с. 391]; *Вінчання **терням Ісуса Христа** відбулося на **вартівні** чи радше у **жовнірській** казармі, а виконали це вінчання також **жовніри*** [1, с. 390]), емоційно забарвлені слова та оказіоналізми (*Ось, **старенький** тазда, коли потрапить на весілля, як музика заграє, то його така охота бере, що аж пускається в танець, і як тупне ногою, то ах земля дуднить, а як*

вівкне, то аж у вухах ляцить! [1, с. 108–109]; *Ми віруємо у Твоє Провидіння, у те, <...> що Ти пам'ятаєш про найменше створіння, про найменшу мушку чи хробачка, що Ти пам'ятаєш і про нас, негідних* [1, с. 394]; *Ми не здатні зрозуміти і гідно оцінити тих дарів і ласк твоєї добротливості* [1, с. 393]), роблячи його експресивнішим, більш емоційним. Ми проаналізували стильові домінанти проповідницьких текстів Г. Хомишина на лексичному рівні загалом [4], але кожна з них, на наш погляд, цілком може стати об'єктом окремої наукової статті.

Скрупульозний розгляд фразеології в аналізованих проповідях [6] виявив, що вона теж становить одну з домінант ідіостилію владики та бере на себе важливе функційно-стилістичне навантаження. Окрім крилатих висловів біблійного походження (*Шукаємо нашого щастя у земних добрах, але їх, звичайно, не можемо досягнути, а коли б ми навіть їх досягнули, то вони нас не наситять, бо вони самі в собі є суєтою суєт, бо вони марні й швидко минаючі* [1, с. 50]), закономірно наявних у релігійних текстах різних жанрів, Г. Хомишин вдало вживає різноманітну народну фразеологію (*«Добрі діти, – як каже приказка, – для родичів – вінець, а злі й виродні діти для родичів – кінець»* [1, с. 143]; *Краса лиця скоро мине, любов утече комином, а потім живуть між собою, як пес із котом* [1, с. 147]), що в комплексі з іншими розмовними лексичними засобами (просторіччям, діалектизмами, емоційно забарвленими словами) «скорочує дистанцію у спілкуванні священика з мирянами під час проповіді», «посилає довіру до особи та слів проповідника» [6, с. 75]. Багато стійких сполук в аналізованих текстах зазнають авторської трансформації, напр.: *І що pomoже, хто би навіть осягнув усі добра земні, а душу занастив?* [1, с. 50]; *І тоді виявиться, що не в одного добрі вчинки і чесноти щезнуть, а натомість з'явиться полова замість зерна, бо вони виконували їх не з віри й любові Божої* [1, с. 49].

До стильових ознак проповідницької манери Г. Хомишина належить епітет. Оскільки владика дуже часто послуговується цим художнім засобом, ми не змогли в одній статті [3] дослідити всю різноманітність означень, а зосередилися лише на епітетах-прикметниках, простеживши їхнє лексичне наповнення та функційно-стилістичні риси. Тому окремого дослідження на

матеріалі аналізованих проповідей потребують ще іменникові та прислівникові епітети, напр.: *Тоді Ісус відповів: «І цей є сином Авраама»* [1, с. 48]; *Ми повинні, отже, любити таке добро, яке може **цілком** наповнити нашу душу та її ошчасливити, таке добро, яке триває **вічно** і якого ніколи не втратимо* [1, с. 239].

На синтаксичному рівні привертають увагу в текстах аналізованих проповідей звертання, які ми розглянули з комунікативного, лексико-граматичного, лексико-семантичного, семантико-синтаксичного та функційно-стилістичного боку [5]. Напр.: *О, будь прославлений, **найлюбіший** Ісусе!* [1, с. 218]; *О, **нещасний ти грішнику**, коли все це не зворушує твого серця!* [1, с. 182]. Більш ґрунтовних студій вимагають також інші мовні засоби синтаксичної організації проповідницьких текстів, які, на наш погляд, так само належать до стильових ознак ідіостилю Г. Хомишина: питальні, окличні та спонукальні, неповні та називні речення, інверсія, слова-речення, синтаксичні конструкції з прямою мовою. Напр.: *Чи це є пекло? Ні! Це лише – тінь! Бо в пеклі – розрив із Богом, якого не може замінити рідня* [1, с. 91]; *Не вліво, не вліво, а вправо йдім, щоб ми стали не по лівій, а по правій руці **найлюбішого** Христа Спасителя, щоб ми почули ті слова радості і хвали: **прийдіть, благословенні, до мене, і посядьте царство, вам приготовлене від створення світу*** [1, с. 127]; *Отже, Бог є самою правдою і справедливістю, є нагородою за чесноти у небі, є карою за гріхи у пеклі!* [1, с. 90]; *В Оливнім Городі на одне Його слово: «Я є», жовніри попадали безсильні на землю* [1, с. 225]. Зчаста різні синтаксичні структури нанизано в одному фрагменті для емоційного підсилення: *Господи! Хто переможе? Чи наше зухвальство і брутальна невдячність, чи Твоя Любов? Ні! Твоя Любов, бо Ти нас, Ісусе Христе, полюбив любов'ю **найчистішою, найсвятішою, любов'ю Богочоловічою*** [1, с. 245].

«Прикметною ознакою мовостилю єпископа, – як ми вже зауважували у своїх публікаціях і як демонструють наведені в цьому дослідженні приклади, – є використання в одному фрагменті тексту кількох мовностилістичних виражальних засобів» [4, с. 111], їхня велика концентрація, що чинить потужний вплив на розум та емоції реципієнтів. Проповідницька майстерність єпископа Г. Хомишина може слугувати зразком для сучасних проповідників, які зазвичай не послуговуються всім

наявним мовним потенціалом, щоби зробити свої проповіді, з одного боку, більш емоційними та експресивними, а з іншого – доступними й зрозумілими, але водночас змістовними.

Перспективним вважаємо дослідження на матеріалі проповідницьких текстів владики Григорія Хомишина такого тропу, як метафора (*Ось – кара за **гріх**, який **залив** цю землю, наче повінь, людськими слізьми і людською кров'ю* [1, с. 81]; *Люди читають, не розбирають, що до чого, і так **п'ють** цю **духовну отруту**, як воду* [1, с. 105]), і стилістичних фігур, зокрема порівнянь (*Наш язик, як те жорно в млині, що не чує ніколи втоми* [1, с. 158]; *Наше життя – це верстат, на якому ми повинні обробляти брилу нашого мармуру, а при цьому верстаті і в цій праці треба конче терпеливості* [1, с. 449]) і повторів (*Вони терпіли заради Ісуса приниження і переслідування і тепер прославлені з Ісусом, бо **яснітимуть ясністю сонця*** [1, с. 126]; *І про це **Серце** говорить нам **хрест**, бо на **хресті** це **Серце** було прошите, і про це **Серце** далі має до нас промовляти цей місійний **хрест**, який є знаком **хреста** на Голготі* [1, с. 461]), а також більш детальне вивчення функційно-стилістичного навантаження синонімів, антонімів, алюзій і цитат, засобів творення гумористичної тональності мовлення.

Список використаних джерел:

1. Хомишин Г. Парафіяльна місія. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. 472 с.
2. Ципердюк О. Д. Взаємодія релігійного та розмовного стилів у християнській проповіді. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. № 76. С. 27–32.
3. Ципердюк О. Д. Епітет як стильова домінанта проповідей єпископа Григорія Хомишина. *Науковий вісник Чернівецького університету*: збірник наукових праць. Вип. 22(821): Романо-слов'янський дискурс. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 25–31.
4. Ципердюк О. Д. Мовостиль єпископа Григорія Хомишина: лексико-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 32. Том 1. С. 108–112.
5. Ципердюк О. Д. Особливості функціонування кличного відмінка в проповідях Григорія Хомишина. *Вчені записки*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том. 31 (70). № 4. 2020.
Частина 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 136–141.*

6. Ципердюк О. Д. Семантико-стилістичні особливості фразеологізмів у проповідях єпископа Григорія Хомишина. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 70–81.

Чорний І. В.,

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІДЕОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ДИТЯЧИХ ДЕТЕКТИВІВ А. КОКОТЮХИ

Сучасний український письменник, сценарист, критик і журналіст Андрій Кокотюха вже давно і послідовно обстоює такі погляди на красне письменство, згідно з якими видавці повинні у своїй діяльності надавати пріоритет насамперед «жанровій» літературі, що зараз має найвищий попит читацької аудиторії. Книги відверто нудні, нецікаві (за суб'єктивною думкою письменника) треба або взагалі не видавати, або випускати невеликими тиражами для аматорів. Сам Кокотюха плідно працює в царині розважальної літератури, освоюючи такі жанри, як фантастика, бойовик, класичний та історичний детектив. Більша частина його доробку розрахована на дорослого читача, проте понад десять повістей написано для дитячої/юнацької аудиторії. Серед останніх і цикл детективних повістей «Гімназист».

До циклу входять три твори: «Гімназист і Чорна Рука» (2016), «Гімназист і Вогняний Змій» (2018), «Гімназист і Біла Ворона» (2019), об'єднані фігурою головного героя – сучасного київського підлітка Юрка Туряниці, який навчається в одній зі столичних гімназій і постійно потрапляє в якісь історії з кримінальним забарвленням. У розплітанні загадок йому допомагають старший товариш – приватний детектив Назар Шпиг і чотирилапий друг – бульдог Джентльмен. Авантюрно-пригодницькі лінії тісно

переплетені з побутовими. Сюжети повістей пов'язані з життям школярів, торкаються проблем становлення молоді, формування її світогляду та ціннісних орієнтирів. Кокотюха дотримується принципів, закладених ще представниками Просвітництва: література повинна розважаючи повчати. Особливо це стосується дитячої літератури.

На словах відштовхуючись від радянської літератури, сповненої, за переконаннями Кокотюхи, дидактики та ідеологем, практично письменник йде тим же шляхом, що і його попередники, використовуючи ідеологічні парадигми, відповідні сучасній суспільній ситуації. Це не зовсім відповідає декларованим письменником поглядам на перспективи розвитку літературного процесу в Україні, оскільки пропагована ним жанрова, насамперед розважальна література, принаймні на Заході, намагається уникати будь-яких ідеологем. Автори масової пригодницької літератури можуть обстоювати певні загальноприйняті цінності (наприклад, пропагувати здоровий образ життя), проте це відходить на другий план, поступаючись місцем карколомним пригодам, зворушливим сценам, пов'язаним із розвитком любовно-сентиментальних ліній тощо. Якісь політичні декларації та заклики, гостра сатира на ідеологічних супротивників у масовій белетристиці (особливо дитячій) зустрічаються не часто.

У творах А. Кокотюхи з циклу «Гімназист» чітко прописано опозицію «своє»/«чуже». «Своїм» для письменника є все національно-патріотичне, українське, пов'язане передусім із політичними та соціальними змінами в Україні, викликаними подіями Революції Гідності. «Чужими» він вбачає консервативні кола, що чіпляються за старі ідеологічні догми імперських часів. У це протистояння дорослих персонажів втягнуті й діти. Дехто з них не розуміє суті того, що відбувається, ставлячись до цієї боротьби байдуже або мимоволі підтримуючи «чужих». Зовсім інших засад дотримується головний герой циклу Юрко Туряниця, батьки якого належать до національно свідомої інтелігенції. Автор показує, що сімейне оточення, середовище відіграють значну роль у вихованні дитини. Юрко почасти нагадує гайдарівського Хлопчиша-Кибальчиша, готового життя віддати за «правильну» ідею. Відтак його антагоністи Лев Голіцин («Гімназист і Чорна Рука») і Едик Баранов («Гімназист і Вогняний Змій») виступають у ролі Хлопчиша-Поганиша (Баранов меншою мірою, оскільки обставини його життя були досить складними).

Кокотюха стояв біля витоків сучасного українського історичного детективу (ретродетективу). Він цікавиться вітчизняною історією та всіляко пропагує її. Тож не дивно, що й у дитячих детективах, хоча й написаних на сучасному матеріалі, історична тема посідає значне місце. Ставлення до власного минулого, проблема історичної пам'яті народу є основою конфліктів у повістях циклу «Гімназист» і тяжіють в ідеологічній парадигмі, виступаючи в якості маркеру «свого» та «чужого». «Чужі» намагаються стерти все, пов'язане з героїчним і славним минулим українства. Так, у повісті «Гімназист і Чорна Рука» колізія точиться навколо щоденника одного з учасників битви під Крутами, який значно доповнює наші знання про цей драматичний епізод з історії України. Показово, що хранителем документу виступає нащадок героя Крут, який обороняє рубежі держави на Сході. Чітко означено зв'язок епох, минувшини й сучасності. Цінність зошита добре розуміє і національно свідомий юний герой циклу. Він готовий мало не пожертвувати життям задля порятунку реліквії.

Колізія повісті «Гімназист і Вогняний Змій» розгортається навколо збереження архітектурних пам'яток Києва, пов'язаних із життям та творчістю діячів вітчизняної культури. Це не видатні особистості, імена яких відомі кожному українцю, а «звичайні таланти», без діяльності яких постаті геніїв не були б такими помітними. Автор слушно вказує, що забуття таких фігур призведе до загальної руйнації уявлень про культурний процес. Саме цього й воліють «чужі», намагаючись замінити національні цінності цінностями імперськими.

Список використаних джерел:

1. Кокотюха А. Гімназист і Чорна Рука. К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. 224 с.
2. Кокотюха А. Гімназист і Вогняний Змій. К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. 272 с.
3. Кокотюха А. Гімназист і Біла Ворона. К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2019. 272 с.
4. Філоненко С. О. Ласкаво просимо до Львова! Детективні маршрути старовинного міста. *Філоненко С. Місія здійсненна: популярна література у дзеркалі критики: літературно-критичні статті*. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. С. 158-166.

НАПРЯМ 2. СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Аскерова І. А.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янських мов
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПОЛ. *NOSTALGIA*

Ностальгія – це особливий вид туги, який виявляється в душевному стані смутку за батьківщиною. Він властивий, зокрема, емігрантам після певного часу проживання за кордоном. На думку психологів, ностальгію слід розглядати як стійкий психічний феномен, що відображає емоційне й соціальне неблагополуччя людини в чужому суспільстві. Дослідники підкреслюють розбіжності між емігрантами та людьми, які проживають за кордоном, але мають можливість повернутися додому. Останні перебувають у якісно іншому стані: вони можуть сумувати за батьківщиною, але не «ностальгувати» [2, с. 172].

До основних причин цього душевного смутку і неспокою належать розлука зі звичними чуттєвими переживаннями (дефіцит у новому суспільстві звичних для людини зорових, слухових, нюхових та смакових образів тощо), втрата відчуття власної значущості, порушення уявлення про самого себе. Зміна соціальних ролей і статусу, соціального оточення та способу життя призводять до розгубленості й викликають прагнення знову повернутися туди, де людина була спокійною та захищеною. Це змушує її постійно згадувати й розповідати про минуле, поринати в ілюзійний світ колишнього життя [2, с. 172].

Для передачі описуваного негативно конотованого стану людської психіки у польській мові використовується лексема *nostalgia*.

Метою пропонованої розвідки є поглиблений історико-етимологічний та семантичний аналіз цього емотиву. *Матеріалом*

для дослідження слугували численні тлумачні, фразеологічні, етимологічні, історичні лексикографічні джерела польської та інших слов'янських мов, словники синонімів та близькозначних слів, Національний корпус текстів польської мови, а також монографічні праці у галузі психології емоцій і почуттів людини.

Так, лексема *nostalgia* фіксується практично в усіх слов'янських та західноєвропейських мовах. Польською мовою назву запозичено з новолатинської. Відомий навіть її автор та точний рік виникнення: термін був утворений швейцарським лікарем Й. Гофером у 1678 р. від основ гр. *vóστος* «повернення» та *άλγος* «біль, страждання, мука» [1, т. 4, с. 113-114]. Значенневий розвиток лексеми можна відтворити, таким чином, як «фізичний біль» → «душевний біль, стан смутку». Подібна модель семантичного розвитку загалом є досить продуктивною для назв фрустраційних переживань не лише запозичених, а й питомих польських (загальнослов'янських), пор. *ból* «прикрість, образа, смуток» < *ból* «відчуття фізичного страждання»; *męka* «сильне моральне страждання» < *męka* «фізичне страждання» (лексема генетично пов'язана з **mękьkь* «м'який» та споріднені з лит. *minkau, minkyti* «м'яти, вимішувати (тісто)», *minkštas* «м'який», *mánkau, mánkyti* «тиснути, давити, мучити», дінд. *mácatē* «дрібнити» тощо [1, т. 3, с. 531; 3, т. 3, с. 6-7]; *martwić się* «журитися, мучитися, страждати» < *martwić* «робити когось мертвим, убивати» [4, с. 346-347]; *trapić się* «мучитися, страждати» (чес. *trápit se, trápení*) < псл. **torpiti* «мучити, терзати» [4, с. 575].

Повертаючись до аналізу лексеми *nostalgia*, зауважимо, що вона фіксується польськими лексикографічними джерелами, починаючи з ХІХ ст. У Віленському та Варшавському словниках досліджуване найменування тлумачиться як медичний термін «туга за батьківщиною, що може призвести до хвороби» [7, т. 1, с. 788; 10, т. 3, с. 412]. Редактори останнього джерела наводять низку власне польських синонімів цієї лексеми *tesknica*, а також композити *domorad, domotęska, rodzinotęska, krajotęska*, які, на наш погляд, яскравіше і виразніше, порівняно з латинським терміном, передають трагедію людини, відірваної від рідної землі [тж].

У словниках польської мови, зокрема, за редакцією М. Шимчака *nostalgia* досить лаконічно тлумачиться «туга за рідним

краєм» (*cierpieć na nostalgię*) [8, т. 2, с. 374]. Це значення як єдине для цієї лексеми наводить і В. Дорошевський, ілюструючи його прикладами, пор. *Ogarnęła mnie niespodzianie taka nostalgia ziemi rodzinnej, taka ciekawość rzeczy i spraw polskich, że całkowicie mnie wykoleiła. Niechęć ich do wychodźstwa objaśniał przywiązaniem do swych gór i nostalgią, która ciągnie każdego Darwaza z powrotem do gniazda rodzinnego* та ін. [9].

Натомість, якщо сягнути до ширшого мовного матеріалу, який міститься у Національному корпусі польської мови, то звертає на себе увагу певна семантична невідповідність зі словниковими дефініціями. Наведемо кілька прикладів: „*Nostalgia za stabilnością minionej epoki to potężna siła społeczna*» (Zięba M. Po szkodzie?), „*Odczuwał dotkliwą **nostalgię** za bezpiecznymi czasami przedwojennymi. Pracował wtedy jako magazynier*” (Borowski T. Pożegnanie z Marią), „*Wśród klas posiadających daje się jeszcze zaobserwować **nostalgię** za dawnym, przestarzałym modelem stosunków społeczno-gospodarczych*” (Skrzydło W. Ustrój polityczny Francji), „*I piękno było pięknem dni wczorajszych, sonetem pełnym **nostalgii** za tym, co minęło*” (Kossak Z. Pożoga).

Ці контексти виразно свідчать про те, що найменування *nostalgia* вживається в сучасній польській мові не лише у своєму прямому значенні «туга за батьківщиною», а наближається до сенсу назви *tesknota*, а саме «відчуття жалю, суму, спричинене розлукою, втратою когось / чогось», як правило, того, що минуло, яке може відчувати кожна людина, а не лише емігрант. Інакше кажучи, у цього апелятива відбулося своєрідне розширення семантики від «туги за батьківщиною» до «туги» взагалі.

Подібної генералізації значення зазнали також і деривати аналізованого субстантива – прикметник *nostalgiczny* і прислівник *nostalgicznie*. Так, ад’єктив, крім словникового змісту «той, що стосується ностальгії, виражає її», набув також семантичного відтінку «сповнений суму, туги за тим, що минуло», пор.: „*Mówiąc już o Panu Cogito, mniej pojawia się **nostalgicznego** spojrzenia ku przeszłości*” (Literatura 1984, nr 2), „*Nasza rzeczywistość sakralna również jest **nostalgiczna**, wyrażana w różnych zanikających kościołach i kaplicach wiejskich*” (RP 2001, 06.09), „*Ale miło jest go przypomnieć w poetyckiej i **nostalgicznej** opowieści o epoce babci Marii i dziadka Karola*” (RP 2001, 12.01); „*Wielu jest takich, którzy*

źle czują się w państwie demokratycznym i tęsknią nostalgicznie za dawnym porządkiem, utraconą władzą...” (GWyb 1992, nr 257).

Новіші лексикографічні джерела, базовані на Національному корпусі текстів польської мови, фіксують семантичну еволюцію найменування *nostalgia* й тлумачать його словами *smutek*, *tęsknota*, додаючи та уточнюючи «як правило, за батьківщиною» [5, т. 1, с. 1044].

У словниках сучасної польської мови з літературного слововживання лексикографи застерігають перед невідповідним використанням цієї назви у значенні «туга за тим, що минуло», радячи, замість конструкцій типу *nostalgia za dobrymi czasami*, вживати *tęsknota za dobrymi czasami*, кваліфікуючи перший приклад як помилковий. Варто також зауважити, що редактори супроводжують словникову статтю *nostalgia* кваліфікатором *książk.* (книжне), обмежуючи, таким чином, функціонуванням цієї лексеми до художнього стилю [6, с. 522].

Однак, якщо врахувати, що найменування *nostalgia* у своєму першому сенсі носії польської мови вживають усе рідше (за даними Національного корпусу текстів польської мови), вважаємо за доцільне визнати полісемічність цієї лексеми, тобто існування, поряд зі змістом «туга за батьківщиною», вторинного, розширеного сучасного значення «туга, сум за чимось утраченим».

Щодо сполучуваності емотиву *nostalgia*, то вона не є такою широкою, як у випадку питомих лексем із семантичного поля смутку. Польська мова засвідчує типові колокації *cierpieć / chorować na nostalgię*, в яких душевне переживання уявляється як хвороба, патологічний стан душі, а також трапляються метафоричні контексти *nostalgia dokucza komuś, ogarnia / trawi / zżera kogoś* тощо.

Перспективою дослідження вважаємо подальший опис динамічних процесів у межах відповідного шару лексико-семантичної системи польської мови на тлі інших слов'янських та неслов'янських мов.

Список використаних джерел:

1. Етимологічний словник української мови : В 7-ми тт. / гол. ред. О. С. Мельничук. К. : Наукова думка, 1982-2002. Т. 1–4.
2. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб. : Питер, 2003. 752 с.

3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М. : Прогресс, 1964–1973. Т. 1–4.
4. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1970. 806 s.
5. Inny słownik języka polskiego. Red. nac. M. Bańko. Warszawa : PWN, 2000. Т. 1-2.
6. Nowy słownik poprawnej polszczyzny. Pod red. A. Markowskiego. Warszawa : PWN, 2000. 1785 s.
7. Słownik języka polskiego ... do podręcznego użytku wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Szyszkę, J. Filipowicza etc. Wilno : Wydany staraniem i kosztem M. Orgelbranda, 1861. Т. 1-2.
8. Słownik języka polskiego. Pod red. M. Szymczaka. Warszawa : PWN, 1995. Т. 1–3.
9. Słownik języka polskiego. Pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1958-1969. Т. 1–11. URL: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/nostalgia;5460747.html>
10. Słownik języka polskiego. Ułoż. pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego. Warszawa : Nakładem prenumeratorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, 1900II1927. Т. 1–8.

НАПРЯМ 3. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Бережна М. В.,
*кандидатка філологічних наук,
докторантка кафедри теорії
та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету*

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АРХЕТИП «МЕНТОР»

У роботі досліджено особливості формування мовленнєвого портрета кіно персонажа за психолінгвістичним архетипом «Ментор». За основу визначення основних психологічних рис персонажів групи взято класифікацію В. Шмідт [5, с. 222-223]. Розвідка є частиною комплексного дослідження цілісної системи психолінгвістичних кіноархетипів найбільш прибуткових англо-мовних фільмів ХХІ сторіччя. Роботу виконано на матеріалі 201 репліки Клінта «Соколиного ока» Бартона у чотирьох фільмах кіностудії *Marvel*. Для порівняння з психолінгвістичним образом жінки-ментора див [1].

У досліджуваному матеріалі Бартон виконує функцію наставника переважно для двох героїнь: Наташі «Чорної вдови» Романової та Ванди «Багряної відьми» Максимової. Сюжетні лінії обох героїнь подібні: вони походять із країн східної Європи та на початку виступають на боці протиборчих сил. Бартону належить вирішальна роль у залученні Наташі та Ванди до команди Месників, мета яких – врятувати світ.

За результатами дослідження архетипу «Ментор» властиві такі характеристики:

1. «Ментор» має спільні риси зі своїм учнем: всі троє мають фізичні та психологічні властивості, які роблять їх сильними воїнами; всі троє вважають своїм обов'язком зберегти мир та життя на планеті, виступають проти несправедливості. У мовленні персонажів риса актуалізована лексико-тематичними групами *ABILITIES, FIGHT, PEACE, DUTY* та *RESCUE*.

2. «Ментор» дає поради й бере участь у пригодах свого учня. Бартон так коментує своє перше враження про близнюків Максимових: *HAWKEYE: Ultron has these allies. These kids. They're punks, really. But they carry a big, damn stick. And Nat took a serious hit. Someone's gonna have to teach them some manners* [2, 01:03:11]. Ключова лексема репліки – *teach*.

Функція Клінта Бартона як ментора реалізована через використання прямих і непрямих директивів, а також реквестивів та квеситивів, речень з причинно-наслідковим зв'язком у репліках, адресованих Наташі та Ванді. Так він формулює інструкції для своїх учениць, спрямовує їх дії. Процес становлення Ванди як Месника бачимо у таких словах Бартона: *HAWKEYE: Hey, look at me <...> Are you up for this? Are you? Look, I just need to know. Because the city is flying. Okay. Look, the city is flying, we're fighting an army of robots, and I have a bow and arrow. None of this makes sense. But I'm going back out there because it's my job. Okay? And I can't do my job and babysit. It doesn't matter what you did or what you were. If you go out there, you fight, and you fight to kill. Stay in here, you're good. I'll send your brother to come find you. But if you step out that door, you are an Avenger* [2, 01:46:01].

У наступному фільмі Бартон знову виступає ментором для Ванди, допомагає побороти свої страхи та невпевненість: *HAWKEYE: You gotta help me, Wanda. Look, you wanna mope, you can go to high school. You wanna make amends, you get off your ass* [4, 01:23:36].

У спілкуванні з Романовою Бартон використовує менше прямих директивів, адже її становлення залишається поза кадром і глядач бачить Наташу одразу як частину команди: *HAWKEYE: We got a window. Four, three... Give him hell* [2, 01:21:38].

Бачимо, що інструкції Бартона як «Ментора» подаються у формі конструкцій з розмовними елементами, зниженою лексикою, засобами створення гумористичного ефекту. Це надає реплікам статусу дружнього, невимушеного спілкування, підкреслює соціальну рівність співрозмовників.

3. «Ментор» переймається долею свого учня. Одним із статистично релевантних проявів такого піклування є використання апелятивів. У репліках Соколиного ока частотні апелятиви на позначення Романової та Максимової. У досліджуваному

матеріалі бачимо, що Бартон звертається до Наташі та Ванди тільки за іменем (ніколи за прізвиськом чи прізвиськом, як до інших Месників): *Natasha* (5), пестливо-зменшувальним *Nat* (5) та *Wanda* (1).

Бартон переймається своїми ученицями (особливо Романовою, оскільки про Ванду піклується Віжн). Наприклад, зникнення Романової під час бійки з Альтроном помічає саме Бартон; він же береться її знайти: *HAWKEYE: Cap, you see Nat? <...> Do you have eyes on Nat?* [2, 01:25:35] / *There are some nets I can cast. Yeah, I'll find her* [2, 01:27:24].

Риса реалізована тематичною групою *RESCUE*, частотним використанням промісивів, а також квеситивів, об'єктом яких є учень.

4. Чим більша різниця у віці, тим легше «Ментору» відпустити учня; якщо ця різниця невелика, стосунки між учителем і учнем можуть перерости в конкурентну боротьбу. Різниця у віці між Соколимим оком та дівчатами невелика; персонажі належать до однієї команди, конкурентна боротьба між ними виникає лише у двох важливих за сюжетом ситуаціях. У першому випадку, під час розколу у команді Месників виникає фізична сутичка між прихильниками Тоні Старка та Стіва Роджерса. Наташа опиняється у протилежному таборі від Бартона та Ванди. Під час бійки в аеропорту між ними відбувається напівсерйозний діалог: *NATASHA: We're still friends, right? HAWKEYE: Depends on how hard you hit me* [4, 01:35:40]. Ванда втручається у бійку, завдає Наташі сильного удару та дорікає Бартону: *WANDA: You were pulling your punches* [4, 01:35:51]. Можна виправдати таку поведінку ревнощами однієї учениці до іншої.

Інший випадок боротьби між Наташею та Соколимим оком відбувається за право пожертвувати собою і здобути вирішальний для долі всього людства Камінь Безкінечності: *NATASHA: Whatever it takes. HAWKEYE: Whatever it takes. NATASHA: If we don't get that stone... billions of people stay dead. HAWKEYE: Yeah. Then I guess we both know who it's gotta be. NATASHA: I guess we do. HAWKEYE: I'm starting to think we mean different people here, Natasha. NATASHA: For the last five years, I've been trying to do one thing. Get to right here. That's all it's been about. Bringing everybody*

back. HAWKEYE: No, don't you get all decent on me now. NATASHA: What, you think I wanna do it? I'm trying to save your life, you idiot. HAWKEYE: Yeah, well, I don't want you to. How's that? Natasha, you know what I've done. You know what I've become. NATASHA: Oh, I don't judge people on their worst mistakes. HAWKEYE: Maybe you should. NATASHA: You didn't. HAWKEYE: You're a pain in my ass, you know that? Okay. You win. Tell my family I love 'em. NATASHA: You tell 'em yourself. HAWKEYE: Damn you. Wait. NATASHA: Let me go. HAWKEYE: No. No. Please, no. NATASHA: It's okay. HAWKEYE: Please. No! [3, 01:50:40].

Риса актуалізована численними повторами (редуплікаціями, лексичними повторами, анафорами), риторичними питаннями для емпатизації змісту та переконання співрозмовника; використанням розмовних елементів, кластерів з коротких простих речень, зниженої лексики та неформальних апелятивів, що формує враження конфронтації, але у формі дружньої розмови, коли кожен з учасників відстоює інтереси протилежної сторони, намагаючись врятувати чуже життя.

5. «Ментор» – потужний помічник, якому згодом самому знадобиться допомога. Бартон певний час перебуває під ментальним контролем Локі, звільнитися від якого йому допомагає Наташа: *HAWKEYE: Why am I back? How did you get him out? NATASHA: Cognitive recalibration. I hit you really hard on the head. HAWKEYE: Thanks. Natasha...* [6, 01:29:39]. Риса реалізована тематичними групами *HELP* та *GRATITUDE*.

Зазначимо також, що у мовленні Бартона майже відсутні оцінні лексеми (негативні та позитивні) на позначення дій його учениць, адже і Наташа, і Ванда швидко стають повноправними членами команди, а своїми здібностями не поступаються ментору. Подібний коментар міг би сприйматися як мовленнєвий акт загрози обличчю і викликати конфлікт між персонажами.

Список використаних джерел:

1. Бережна М. Психолінгвістичний образ Грейс Огустін у фільмі Дж. Кемерона «Аватар». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 47. 2021. У друці.*

2. Avengers: Age of Ultron. Directed by Joss Whedon, Marvel Studios, 2015.
3. Avengers: Endgame. Directed by Anthony and Joe Russo, Marvel Studios, 2019.
4. Captain America: Civil War. Directed by Anthony and Joe Russo, Marvel Studios, 2016.
5. Schmidt V. The 45 Master characters. Cincinnati, Ohio: Writers Digest Books, 2007. 338 p.
6. The Avengers. Directed by Joss Whedon, Marvel Studios, 2012.

Василенко Д. В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри фонетики і практики англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету*

Казмірук А. В.,

*студентка 3 курсу навчання факультету
германської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

АФІКСОЇДИ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ

Протягом ХХ – початку ХХІ століття військова лексика, підпорядковуючись загальномовним законам, демонструє інтенсивний характер розвитку. Лексичний склад військової підмови переважно поповнюється шляхом словотвірної деривації. Одним із важливих способів словотворення є афіксація. Традиційно під афіксом розуміють «морфему, яка в своєму розвитку набула абстрактного значення, що є притаманним цілому класу слів, і яка, приєднуючись до основи, змінює її значення» [4, с. 33]. Проте лінгвісти зазначають, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в англійській мові створюються одиниці, які складаються лише з афіксів або словотворчих елементів перехідного типу, наприклад, *Euro + crat*, тому поняття «афікс» потребує уточнення [3, с. 29].

Визначення статусу афіксів і афіксоїдів ґрунтується на дефініціях, що надаються англomовними словниками [5].

У створенні нових військових термінів беруть участь так звані «суфігiровані елементи» [1] або «словотворчі елементи перехідного характеру» або «афіксоїди» [2:5], що за семантичними, графічними та фонологічними ознаками корелюють із вільними морфемами, а за функціональними тотожні афіксам, і які в англomовних лексикографічних джерелах мають назву *combining forms* – «комбiнуючі форми», до яких належали, зокрема, *aero-*, *counter-*, *cyber*, *e-*, *Euro-*, *info-*, *mega-*. Слід зазначити, що внаслідок їх значної активності у процесі творення нових слів англійської мови, в сучасних лiнгвістичних дослідженнях ці елементи почали розглядатися як префікси.

Грецький елемент *aero-* походить від «*aer*», значення якого передається англійським словом *air*. Він перетворюється на новий дериваційний елемент через афіксалізацію вільної форми *aero* (adj) і набуває спеціалізації. Лексеми з префіксом *aero-* виражають поняття, пов'язані зі сферою авіації (*aeroengine*, *aeromedical*, *aeroballistics*, *aerospaceplane*). Особливу активність цей префікс виявляє на початку та середині ХХ століття у зв'язку із зародженням і подальшим розвитком авіації. Наприклад, «*The US Congress has voted £425 million for research into a Mach 25 aerospaceplane*» [Airport, April 1986].

Лексеми із префіксом *counter-* (від «*countre*» – ME) передають реалії, які позначають діяльність військових, спрямовану проти супротивника (*counterattack*, *counter-measure*, *counter-insurgency*, *counterterrorism*, *counter-ICBM defense*). Даний префікс уворюється шляхом афіксалізації лексичної одиниці *counter* (adv): «*Counterterrorism is used to describe both a government's use of terrorism to oppose terrorism from a challenger and any official response, legal or otherwise, to terrorism*» [Terrorism Reader 1995].

Елемент *mega-* є варіантом комбiнуючої форми *megal-* (*megalith*) (< *Gk*, a combining form of *megal-*) і виступає як перший елемент лексем, які позначають міру, мiльйон одиниць речовини, субстанції, що передається кореневою морфемою *megahertz*. Наприкінці ХХ століття він переходить до розряду префіксів. Нові військові терміни, які утворилися за його допомогою, позначають великі величини, виражають найвищу оцінку подій і явищ

(*megaton, megadeath, megacorpse, megaviolent, megablast*). Семантика префікса *mega-* змінюється у бік узагальнення, оскільки він починає вживатися у значенні «великий», «надмірно великий», «значний»: “*The promises of mutually-assures destruction are but exercises in mutual **mega-terror***” [Economist, August 9, 1986].

Префікс *Euro-* (скорочення лексеми *European*) викликав появу нових лексем, що позначають військову техніку та озброєння (*Eurostrategic, Euromissile, Eurodefence, Eurobomb, Eurofighter*): “*The President’s performance at the Williamsburg sumit convinced skeptics that Reagan is on track in his strategy to limit **Euromissiles** on both sides*” [Jun 13 USN&WR 27]. У даному випадку відбувається звуження значення префікса *Euro-*.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився появою нових військових лексичних одиниць із словотворчими формантами *cyber-, info-, e-*, що зумовлювалось процесами комп’ютеризації та «інтернетизації» суспільства. Ці словотворчі елементи трактуються як префікси у сучасній лінгвістиці. Вони виявляють вербокреативну активність і беруть участь як префікси у творенні назв зброї і різновидів військових дій, наприклад, *cyberwar, cyberattack, infowar, e-bomb*): “*Warning that America is increasingly vulnerable to **cyberattacks**, President Clinton ordered the strengthening of defenses against terrorists*” [Bloomington (IN) Herald-Times, May 3, 1998], «*Most of this “**e-bomb**” development is taking place at Kirtland Air Force Base in Albuquerque, New Mexico*» [Time, January 27, 2003]. Нові словотворчі морфеми *cyber-, info-*, утворюються шляхом афіксалізації фрагментів слів (*cyber < cybernetics, info < information*). Елемент *e-* являє собою ініціальне скорочення, аббревіатуру лексеми *electronic* і виступає у складі похідної лексеми *e-bomb* у значенні «електронний». Дані префікси виявляють спеціалізацію значення.

У середині та наприкінці ХХ століття виникають такі словотворчі елементи, як: *para-, heli-*. Терміноелемент *para-* був запозичений у складі слів з французької мови. Як комбінуюча форма *para-*, фрагмент слова *parachute* (*parare – to prepare against*), залишається його семантичним еквівалентом і бере участь у творенні лексем, що позначають осіб і предмети, які мають відношення до парашутно-десантних військ (*paratrooper, paramarine, paradrop, parabomb, paramine*): **Parabombs** burst above

the ground, spray their fragments with telling effect» [Time, October 18, 1943].

Слова з елементом *heli-* функціонують при найменуванні військової техніки і позначають *helicopter* (1885-90; < Fr *hélicoptère*) (by analysis of *helicopter* as *heli-* (an assumed combining form with *-i-*) + *-copter*) у складних словах (*heliport, helistop, helidrop, heliborne, helitrooper, helistat*): «*The 343ft long experimental «heli-stat» consisted of the familiar cigar-shaped balloon on an elaborate aluminium frame with four helicopters mounted on it to provide lift and drive»* [Daily Telegraph, July 4, 1986]. Утворений шляхом афіксалізації фрагмента слова, елемент *heli-*, зберігає семантику слова *helicopter*.

Вищезазначені «нові» префікси та афіксоїди здатні створювати лінгвальні інновації за такими словотвірними моделями: *aero-* + *n* > *N*, *aero-* + *adj* > *Adj*, *counter-* + *n* > *N*, *cyber-* + *n* > *N*, *Euro-* + *n* > *N*, *Euro-* + *adj* > *Adj*, *e-* + *n* > *N*, *info-* + *n* > *N*, *mega-* + *n* > *N*, *para-* + *n* > *N*, *para-* + *adj* > *Adj*, *para-* + *v* > *V*, *heli-* + *n* > *N*, *heli-* + *adj* > *Adj*. Вони можуть приєднуватися до іменників і утворювати нові іменники. *Aero-*, *Euro-*, *para-*, *heli-* приєднуються також до прикметників, утворюючи нові прикметники. Найбільш широка комбінаторика притаманна афіксоїду *para-*, який у поєднанні з дієсловами утворює нові дієслова. Аналіз значень досліджуваних афіксів та афіксоїдів в системі військової термінології дозволив дійти висновку про те, що семантика більшості з них не змінюється. Проте значення префіксів *cyber-*, *Euro-*, *info-*, *e-* зазнає змін у бік звуження і певної спеціалізації. Перенос значення супроводжує афіксалізацію лексеми *mega-*.

Типовими префіксами та афіксоїдами військових сленгізмів є *de-*, *non-*, *para-*, *super-* (*debug, nonhostile, parafrag, parapack, superdooper weapon, super-Dolly Parton*): «*He went to the debriefing shed and made a routine report on the railroad bombing mission»* [Life, December 17, 1951]. Ці префікси та словотвірчі елементи приєднуються до основ іменників, прикметників, дієслів та словосполучень за моделями, аналогічними тим, за якими будуються нові військові терміни. Мовний матеріал свідчить про незначну роль префіксації у створенні військової субстандартної лексики.

Отже, афіксальні похідні лексичні одиниці мають значну питому вагу в загальному масиві нової військової термінології

і військових сленгізмів. Традиційні афікси та афіксоїди зберігають свої потенційні можливості продукувати нові слова військової сфери протягом ХХ – початку ХХІ століття, одночасно зростає роль нових словотворчих елементів, таких як, *cyber-*, *info-*, *e-*; військові лексеми утворюються за афіксальними словотвірними моделями відповідно до норм загальнолітературної англійської мови. Найбільш поширеними моделями є афікс / афіксоїд + $n > N$, афікс / афіксоїд + $adj > Adj$; зміни семантики у процесі афіксалізації лексичних одиниць супроводжуються: 1) звуженням, спеціалізацією значення (*cyber-*, *e-*, *Euro-*, *info-*); 2) переносом значення (*mega-*).

Перспективним вбачається подальше дослідження англомовної інноваційної лексики на рівні дискурсу.

Список використаних джерел:

1. Глухих В. М. Что это – слово или аффикс? *Филологические науки*. 1996. № 5. С. 65–73.
2. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харківський держ. ун-т. Харків, 1999. 17 с.
3. Зацний Ю. А. Деякі тенденції в шляхах і способах словотвору. *Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика і літературознавство* : міжвуз. зб. наук. пр. Ніжин : ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф». 2008. Вип. II. С. 2937.
4. Карашук П. М. Словообразование английского языка. Москва : Высшая школа, 1977. 303 с.
5. Longman Dictionary of Contemporary English. Fourth edition. Longman Dictionaries, 2005. 1700 p.
6. The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk>
7. United Kingdom | Time. URL: <https://www.time.com.uk>

Вольфовська О. О.,
*кандидат філологічних наук,
докторант кафедри германської і фіно-угорської філології
імені професора Г. Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету*

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІТАЛЬНИХ ПРОМОВ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ НІМЕЧЧИНИ

У сучасних дослідженнях публічного політичного дискурсу мова розглядається як знаряддя досягнення успіху [2, с. 11; 3; 4, с. 86]. Насамперед дослідників цікавить вивчення політичної комунікації, спрямованої на емоційний вплив і спонукування електорату до дії, пропаганду певних політичних ідей [1, с. 6; 5; 6].

Одним із видів публічного монологічного мовлення та дієвим інструментом у розпорядженні політичних діячів є промови, які залежно від комунікативної ситуації та завдань поділяються на парламентські, мітингові, агітаційні, вітальні тощо.

Наше дослідження присвячене вивченню різдвяних (новорічних) вітальних промов сучасних політичних лідерів ФРН (канцлерів Ангели Меркель й Олафа Шольца, президентів Крістіана Вульффа, Йоахіма Гаука та Франка-Вальтера Штайнмаєра), та виявленню й опису просодичних параметрів, котрі сприяють реалізації прагматичної інтенції мовця.

Слід зазначити, що вітальні промови займають особливе місце серед політичних промов та вважаються одним із ритуальних (церемоніальних) жанрів політичної комунікації, для яких характерні мінімальна інформативність та новизна. Вітальні промови виголошуються політиками з нагоди урочистих подій, зустрічей делегацій, пам'ятних дат тощо. У нашому випадку йдеться про звернення політиків до громадян з нагоди різдвяних та новорічних свят, а тому їхня основна задача полягає в створенні піднесеного, святкового настрою. Проте новорічні (різдвяні) привітання перших осіб держав мають на меті не лише привітати громадян зі святом, але й популяризувати цілі та завдання конкретного політика або уряду.

Проаналізовані нами вітальні промови складаються з таких композиційних блоків: 1. Вступ; 2. Основна частина: 2.1. Перелік

важливих подій та досягнень року, що минає; 2.2. Висловлення подяки; 2.3. Окреслення кола проблем і завдань, які необхідно вирішити в новому році; 3. Заклучна частина. Розглянемо кожну з композиційних частин детальніше.

Головним завданням **вступної частини** є встановлення контакту з аудиторією, створення відповідного настрою та підготовка слухачів до сприйняття повідомлення. Розпочинаючи вітальні промови, політики звертаються до громадян країни, використовуючи здебільшого стандартні кліше *liebe Landsleute* (Ф.-В. Штайнмаєр); *liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger* (А. Меркель, О. Шольц, К. Вульф), *liebe Bürgerinnen und Bürger hier im Land*, *liebe Landsleute in der Ferne* (Й. Гаук), та коротко вітають слухачів зі святами. Іноді політики обирають більш оригінальний початок, наприклад у 2020 році Ф.-В. Штайнмаєр розпочав свою промову з запитання та згадки про найбільш актуальну проблему 2020 року – пандемію, яка вплинула на життя кожної людини: „*Wann kann ich meine Träume wieder leben?*“ *Dieser tiefe Seufzer, liebe Landsleute, ist eine von tausenden persönlichen Botschaften, die mich aus allen Teilen unseres Landes erreicht haben. [...] jede einzelne ein Zeichen der Sehnsucht am Ende eines Jahres, das wir uns alle ganz anders vorgestellt hatten.*

В **основній частині** промови політичні діячі згадують головні події та досягнення року, що минає, дякують громадянам за підтримку й активну участь в житті суспільства, а також окреслюють коло проблем, які доведеться вирішувати в новому році. Традиційними темами, які підіймають у своїх промовах президенти Німеччини, є важливість загальнолюдських цінностей, єдність та згуртованість нації, відповідальність кожної особи за долю суспільства, засудження проявів расизму й екстремізму, питання кліматичних змін. Канцлери у своїх промовах зупиняються також на питаннях зовнішньої політики, та конкретних політичних рішеннях уряду, використовуючи вітальну промову як ще один спосіб переконати виборців у правильності й доцільності дій уряду. Зокрема Олаф Шольц (2021 р.) обіцяє підвищення мінімальної оплати праці, а Ангела Меркель в новорічному зверненні 2019 року згадує програму захисту клімату, прийняття якої викликало незадоволення в суспільстві: *Diese Überzeugung trägt auch das Klimaschutzprogramm, das Bund*

und Länder vor wenigen Tagen verabschiedet haben. Ich weiß sehr wohl, dass die darin beschlossenen Maßnahmen den einen Angst machen, dass sie sie überfordern könnten, und den anderen noch lange nicht ausreichen.

Цілком прогнозованим є домінування в різдвяних і новорічних зверненнях 2020 й 2021 років теми пандемії коронавірусу – політики закликають дотримуватись правил, карантинних обмежень, наголошують на важливості вакцинації, та особливо підкреслюють відповідальність кожної людини в боротьбі з новим вірусом. Наприклад: *Ich appelliere daher nochmal an Sie: Lassen Sie sich impfen! [...] Und alle, die bereits geimpft sind, bitte ich eindringlich sich rasch boostern zu lassen [...]* (з промови О. Шольца, 2021 р.).

Вітальні промови мають урочистий характер, просодичними маркерами якого є часті наголошування, а отже й членування мовленнєвого потоку на короткі ритмічні групи (тривалістю від 2 до 6 складів), наявність великої кількості пауз, дещо сповільнений темп мовлення. Для вступної частини промов характерне також часте вживання висхідної мелодики. Як приклад наведемо уривок з новорічної промови Ф.-В. Штанмаєра, 2021р.: *Liebe ‘Landsleute↓| zu ‘Weihnachten↑ ‘grüßen meine ‘Frau und ‘ich ‘‘Sie alle| sehr ‘herzlich↓| Ob Sie diese ‘Stunden ‘‘alleine verbringen↑ oder in der Fa‘milie↑| ob in einer ‘festlich ge‘schmückten ‘Wohnung↑ oder auf ‘Nachtschicht↑| ob im ‘Zimmer eines Se‘niorenheims↑| als ‘Pfleger oder ‘Ärztin auf Sta‘tion↑| ‘oder| als ‘Diensthabender auf der ‘Wache↑| wo auch ‘immer Sie gerade ‘sind↑| ‘Ihnen ‘allen ein ‘frohes und ge‘segnetes ‘Fest↓||* Висхідна мелодика у вступній частині вітальної промови не лише надає виступу урочистості, але й сприяє реалізації функції встановлення контакту, оскільки сприймається слухачами як ознака дружнього, особистісно орієнтованого мовлення.

В основній частині промови загальний тон мовлення політиків не змінюється, але зменшується частота наголошувань, збільшується кількість синтагм та фраз зі спадною мелодикою. Крім того більш варіативним стає темп мовлення – більша частина промови вимовляється в нормальному темпі, який значно сповільнюється на тих фрагментах повідомлення, на яких промовець хоче особливо наголосити. Наприклад: ...

*Ver'schwörungstheorien sind 'nicht nur 'unwahr und ge'fährlich, sie 'sind auch 'zynisch und 'grausam 'diesen Menschen (канцлер має на увазі людей, які тяжко перехворіли або втратили рідних через коронавірус) *gege'nüber* (з промови А. Меркель, 2020).*

Завершуючи промову, політики вітають громадян зі святами та висловлюють побажання на прийдешній рік, наприклад: *Meine 'Frau und 'ich wünschen 'Ihnen 'frohe, ge'segnete 'Weihnachten und dann ein 'gutes, er'fülltes 'neues Jahr zwei'tausendund'zwölf!* (з промови К. Вульффа, 2011); *In diesem 'Sinne wünsche ich 'Ihnen und Ihren Fa'milien ein ge'sundes, 'frohes und ge'segnetes 'neues 'Jahr zwei'tausend'zwanzig* (з промови А. Меркель, 2019). У цій частині промови темп мовлення політика дещо сповільнюється, а наголосами виділяється кожне повнозначне слово.

Результати виконаного дослідження засвідчують важливу роль просодії в організації вітальних промов політиків. Інтонація виконує декоруючу функцію, виступає своєрідною підтримкою вербалізованого змісту й надаючи висловлюванню смислової завершеності. Крім того за допомогою інтонаційних засобів промовець може привертати увагу слухачів до значущих фрагментів своєї промови.

Список використаних джерел:

1. Садуов Р. Т. Феномен политического дискурса Барака Х. Обамы: лингвокультурологический и семиотический анализ: монография. Уфа : РИЦ БашГУ, 2012. 136 с.
2. Сопер П. Л. Основы искусства речи: книга о науке убеждать. Ростов-на -Дону : Феникс, 2002. 442 с.
3. Bredemeier K. Schwarze Rhetorik: Macht und Magie der Sprache. Orell Fuessli. 2006. 216 S.
4. Klein J. Politik und Rhetorik. Eine Einführung. Berlin: Springer VS, 2019. 215 S.
5. Raschke J., Tils R. Politische Strategie. Eine Grundlegung. 2. Aufl. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2013. 585 S.
6. Schröter M. Adressatenorientierung in der öffentlichen politischen Rede von Bundeskanzlern 1951-2001: eine qualitativ-pragmatische Korpusanalyse. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2006. 342 S.

Yefremova N. V.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Conversational English Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Boichuk V. M.,

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Philology,
The Municipal Higher Educational Institution
«Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council*

PHRASEOLOGICAL MEANS OF EXPRESSING PESSIMISM IN PESSIMISTIC UTTERANCES

Phraseological units that convey psychological state of the speaker, express his / her emotions and feelings, and indicate an evaluative attitude to the reality, under specific communicative conditions are a powerful means of speech realization of a pessimistic worldview. Functional potential of phraseological means of communication is used not only to nominate certain aspects of pessimism [1], but also to form pessimistic utterances.

The inner state of a pessimistic personality, projecting on the phraseological system of the English language, is verbalized by 105 phraseological units, which explicate the qualitative features of pessimism (58) and the situationality of their manifestation (47) [2–4; 6].

Phraseological units, which belong to the first group, are used in pessimistic utterances, indicating the speech implementation of basic, adjacent and related features of pessimism. The corresponding semes of pessimisms are the indicators of these features in the semantics of the analysed phraseological units. The semantic analysis has helped to suggest that 39.7% of phraseological units explicate only one qualitative feature of pessimism in speech. The rest (60.3%) serve to express a set of qualitative features of pessimism.

One qualitative feature of pessimism is implemented in speech by 23 phraseological units, which express: 1) basic features of pessimism: “sadness” – *to be out of sorts, to have a broken heart, to plumb the depth*; “misfortune” – *to be in a bad way*; “negative expectations” – *to wait for the other shoe to drop*; “uncertainty” – *to twist in the wind*;

“distrust” – *to take something with a pinch/grain of salt*; 2) adjacent features of pessimism: “frustration” – *to have a cow, to flip your lid/wig, to get the hump, to take something to heart*; “suffering” – *to be on the rack, to be under the harrow, to eat one’s heart out*; 3) related features of pessimism: “anxiety” – *to be worried sick, to sweat blood, to wear oneself to a frazzle, (to be) like a hen with one chick*; “disappointment” – *sick as a parrot*; “nervousness” – *to be on thorns; to be a bag/bundle of nerves, to be at the end of one’s tether, to have a cadenza*.

The combination of qualitative features of pessimism has been found out in the semantics of 16 phraseological units implementing in speech the mixture of: 1) basic features of pessimism: “misfortune” + “failure” – *to be bitter and twisted*; “sadness” + “hopelessness” – *to be at a low ebb*; 2) adjacent features of pessimism: “depression” + “suffering” – *to be shell-shocked*; “melancholy” + “suffering” – *to go to pieces*; “suffering” + “grief” – *to wear the green willow*; 3) related features of pessimism: “anxiety” + “nervousness” – *to be on pins and needles, to have butterflies in one’s stomach, to climb the walls, to live on one’s nerves (or one’s nerve ends), (to be) like a monkey on a stick, to be on edge, (to be) like a cat on a hot tin roof (or on hot bricks), to sweat bullets*; “disappointment” + “the lack of interest” – *to lose heart*; “dissatisfaction” + “negative attitude” – *to take a dim view of something*; “anxiety” + “fear” + “embarrassment” – *to be in a (cold) sweat*.

19 phraseological units demonstrate potential ability to verbal expression of arbitrary combinations of qualitative features of pessimism. Their semantics is determined by the semes of pessimism, which reflect the combination of: 1) basic feature of pessimism + adjacent feature of pessimism: “misfortune” + “depression” – *to be down in the dumps, to be down in the mouth*; “failure” + “suffering” – *to be down on your luck*; “negative expectations” + “suffering” – *to meet trouble halfway*; “sadness” + “depression” – *somebody’s heart sinks (into somebody’s boots)*; 2) basic feature of pessimism + related feature of pessimism: “sadness” + “passivity” – *to be in the doldrums*; “uncertainty” + “embarrassment” – *to be at odds with the world/yourself*; “uncertainty” + “nervousness” – *to be on tenterhooks*; “failure” + “irritation” – *to have a chip on your shoulder*; “failure” + “lack of interest” – *to run out of gas*; “negative expectations” + “worry” – *to have your heart in your mouth*; “negative expectations” +

“anxiety” + “fear” – *to quake in your shoes /boots*; “negative expectations” + “anxiety” + “nervousness” – *your heart is in your mouth*; 3) adjacent features of pessimism + related features of pessimism: “depression” + “worry” – *to get hot and bothered, to get/to have your knickers in a twist, to shut up like a clam*; “depression” + “irritation” – *sick as a pig*; : “depression” + “worry” + “nervousness” – *to have kittens*; 4) basic feature of pessimism + adjacent feature of pessimism + related feature of pessimism: “sadness” + “misfortune” + “depression” + “disappointment” – *to be sick at heart*.

Phraseological units identifying the speaker’s pessimism are accompanied by the contextual markers of pessimism, which confirm, clarify and supplement the qualitative features of pessimism within pessimistic utterances:

*“Everything I had once believed seems to be in question. I somehow could never buy into the belief that so much of religious doctrine surrounded the concept of sin and punishment – the wrath of God. And how much fear has been used to motivate in religion. When you are good, you know that you can’t keep it up forever, so you **wait for the other shoe to drop**. Then there it is – staring you right face – sin. It makes me squeamish. And for some reason, it never added up for me”* [7, p. 114].

Phraseological unit “*wait for the other shoe to drop*”, reflecting the inner state of a pessimistic personality, indicates the speech realization of such basic feature of pessimism as “negative expectations” (*To wait for the other shoe to drop – to wait for something bad to happen*). This feature is also complemented by the contextual marker of pessimism “*you can’t keep it up forever*”. “*Everything I had once believed seems to be in question*” as another contextual marker of pessimism, points out the speech realization of the basic feature of pessimism “disbelief”. The contextual marker of pessimism “*squeamish*” emphasizes vulnerability of the speaker in a difficult situation, thus indicating the speech explication of situational pessimism.

*They have injected her with something new. It is making her sleepy; it is making her forget whatever it is they want her to forget: something Joseph said that took away her understanding of life. That made her **feel her heart in her mouth**. Her small, nearly invisible heart. **My heart was in my mouth**, people say, describing fear. **If your heart is in your***

mouth, *what do you do with it, swallow it? Spit it out? And then what are you left with? Then you are no longer alive* [5, p. 45].

In this utterance the phraseological unit “*to have your heart in your mouth*” is the vivid example of speech realization of the combination of qualitative features of pessimism – the basic feature “negative expectations”, which is actualized in the semantic structure of this phraseological unit by the seme “*apprehensive*”, and adjacent feature of pessimism “worry”, which is identified by the seme “*alarmed*” (*To have your heart in your mouth – be greatly alarmed or apprehensive*). The contextual marker of pessimism “*took away her understanding of life*” complements this utterance with indication of the speaker’s confusion, emphasizing in speech the adjacent feature of pessimism “doubt”. The contextual marker of pessimism “*And then what are you left with? Then you are no longer alive*” points to the speaker’s loss of faith and hope for the future, actualizing in this pessimistic utterance the basic features of pessimism “disbelief” and “hopelessness”. The contextual marker of pessimism “*fear*”, which implements the related feature of pessimism “fear”, complements the general pessimistic tone of the utterance with appropriate emotion. This suggests, that qualitative features of pessimism indicated in the analysed utterance are actualized not only by the phraseological unit but also by the contextual markers of pessimism.

In sum, the data suggest that phraseological units that reflect the inner state of a pessimistic personality, indicate personal speech behavior, which is determined by situational pessimism as a product of unique individual experience.

References:

1. Бойчук В. М. Фразеологічні засоби на позначення песимізму в сучасній англійській мові. *Науковий вісник Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки (Мовознавство). Луцьк, 2014. № 5(282). С. 65–69.
2. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 587 p.
3. Collins Cobuild Dictionary of Idioms / ed. by J. Sinclair. Glasgow : HarperCollins Publishers, 1997. 493 p.

4. Dictionary of Idioms and Their Origins / ed. by L. Flavell, R. Flavell. London : Kyle Cathie Limited, 1992. 216 p.
5. Gordon M. Pearl. Knopf Doubleday Publishing Group, 2005. 320 p.
6. Oxford Dictionary of Idioms / ed. by J. Siefring. Oxford : Oxford University Press, 2004. 340 p.
7. Perron M. Grace : Finding the Light. Take Heart Publications, 2014. 230 p.

Zhyhadlo O. Yu.,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Foreign Languages Department,

Educational and Research Law School,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

POLITENESS AND ENGLISH COURTROOM DISCOURSE

The language of law is revealed in communication as a variety of models of linguistic interaction in which specific linguistic means are used in a specific context. Interactions of legal professionals and lay participants within court settings are commonly referred to as courtroom discourse.

Courtroom discourse is a special kind of institutional discourse with its unique linguistic, structural, and pragmatic peculiarities. It may be characterised as status and role based, emotive, persuasive, logical and evaluative [1, p. 74]. Consisting of various stages, which include swearing-in of jurors, the prosecutor's and the defence counsel's opening statements and closing speeches, direct and cross-examination of witnesses, the defendant and the claimant, the judge's instructions to the jury and summing-up, courtroom discourse may be monologic or involve two or more parties.

Common-law countries employ the adversary system of justice, in which the opposing parties – the prosecution and the defence – are allowed to present their side of a case before the judge and the jury trying to influence them to decide in their favour [2, p. 15]. Thus, the communicative situation of debate is crucial for courtroom discourse in adversarial legal system. At the same time, cooperation and politeness

are considered to be at the core of interpersonal communication. R. Lakoff defines politeness as “a system of interpersonal relations designed to facilitate interaction by minimizing the potential for conflict and confrontation inherent in all human interchange” [3 p. 34]. G. Leech argues that politeness means “to speak or behave in such a way as to (appear to) give benefit or value not to yourself but to the other person(s), especially the person(s) you are conversing with” [5, p. 3]. So the purpose of this paper is to analyse pragmalinguistic manifestations of politeness in the communicative situation of competition between the opposing counsels in the courtroom, revealed in lawyer-witness interaction during direct and cross-examination.

In this study, we apply G. Leech’s six-maxim model of the Politeness Principle which puts constraint on people’s conversational behaviour [4, p. 21]. The maxims are as follows: the tact maxim, the generosity maxim, the approbation maxim, the modesty maxim, the agreement maxim and the sympathy maxim. These maxims or constraints are aimed to achieve a specific goal [5, p. 90]. Thus, there is a certain correlation between the maxim which is prevalent in an individual’s conversational behaviour in a particular communicative situation, and the goals this individual pursues.

During the examination-in-chief, the friendly counsel’s primary aim is to elicit confirmation of the facts from the witness. This procedure does not involve any confrontation between the lawyer and the witness. Thus, G. Leech’s agreement maxim is generally quite explicitly obeyed. The following example from the direct examination of one of the prosecution witnesses, S. Gilbert, by the prosecution lawyer in O.J. Simpson’s case illustrates total agreement between the lawyer and the witness. The witness confirms the facts laid out by the lawyer by answering “Yes” to every question:

Ms. Gilbert: I’m a police service representative.

Mr. Darden: And are you also a 911 operator and dispatcher?

Ms. Gilbert: Yes.

Mr. Darden: Okay. And were you a 911 operator and dispatcher on January 1, 1989?

Ms. Gilbert: Yes, I was.

Mr. Darden: And were you on duty between 3:00 and four o’clock in the morning on that date?

Ms. Gilbert: Yes, I was . . .

In contrast, when questioning a hostile witness during cross-examination, the cross-examining lawyer tries to challenge the facts revealed in examination-in-chief in order to discredit the witness in the eyes of the court or at least demonstrate their unreliability. As a result, there is no mutual agreement and cooperation between the witness and the legal professional. Usually the cross-examining lawyer goes over the same facts as in the direct examination. However, now the counsel's aim is to highlight the alternatives which would support their line of events. At this stage, witnesses may be subject to manipulation, as the lawyer tends to coerce them to agree. In the excerpt from the cross-examination of the defence witness by the prosecution attorney Ms. Clark below, the latter tries to compel agreement of the witness by means of using tag questions which seem to "invite" the addressee to give the answer the interviewer requires.

Ms. Clark: Miss Pilnak, you're a stickler for time, are you?

Ms. Pilnak: Yes, I am.

Ms. Clark: And you wear two watches; is that right?

Ms. Pilnak: Not always. If I'm in a rush, you know, to the airport or I have to be someplace. I have lots of clocks in my home.

Ms. Clark: Uh-huh. And when the police officers contacted you on the morning of June the 13th, you knew that they were talking--coming to talk to you about a murder investigation, correct?

Ms. Pilnak: Yes, I did.

Ms. Clark: And you knew that one of the victims was Nicole Brown, correct?

Ms. Pilnak: I had just found out.

Ms. Clark: You didn't know her, did you?

Ms. Pilnak: No, other than in passing, when you see someone, you know, four or five times a week for six months.

Ms. Clark: You saw her in the neighborhood; is that right?

Ms. Pilnak: I saw her on San Vicente Boulevard.

Though formally the agreement maxim is fulfilled, the witness is tricked into compliance. It means that the imposition is increased, which results in the violation of the tact maxim. So the use of coercion technique, which is typical of conversational behaviour of lawyers during cross-examination in adversarial system, reduces the level of politeness of the interviewer and is perceived as a means of manipulating the witness in court. Control over the witness's answers,

which is achieved by means of using tag questions, automatically transforms the interviewing counsel's questions into the testimony thus, enabling them to talk directly to the court.

To conclude, in adversarial legal tradition the opposing parties compete with each other to prove their case and impact on the trier to produce a favourable verdict. Even though the pragmatic aim is the same, counsels employ various communicative strategies and tactics to represent their position to the judge and the jury. These communicative strategies applied in the communicative situation of a trial directly impact on the fulfilment and violation of the Politeness Principle. The analysis of the transcripts of those parts of the lawyer-witness interaction in court when the established facts merely require confirmation proved that the Politeness Principle is observed, whereas when the reliability of the testimony given by the witnesses should be tested or the lawyer disputes their reliability, the Politeness Principle tends to be violated.

References:

1. Зайцева М. О. Судовий дискурс: мовленнєві стратегії і тактики, мовні засоби вираження конфлікту. *Первый независимый научный вестник*. 2016. № 6. С. 74-78.
2. Gifis S. H. Law Dictionary. New York : Barron's Educational Series [5th edition], 2003. P. 15.
3. Lakoff R. T. Talking Power: The Politics of Language in our Lives. New York : Basic Books, 1990. 324 p.
4. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 250 p.
5. Leech G. N. The Pragmatics of Politeness. New York : Oxford University Press, 2014. 343 p.

Зубач О. А.,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІЧНИХ ТЕКСТІВ

Сміхова культура будь-якої мови постійно перебуває у динаміці її функціонування та презентується її елементами у вигляді текстів малої форми комічного жанру та з комічним ефектом. Дослідження лінгвокультурної специфіки текстів комічного жанру зумовлює інтерес до проявів аспектів самоідентифікації або самовираження не лише мовної діяльності, але й мовної особистості.

Під текстом у науковій парадигмі знань розуміють «ієрархічно побудовану одиницю, що складається з низки окремих висловлювань, об'єднаних структурно та інтонаційно у більш складну одиницю» [4, с. 23; 3, с. 179].

Дискурсом пропонують вважати «складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який детермінується прагматично-ситуативними чинниками, має «видиму» (текст) і «невидиму» (екстралінгвістичну) структури і зміст якого «будується» автором висловлювання в процесі його розгортання та реципієнтом у процесі його сприйняття» [2, с. 188; 1, с. 11].

Дискурс-аналіз є інструментом для аналізу структурно-композиційної організації комічного тексту та сприяє виявленню не лише взаємозв'язку між мовним та культурним кодами у спілкуванні, але й розкриває специфіку мотивації створення соціокультурного контексту комунікантом задля досягнення його конкретної мети.

Текст комічного жанру є дискурсивним утворенням та своєрідним комунікативним механізмом, компоненти якого забезпечують адекватне сприйняття та розуміння комічного реципієнтом. Він є інструментом дослідження комунікативно-прагматичних, семіотичних, когнітивних та лінгвокультурних напрямів наукової парадигми та може бути представленим у письмовій та усній формах, у вигляді сентенційних речень або цілісного тексту малої форми.

Комічні тексти відображають зв'язок мовлення та мовленнєвої діяльності, соціокультурних, психологічних, емоціональних та естетичних факторів впливу задля створення комічного ефекту, функціонують в умовах впливу інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників.

У комічних текстах сучасної німецької мови дискурсивні ознаки виявляються у характеристиках дійових осіб або їх вчинків, просторо-часових рис, історичних обставин або реальних подій. Передумовою для формування комічного тексту є ментальна модель представлення лінгвокультурного простору, яка категоризує ціннісні орієнтири, інтенції реципієнтів та специфіку інтерпретації соціокультурного простору та лінгвокультурного досвіду. Функціональна специфіка комічного дискурсу простежується крізь процеси збереження фонових знань та лінгвокультурного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Біличенко О. Л. Дискурс як механізм актуалізації інформаційних і комунікаційних аспектів літератури. *Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. Слов'янськ: ДДПУ, 2016. С. 11–15.
2. Гетьманець М. Ф. Сучасний словник літератури і журналістики. Х. : Прапор, 2009. 384 с.
3. Маслова Т. Б. Еволюція лінгвістичних досліджень тексту. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька Академія». Сер.: Філологічна.* 2012. Вип. 26. С. 179–181.
4. Щирова И. А., Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация: учеб. пособ. СПб. : ООО «Книжный дом», 2007. 472 с.

Орел І. І.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри германської і фіно-угорської філології
імені професора Г. Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету*

ГЕНЕТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ АВТОРСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Проблемі вивчення джерел походження ФО присвячено низку досліджень у галузі мовознавства, культурології, лінгвокультурології, фольклористики, літературознавства. Одна із перших генетичних класифікацій усталених мовних знаків на матеріалі російської мови, запропонована Булаховським Л. [1, с. 101–106], доопрацьована і доповнена у результаті розвідок на матеріалі інших національних мов (Авксентьев Л., Добровольський Д., Жуйкова М., Краснобаєва-Чорна Ж., Медведєв Ф., Мокієнко В., Скрипник Л., Шанський М., Ernst P., Fleischer W., Noueshi M., Peuerl E. та інші науковці). Проте запропоновані генетичні класифікації не охоплюють всього різноманіття джерел походження ФО у німецькій мові, що й зумовлює актуальність нашої розвідки. З огляду на це окреслено мету дослідження – запропонувати генетичну класифікацію ФО авторського походження. Матеріалом розвідки обрано німецькі ФО на позначення стереотипів.

До ФО авторського походження відносимо крилаті слова, афоризми, максими, сентенції. Указані ФО мають комунікативний характер, метафоричне значення, часто втрачають зв'язок із першоджерелом, але широковживані.

Крилаті слова (далі – КС) представлено фразами у формі речень чи словосполучень, які вживаються у метафоричному значенні в усталеній формі. Їх джерелом походження є цитати поетів, мислителів, філософів, або є цитати із міфів [8, с. 20]. Райхштейн А. зараховує до КС висловлювання історичних особистостей, відомих людей, письменників, вчених, політиків тощо [5, с. 114]. Ми відносимо до КС, також, ті комунікативні ФО, які мають основою виникнення цитати із Біблії, літературних творів, авторських казок.

Поширеними КС, які представляють стереотипне уявлення мовців, стають завдяки образній основі, стислій і лаконічній формі, часто повчальному характеру, що сприяє легкому запам'ятовуванню. КС біблійного, міфологічного, літературного походження виявляють узагальнене значення, чітко виражену стереотипну оцінку людини/ явища/ події, репрезентують типовий сценарій чи правила поведінки у певних ситуаціях. Через ці особливості КС функціонують як паремії, наприклад: *Beim Eintritt hier laßt alle Hoffnung fahren* – заходячи сюди, облиш всяку надію (Данте про вхід у ад); *zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen* – (розм., жарт.) вбити двох зайців (із казки братів Грім про сміливого кравця).

Частина КС, що походять з міфології, Біблії, творів світової літератури, можуть мати різне тлумачення у різних мовах, не дивлячись на подібний/ однаковий план вираження, наприклад: укр.: *розрубати гордіє вузол* – *вирішити будь-яку складну справу простим способом (один дієслівний компонент)*; нім.: *den gordischen Knoten durchschlagen/ zerschlagen/ durchtrennen/ lösen/ durchhauen* – вирішити проблему одним махом; знайти дивовижно просте рішення (шість варіантів дієслівного компонента: пробити/ розбити/ розірвати/ послабити/ вирішити/ прорубати); польська: *węzeł gordyjski* [19] – вирішити/ розв'язати складну ситуацію простим, радикальним, не завжди дотримуючись правил, способом; англ.: *cut the Gordian knot* – швидко і рішуче вирішити складну проблему [17]. Попри спільне транскультурне джерело походження КС у кожній мові з'являються національно-специфічні семи цілісного значення.

Особливий прошарок КС складають ФО, які виникли у інших мовах, культурах, але запозичені німецькою трьома шляхами: а) мовою оригіналу (*ante portas* – небезпека близько. КС належать М. Цицерону, які виникли на основі історичних подій 211 р. до н.е. – *Hannibal ad Portas* [19] – Ганібал біля воріт.); б) у перекладі на німецьку з мови оригіналу (*Über die Toten nur Gutes!* – про мертвих лише добре! КС належать Діогену (*De mortuis nihil nisi bene!*)); в) перекладені з мови оригіналу на іншу іноземну мову і у такому вигляді запозичені (*Cogito, ergo sum* – (лат.) я мислю, значить я є. Вираз належить Декарту, походить із французької (*Je pense donc je suis*)).

У німецькій мові вживається у латинському перекладі. Паралельно існує варіант – *ich denke, also ich bin*. [21]).

Німецькі дослідники [9, с. 182], описуючи запозичені усталені вирази, звертають увагу на те, що частина їх є нефразеологічного типу, бо структурно і семантично подільна. Такі вирази не становлять матеріал нашого дослідження.

Афоризм – це виразний, дотепний, цілісний (як сентенція) вираз у формі речення (простого чи складного [3]), що представляє знання/ досвід/ життєву мудрість [18]; короткий влучний вислів, який оригінально, інколи парадоксально стисло передає узагальнену думку повчального характеру у образній лаконічній формі [12]. Ознаками афоризмів є: авторське походження, коротка форма закінченого речення, завершеність думки, узагальнений зміст, правильність, образність, виразність, оригінальність, дидактичність, влучність, новизна [2, с. 21-22]. Наприклад: стереотип мислення – *Beispiel tut viel*. (Цицерон); стереотип поведінки – *Wer wagt, gewinnt!* (Терентій).

Залежно від способів виникнення афоризмів розрізняють самостійні (автономні утворення, не залежать від художнього твору, узагальнюють думки автора) і контекстні (утворюються і функціонують у текстах неафористичного характеру, виражають узагальнену думку) [4; 6; 7]. Джерелами виникнення низки афоризмів, крім художніх творів, є прислів'я, КС із літературних творів та філософських трактатів, сентенції класиків. Літературні афоризми мають джерелом генезису паремії, але утворюються завдяки автору [19], наприклад: *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*. → *Der Apfel fällt nicht weit vom Pferd* [20].

Афоризми морального змісту називають максимами [13]. Максима – (лат.: основне правило, принцип) короткий вислів авторського походження етичного морального характеру, яким керується людина у своїх вчинках [16], стислий вираз, що представляє моральне правило, яке мотивує дії [19]. У деонтологічній етиці І. Канта максима розглядається як намір дії [11, с. 17], як загальноприйнятий принцип поведінки [14]: Собаці собача смерть – *dem Hund – ein Hundetod; ein Schuft stirbt wie ein Schuft; wie gelebt, so gestorben* [15].

Сентенція – вираз авторського походження, алегорично відображає думку чи судження повчального характеру [16].

Сентенції представляють короткі апофегми (коротке оповідання про репліку чи витівку мудреців, дотепників, відомих особистостей Античного світу [19]), які вживаються поза контекстом першоджерела в усталеній формі, зберігаючи значення (що демонструє ознаки ФО). Апофегми представлено переважно у формі репліки, яка відбиває кмітливість, розум, дотепність, несподівану реакцію/ відповідь, використовувалася у літературі з повчальною метою [там само]. Тому сентенції за змістом подібні на поради, за формою є короткими, влучними і легковідтворюваними виразами, які вербалізують стереотипне уявлення про характеристики, стан людини (*Ein gesunder Geist kann nur in einem gesunden Körper wohnen* (слова римського сатирика Ювенала (60–127 р. н.е.) – «*orandum est, ut sit mens sana in corpore sano*» [20]), рекомендують певні сценарії поведінки (*Jeder sei der Schmied seines Glücks*. («*Fabrum esse suae quemque fortunae.*» Appius Claudius Caecus, römischer Konsul, um 340 v. Chr.-273 v. Chr.) [10]).

Отже, генетична база КС: 1) цитати: а) поетів, мислителів, філософів; б) із міфів; в) із Біблії; г) із літературних творів, авторських казок (також на основі фольклорних сюжетів); 2) висловлювання: а) історичних особистостей; б) відомих людей (письменників, вчених, політиків тощо); 3) іншомовні запозичені а) мовою оригіналу; б) у перекладі на німецьку з мови оригіналу; в) перекладені з мови оригіналу на іншу іноземну мову і запозичені у такому вигляді. Афоризми виникають на основі: 1) художніх творів; 2) паремій; 3) КС із філософських творів та текстів художньої літератури; 4) сентенцій відомих людей. Максими (як підвид афоризмів) утворюються на ґрунті авторських висловів, що транслюють моральні засади, правила поведінки. Сентенції – авторські вислови на базі апофегм, збіжні з порадами, рекомендаціями поведінки у певних ситуаціях, висловлюють оцінку характеристикам людини, явища, події.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні відмінних рис структури ФО авторського походження на матеріалі німецької мови.

Список використаних джерел:

1. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1952. 446 с.

2. Калашникова Н. М. Афористичность как черта идиостиля В. Токаревой: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов н/Д, 2004. 246 с.

3. Королькова А. В. Русская афористика в контексте фразеологии : дис. ... док. филол. наук : 10.02.01. Елец, 2005. 1286 с.

4. Манякина Т. Н. Об определении афоризма. *Проблемы взаимодействия литературных направлений*. Днепропетровск, 1975. С. 112–118.

5. Райхштейн А. Д. Немецкие устойчивые фразы. Ленинград : Просвещение, 1971. 182 с.

6. Туманова Е. О. Афоризм во фразеологии и фразеологизм в афористике современного немецкого языка: лингвокультурологический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2012. 293 с.

7. Федоренко Н. Т. Афористика. Москва : Наука, 1990. 419 с.

8. Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. Berlin, 1920. 720 S.

9. Crudu M. Unikale Fremdwörter in der Phraseologie des Deutschen Überlegungen zum Vorkommen und zu den versprachlichten Inhalten. *Authentizität, Varietät oder Verballhornung. Germanistische Streifzüge durch Literatur, Kultur und Sprache im globalisierten Raum/* Herausgegeben von Puchianu C. E. Verlag Karl Stutz. Passau. 2014. B 5. S. 181–195.

10. Herrmann Christof. 77 Glück-Zitate aus 4 Jahrtausenden. 2014. URL: <https://www.einfachbewusst.de/2014/03/glueck-zitate/>

11. Kant I. Kritik der praktischen Vernunft. *Kritik der Urtheilskraft*. Berlin. Druck und Verlag von Georg Reimer, 1913. Band V. URL: <https://www.gutenberg.org/files/49543/49543-h/49543-h.htm>

Лексикографічні джерела:

12. Гнатюк І. С. Афоризм. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua>

13. Енциклопедія сучасної української мови. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=44675

14. Новая философская энциклопедия. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHbb6fb6dd80327f8c2096bb>

15. Русско-Немецкий словарь идиом. URL: https://proverbs_ru_de.deacademic.com/

16. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/37/53409/251571.html>
17. Dictionary. URL: <https://www.dictionary.com/browse/cut--the--gordian--knot>
18. Duden. Universalwörterbuch. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung>
19. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org>
20. Wiktionary. URL: <https://de.wiktionary.org>
21. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL: <https://www.redensarten-index.de>

Сологуб Л. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів

Львівського національного університету імені Івана Франка

ТАКТИКА ГРАФІЧНО-ВИДІЛЬНОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ НАУКОВО-ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Тактика графічно-видільної візуалізації – це сукупність графічних (схем, таблиць, графіків, діаграм) та видільних (кольору та шрифту) компонентів, які допомагають акцентувати увагу на головному у теоретичному матеріалі, представляючи у сконцетрованому вигляді максимум необхідної інформації, тим самим забезпечуючи адекватне розуміння тексту. Дані засоби розкривають кількісні відношення між певними явищами, або їх стадіями, визначають властивості і зв'язки предмету, процесу або явища, логічну послідовність між ними. Ці особливості дозволяють конкретизувати або узагальнити інформацію, яку вони представляють. За допомогою візуального ряду, використовуючи іншોકодові елементи, адресант намагається уникати додаткових коментарів у тексті, а адресат отримує можливість побачити те, що зображує автор. На думку Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, ілюстративний матеріал у підручниках повинен бути достовірним (справжність зображуваної інформації) та доступним (графічні

прийоми повинні привертати увагу реципієнта на певні особливості зображуваного матеріалу: акцентування за допомогою курсиву, підкреслювання, посилення тону, інтенсивності кольору, потовщення контурних ліній окремих предметів тощо) [2, с. 146-147].

Основний компонент у будь-якому візуальному засобі з точки зору лінгвістичної науки – це мовний. Ілюстративний матеріал містить не лише власне ілюстрацію, але й словесний супровід, тобто слова, які «вмонтовані» у зображення для того, щоб назвати його окремі частини, а також заголовки, підписи до ілюстрацій, їх пояснення. Невербальні засоби беруть участь як в організації плану вираження, так і плану змісту тексту. Паралельно з вербальними засобами вони формують його зміст і забезпечують вплив тексту на читача, комунікативний вплив яких адресат сприймає холістично. Візуальні повідомлення коментуються у метатекстових фрагментах, наявність яких, на думку І. М. Колєгаєвої, є невід’ємною рисою кожного наукового тексту [3]. Зноски на таблицю, малюнок у тексті, підпис до нього, заповнення клітинок таблиці виконується із використанням лексичного матеріалу – фактура тексту складається з двох негомогенних частин (вербальної та невербальної) [4, с. 180].

Усі візуальні засоби дозволяють визначити конкретизацію значення слів, виявити у межах тексту той предмет чи явище, із яким буде співвідноситись дане слово. Текст у ілюстрації допомагає поступово декодувати, зрозуміти візуальне зображення.

Якщо візуальні засоби будуть позбавлені коментарю за допомогою мовних елементів, то вони стануть незрозумілими, будуть неадекватно інтерпретовані, що є несумісними комунікативними завданнями науково-дидактичної комунікації.

Візуальні елементи у значній мірі визначають зміст коментарю, організують його, примушують вибирати і підкреслювати ті слова і словосполучення, які мають безпосередній зв’язок із зображуваним матеріалом. Як стверджує Р. Барт, в словах і словосполученнях, які містить коментар, завжди присутня інформація, яка є у тексті, але відрізняється за формою [1, с. 301]. Малюнок (зображення) лише частково обумовлює зміст тексту-коментарю, тому що текст може виходити за межі зорового ряду, і сприйняття зображення з точки зору його глибини повністю визначається

текстом, який скеровує увагу читача на нові подробиці зображення. Підписи, візуальні засоби та текст знаходяться у постійному, одночасно прямому та зворотному зв'язку: текст скеровує реципієнтів до зображення, яке відсилає їх до підпису, а той знову зосереджує увагу на візуальному засобі і потім повертає читацьку увагу до тексту, тобто стосунки між візуальним та вербальним у підручнику стають синсемантичними [5]. Підтримка єдиної словесно-зорової системи вербальним коментарем у тексті підручника ще більше інтегрує різні семіотичні коди, надаючи тексту експліцитного мультимодального характеру [6, с. 237].

Коментар до візуального елемента може бути розташований у препозиції або постпозиції до нього. У проаналізованих нами текстах-коментарях виявлено експліцитно виражені вербальні та іншочодові повідомлення, які відповідають тенденції науково-дидактичного дискурсу до експліцитного вираження відносин між його різними структурно-функціональними та кодовими компонентами. При експліцитному зв'язку семантична залежність повідомлень, виражених різними кодами, підкріплюється мовними маркерами, які носять стереотипний, клішований характер. Він проявляє себе в обмеженості набору синтаксичних конструкцій, де домінують наступні моделі: 1) речення з лексемою, яка називає візуальний засіб (*figure, table*), та дієсловом-присудком у активному стані («*Table 24.1 shows...*»); 2) безособові фрази-зв'язки із дієсловом у пасивному стані («*As can be seen from figure 17.17...*»); 3) фрази-директиви у наказовому способі автора до читача, які найчастіше подаються у дужках (*See Figure 1, Look at Table 3, Compare Tables 3 and 4*). Характерною рисою таких пояснень є використання у них Present Simple, що створює ефект присутності темпорального простору, спільного для адресанта і адресата.

Коментарі до візуальних засобів можуть бути короткими за формою, часто повторюваними у тексті, де лише схематично окреслюються дані, або довгими, надзвичайно деталізованими, де пояснюються дані. Але, незважаючи на їх форму, усі вони мають риторичну тенденцію до наголошення на важливості представлених візуальним елементом результатів [6, с. 242].

Розглянемо детальніше приклад коментарю до візуальних засобів:

The steps involved in producing the uranium fuel used in nuclear power plants, from mining to disposal, are collectively called the nuclear fuel cycle (Figure 12.3).

Figure 12.3 Nuclear fuel cycle, from mining to disposal. *The left side of the figure shows how mined uranium becomes fuel for nuclear power plants. The right side shows radioactive wastes that must be handled and disposed of during the cycle. Broken lines indicate steps that are not currently occurring. In 1976 the United States stopped reprocessing (reusing spent fuel) for economic and political reasons. Currently, Japan, France, Russia, the United Kingdom, and India are the only countries reprocessing spent fuel for reuse as nuclear fuel. Deep geologic disposal of spent fuel is currently under study in several countries, including the United States.*

Даний фрагмент складається із 1) індикативного локалізаційного компоненту, який окреслює характер даних, представлених у візуальному засобі (схеми), розширюючи інформацію, подану раніше (принцип розщеплення ядерних елементів); 2) самого візуального засобу і підпису до нього: **Figure 12.3 Nuclear fuel cycle, from mining to disposal**, який є номінативною конструкцією пояснювального характеру; 3) коментарю візуального засобу, який є довгим за своєю будовою (трьох складнопідрядних речень (додаткового та означальних) та трьох ускладнених речень), який розташований у постпозиції до візуального засобу.

Значної уваги набувають виділення у тексті (букви, знаки, слова, речення, які відрізняються у наборі від основного тексту: шрифт іншої насиченості, із нахилом штрихів букв, із збільшеною відстанню між буквами у слові, із зміною довжини строк тощо), що складають ядро графічної неоднорідності, які використовуються для того, щоб графічно розмежувати частини і елементи тексту за значимістю чи структурою або передати додатковий зміст без допомоги слів. Графічний акцент текстового фрагменту дозволяє стверджувати про виникнення у межах друкованого тексту важливих для процесу сприйняття відношень найбільш значущої інформації, яка активно сприймається, і інформації, яка є вторинною за своїм значенням, менш значущою. Так, у нижченаведеному фрагменті, автори виділяють заголовки підрозділів різними кольорами: загальну інформацію подають синім кольором, а конкретну – бузковим.

BIOMES ARE DETERMINED BY CLIMATE

Precipitation and Temperature

The Effect of Elevation on Climate and Vegetation.

Отже, як ми можемо зауважити, ілюстративні матеріали пов'язані із текстом багатофункціонально та поліпроблематично, спрощуючи розуміння його складових частин і допомагаючи долати певні труднощі, які виникають під час навчальної діяльності адресата, Взаємодія візуального і вербального у науково-дидактичному дискурсі створює його інформативний та комунікативний потенціал, який допомагає реципієнтові краще зрозуміти поданий матеріал.

Список використаних джерел:

1. Барт Р. Риторика образа. Москва : Прогресс, 1989. С. 297–318.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Русс. яз., 1980. 320 с.
3. Коллегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации: монография. Одесса : ОГУ, 1991. 120 с.
4. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / за ред. Р. Г. Котова. Москва : Наука, 1990. С. 180–186.
5. Степанюк Н. В. Засоби інтеграції іншодокових повідомлень у текст (на матеріалі наукової та художньої англомовної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2002. 16 с.
6. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів : ЛНУ, 2009. 420 с.

НАПРЯМ 4. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Артъомцев О. В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ТЕРМІНІВ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Проблематика відтворення іншомовної фахової термінології засобами української мови потрапляла в поле зору багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, у працях яких з різною мірою детальності розглядалися семантичні аспекти функціонування тематично різних термінологічних одиниць. Не залишилися поза увагою також і проблеми перекладу змісту фахових термінів різних галузей виробництва [1–3].

Висхідним моментом даного дослідження є об'єктивно існуюча семантична конфронтація термінологічних систем німецької і української мов, причиною якої можуть бути різні способи вираження спеціальної інформації у двох порівнювальних мовах. Перед перекладачами постає актуальне для здійснення якісного міжкультурного трансферу завдання – усунення інтра- та екстралінгвістичних труднощів, причиною яких є розбіжності у функціонуванні термінів у різних типах мов. У даному випадку йдеться германську та слов'янську мову.

У зв'язку з реальним виникненням перекладацьких труднощів під час відтворення таких релевантних ознак термінів як точність, компактність, кумулятивність перед усними та письмовими перекладачами постає проблема пошуку способів використання ефективних перекладацьких стратегій, спрямованих на здійснення якісного трансферу.

У сучасному термінознавстві чітко визначені ознаки, на основі яких утворюються фахові термінологічні одиниці. Загально-відомо, що існують природничі, технічні і соціально-гуманітарні

науки. Якщо порівняти процес термінотворення в природничій і технічній сфері з аналогічним у соціально-гуманітарній сфері, можна виявити розбіжності в сутності базових ознак утворення спеціальних термінів.

Транспортна справа, яка виступає об'єктом даного дослідження, належить до технічної сфери діяльності людини. Термінам для позначення явищ і процесів транспортної галузі притаманні такі фундаментальні параметри як номінація, мова в якості інструмента позначення, предметність, еквівалентність поняття, термін, систематична фіксація значення, дедуктивність, нормативність значення, комулятивна накопичуваність нових номінацій, наявність об'єктів, закрита система, аналіз. Такі ментальні релевантні характеристики впливають на особливості формування термінологічної системи позначення даної сфери діяльності людини і в перспективі повинні бути враховані в процесі перекладу.

Не залишаються поза увагою також проблеми семантичної нетранспарентності терміну. Терміни транспортної галузі також не ідеальні в сенсі однозначності. Основні проблеми перекладу таких термінів пов'язані з такими мовними явищами як полісемія, синонімія, омонімія [5, с. 84].

З огляду на складність проблеми утворення, семантики і перекладу німецьких термінів транспортної галузі українською мовою беруться до уваги також найважливіші фундаментальні перекладацькі категорії, які мають оцінювальну ознаку і завдяки цьому вважаються основними поняттями перекладацької теорії і практики, такі як адекватність і еквівалентність.

До порівняльного аналізу долучені релевантні для процесу перекладу терміни для номінації таких процесів як перевезення, оптимізація транспорту, види транспортних засобів, логістика, організація транспортних кампаній, частотність використання яких у німецьких фахових текстах дуже висока, крім того вони мають ускладнену семантичну структуру, яка, у свою чергу, викликає проблеми сприйняття та розуміння змісту. Найважливішою ознакою мовних одиниць такого типу є те, що їх семантика структурується інкорпоровано [4, с. 78]. Непрозорість семантичної структури досліджуваних термінів обумовлює ускладнення перекладацької ситуації, в рамках якої можуть виникнути непорозуміння між учасниками міжкультурної комунікації.

Латентно-інкопорована семантика німецьких термінів транспортної галузі актуалізується у відповідному діапазоні мовної репрезентації, тобто майже всі німецькі частини мови виступають в якості носіїв вираження прихованого значення. До найпривабливіших, у плані перекладацько-релевантного аналізу, можна віднести в першу чергу іменник, прикметник і дієслово.

Безперечним є той факт, до найпродуктивнішої частини мови, яка може бути базою процесу термінологізації, належить іменник. Внаслідок стилістичної модифікації прості і складні іменники отримують ознаки термінів, які можуть позначати різні явища і процеси різних сфер матеріальної діяльності, в тому числі й транспортної галузі.

У ході перекладацького аналізу німецьких спеціальних простих термінів і термінів-комполітів досліджуваної тематики було з'ясовано, що завдяки таким одиницям з їхніми загальними значеннями можуть виражатися велика кількість фахово-орієнтованих значень. Інакше кажучи, семантичні структури таких термінів слугують основою для реалізації явища полісемії, наприклад: *Transport* – 1. транспорт, перевезення 2. партія вантажу. *Verkehr* – 1. рух, транспорт, перевезення 2. зв'язок, комунікація 3. обіг грошей. *Rampe* – 1. скісний в'їзд 2. вагон-платформа 3. платформа для вантажів, рампа. *Anschlussverkehr* – 1. залізничні перевезення на базі узгодження розкладу руху 2. рух потягів на під'їзних коліях. *Transportschaden* – 1. Збитки під час перевезень 2. Пошкодження вантажу під час перевезень. *Binnenverkehr* – 1. внутрішнє сполучення, внутрішній транспорт. 2. сполучення водними шляхами 3. обіг товарів у межах однієї країни. *Luftfracht* – 1. морський мертвий фрахт (не повністю завантажена потужність). 2. Різниця між вантажопідйомністю вагону і неповним завантаженням 3. авіавантаж 4. платіж за авіаперевезення.

Попередній доперекладацький аналіз фахових термінів такого змісту свідчить проте, що спостерігаються структурно-семантичні розбіжності в міжмовній репрезентації досліджуваних термінів. Як однокомпонентні, так і двоконпонентні німецькі терміни мають українські відповідники у формі атрибутивного словосполучення.

Відтворюючи зміст вищезазначених термінів українською мовою фахово підготовлені перекладачі нашоухуються на низку

перекладацьких проблем, для рішення яких вимагаються певні професійні вміння та навички. По-перше, на основі сформованої професійної компетентності спеціаліст у галузі фахового перекладу повинен чітко розпізнавати терміни у відповідних контекстах. Завдяки контекстуальній ідентифікації семантики терміну уможливується здійснення нейтралізації полісемії в процесі перекладу. Крім того, мобілізується всі зусилля перекладача на активізацію використання своїх знань у транспортній галузі і гарантується адекватний вибір способу перекладу. У даній перекладацькій ситуації доцільно використати логічне розширення.

Німецькі фахові тексти транспортної галузі містять в собі також однозначні терміни-композиції, доперекладацький аналіз яких розширює уявлення про способи відтворення німецької фахової термінології українською мовою. Прикладом таких термінів можуть бути: *Verkehrsaktie* – акція транспортного підприємства. *Verkehrsanalyse* – аналіз транспортних потоків. *Verkehrsspitze* – пік перевезень, період максимальної напруженості руху. *Seeschaden* – збитки, які виникли під час перевезення морем. *Transportverpackung* – упаковка або тара, які валідні для перевезення. *Verkehrspolitik* – транспортна політика регулювання діяльності транспортних підприємств.

Безперечним є той факт, що в семантичних структурах німецьких термінів-композицій інкорпороване і латентно виражене значення атрибутивності. В процесі відтворення такої інформації українською мовою виникає необхідність в експлікації латентних значень, для того, щоб широке коло українських фахівців зрозуміли актуальну інформацію. Ось чому, для досягнення цієї мети, перекладачу доцільно використати лексико-граматичне додавання, яке базується на семантичній диверсифікації семантичної структури. Однослівна семантична структура німецького спеціального терміну при перекладі на українську мову трансформується у гетерогенне словосполучення або речення, які виступають в ролі семантичних компенсаторів.

Аналізуючи масив німецьких термінів транспортної галузі були виявлені термінологічні одиниці з непрозорою семантичною структурою, яка ускладнює сприйняття і розуміння об'єктивного процесу в цілому, наприклад: *Verkehrsanspruch* – інтенсивність

перевезень. Frachtgut – вантаж малої швидкості. Verkehrsspitze – період максимальної напруженості руху

У процесі термінологізації загальноживаних лексичних одиниць *der Anspruch, die Spitze, Frachtgut* у терміносистемі німецької мови закріплюються одиниці, які семантично віддалені від своїх загальноживаних однозвучних твірних. Тобто вони набули статусу «фальшивих друзів перекладача» і належать до термінологічних одиниць, значення яких важко зрозуміти та відтворити засобами української мови. Для здійснення адекватного перекладу фахових одиниць потребуються контекстуалізація семантичних структур та спеціальні знання в даній галузі. Доречно зазначити, що такі терміни можуть бути полісемічні.

Список використаних джерел:

1. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.
2. Кияк Т. Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства : навч. пос. К. : УМК ВО, 1989. 104 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської науково-технічної літератури. Вінниця : «Нова книга», 2001. 303 с.
4. Мацюк Г. П. Про термінологізацію одиниць загальноживаної лексики. Мовознавство. 1984. № 5. С. 68–71.
5. Stolze R. Die Fachübersetzung. Eine Einführung. Tübingen: Günter Narr Verlag, 1999. 278 S.

Hurko O. V.,

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of English Language
for Non-Philological Specialities
Oles Honchar Dnipro National University*

TRANSLATION ASPECT OF FEMALE CONNOTATIVE NEUTRAL WORDS AND PHRASES

It is very important to maintain the emotional neutrality of the expressions when translating euphemisms and at the same time avoid coarse language, so transliteration and calculus techniques are the best

variants for translation of euphemisms. We have found an example, which can perfectly illustrate the translation of euphemisms:

H. Clinton: “*Now, what I am also arguing is that bringing **undocumented immigrants** out from the shadows, putting them into the formal economy will be good, because then employers can’t exploit them and undercut Americans’ wages*” [2].

We would like to give the following translation: «Зараз я наголошую, що виведення із тіні **незаконних мігрантів**, переведення їх у формальну економіку принесе користь, оскільки тоді роботодавці не зможуть використовувати їх у своїх цілях і знижувати заробітну плату американців».

The notion ‘*illegal alien*’ has several synonymous equivalents ‘*illegal immigrant*’, ‘*undocumented immigrant*’, ‘*unauthorized immigrant*’. Moreover, we have found two terms to denote this concept in Ukrainian: *нелегальні мігранти*, *незаконні мігранти*. Both variants belong to the colloquial style of speech.

Expressiveness is a dominant feature of female speech. Women politicians have a variety of tools for expressing the full range of their emotions (hedges, intensifiers, apologizing, super polite forms etc.). However, metaphors and phraseological units are especially frequently used by female politicians. The translation of them can become a real challenge. There are such variants of their translation: as full-equivalents, metaphors with similar depiction or their descriptions. But the problem lies in the norms of combinability, which vary in all languages, and therefore a word-to-word translation is impossible. In addition, sometimes translators can omit some lexical units, if they need to remain the unity of the thought.

Theresa Mary May: “*If you are a woman, you will earn less than a man. If you suffer from mental health problems, **there’s not enough help to hand**. If you’re young, you’ll **find it harder than ever** before to own your own home*” [3].

‘*Якщо ти жінка, ти зароблятимеш менше, ніж чоловік. Якщо у вас є проблеми психічного здоров’я, **вам немає кому допомогти**. Якщо ти молодий, то розумієш, що тобі буде як ніколи складно, перш ніж в тебе з’явиться власний будинок*’.

In this example, phraseological unit ‘*there is not enough help to hand*’ has found its adequate equivalent in Ukrainian, despite it can seem that translation ‘*немає кому допомогти*’ is a very formal

correspondence. Moreover, let's mention anaphora 'If you', which creates the rhythmic component of the speech.

Rhetorical questions play the role of emphasizees, which make great accents on the main issues and problems, which should be handled. Thus, asking a rhetorical question, the speaker prompts the listener to find the answer himself, and at the same time, convinces him that this is the only correct answer to the question [4, p. 66]. In this way, women politicians avoid direct pointing to the correctness of their point of view, and make people believe, they discuss and make decisions with the audience.

In the next example Quentin Bryce asks a rhetorical question whether it is possible to truly escape the nightmares that are inevitably following us, referring to the Holocaust. The modal verb 'can' has a weak level of probability, its assumption is approximately 25 % from 100 %. Thus, we see that the Governor does not believe that humanity can ever forget such a terrible event from the history of the world. It makes people think, Quentin Bryce is a patriot and she remembers the history of the country.

Quentin Bryce: *"Can you ever truly escape past nightmares that dog your footsteps?"* [1] – *«Чи зможе людство коли-небудь забути про цю жахливу сторінку нашої історії?»*

Political speeches contain a lot of words, which denote national realities, so it is very crucial for interpreter to understand how to translate these notions. Especially puzzling are particular English realities that are unknown and have no equivalents in the Ukrainian political system. Consequently, transliteration, transcription or description are considered to be the best options for their translation.

Thus, the interpreter (female or male) with a set of gender characteristics, socially and culturally predetermined, influences any text of the translation. The gender identity of the translator is also manifested in individual stylistics – the choice of grammatical forms, lexical units, emotional coloring of the language, etc. Therefore, an essential criterion for adequate translation is the gender impartiality of the discourse, which created by the interpreter. In addition to one's own gender, the translator also passes over the gender of the author of the text, which leads to the synthesis of gender identities. Since no translation can be gender-neutral, the 'gender of the speaker' either subordinates to the 'gender of the translator' or, on the contrary, suppresses the last one.

References:

1. Bryce Q. Speech on the occasion of Book launch of The Forgotten Holocaust. URL: <http://www.gg.gov.au/speech/book-launch-forgotten-holocaust>
2. Clinton H. Women's rights are human rights. URL: <http://www.famousquotes.me.uk/speeches/Hillary-Clinton/>
3. Theresa May's speech on future UK-EU relations. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-43256183>
4. Бутова І. С. Творчість та оціночна насиченість політичного дискурсу 21-го століття (на матеріалі англійської та української мов). Тернопіль, 2010. Вип. 5 (89). С. 66–69.

Ренська А. Д.,

*ліцеїстка Українського гуманітарного ліцею
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: Теряєв Д. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ

УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО)

«Серед учених початку ХХ ст. надзвичайно яскравою особистістю є сходознавець і славіст Агатангел Кримський...Кримський стояв біля витоків української сходознавчої школи, практично знищеної в роки сталінських репресій» [4, с. 380]. Окрім видатного науковця А. Кримський був поетом, прозаїком та перекладачем і познайомив турецького читача з поезією Тараса Шевченка.

Об'єктом нашого дослідження обрано вірш Т. Шевченка «І день іде, і ніч іде» (1860) та його переклад турецькою мовою А. Кримського. Твір Кобзаря – «характерне для Шевченка в період революційної ситуації нетерпляче жадання суспільних змін

і водночас почуття туги через надто повільний хід історичного прогресу» [5, т. 1, с. 244]. Варто зазначити, що у той час, коли був зроблений переклад А. Кримського, йшла робота над створенням нового турецького письма і переклад створено на основі кирилиці.

«І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!»
[6, т. 2, с. 301]

«Һер гюн гечер, гідже гелір.
Бен, башымы тутуб, шашарым:
«‘Ільм-ю-һаккын пейгамбери
Нічін гельмез?!.. Нічін?» – сорарым».
[2, с. 349]

Предмет дослідження – акустичні особливості звучання оригіналу та перекладу. Один із творців експериментальної фонетики – Л.В. Щерба, який вчився у Києві, зокрема у Київському університеті – зазначав: «Поет чує звук...; але поет немає інших засобів передати нам його, як це недосконале письмо, яке наполовину приховує від нас «божественний» звук. Звідси необхідність тлумачення письма, перекладу його у звук» [8, с. 31]. Сучасні технології дозволяють перекласти письмо у звук та «побачити» звучання й об’єктивно його проаналізувати.

Методика дослідження: 1) за допомогою платформи Skype авторка зв’язалася з трьома дикторами – носіями турецької мови та трьома дикторами – носіями української мови; 2) разом з дикторами було проведено розбір твору, його аналіз та репетиція декламування; 3) записано декламування оригіналу та перекладу; 4) за допомогою комп’ютерної програми Sound Forge Pro 14.0. проведено слуховий, візуальний та параметричний аналіз звучання оригіналу та перекладу.

У результаті експериментально-фонетичного дослідження виділено три блоки акустичних характеристик: складова організація звучання текстів, сегментація на акустичні фрагменти, акустична картина римування.

1. Аналіз звучання та параметричні показники комп’ютерних осцилограм та спектрограм показали, що і оригінал, і переклад створено з однакової кількості складів – 34, що свідчить про дотримання А. Кримським еквілінеарності – «збереження у перекладі поетичного тексту ритмічної структури оригіналу» [3, с. 224].

2. Слуховий, візуальний та параметричний аналізи звучання твору Т. Шевченка у виконанні українських дикторів показали, що

вірш розпадається на сім акустичних фрагментів – фраз. «Фраза – основна одиниця мовлення у його звуковій формі, яка має смислову цілісність та інтонаційну структуру. Фраза є інтонаційно завершеним відрізком живого мовлення, обмеженим паузами, що становлять ритмомелодійну єдність» [5, с. 374]. На комп’ютерній осцилограмі відображена акустична картина оригіналу (рис. 1).

Рис. 1.

У звучанні усіх трьох українських дикторів виокремлюються фрази: 1) *І день іде*; 2) *і ніч іде*; 3) *І голову схопивши в руки*; 4) *Дивуєшся*; 5) *чому не йде*; 6) *Апостол правди*; 7) *і науки!* В експерименті встановлено середній час звучання фраз у мілісекундах (мс), який становить: 1) 1350 мс; 2) 1320 мс; 3) 2090 мс; 4) 1110 мс; 5) 1120 мс; 6) 1540 мс; 7) 970 мс.

У ролі «еталонного» декламування в експерименті було використано та проаналізовано запис вірша у виконанні Народного артиста України Б.С. Ступки (рис. 2).

<p>https://youtu.be/Y2LMUd2KSpс</p> <p><i>Тарас Шевченко. І день іде, і ніч іде (Аудіокнига)</i></p>	
---	--

Рис. 2.

На комп’ютерній осцилограмі відображена акустична картина цього виконання (рис. 3).

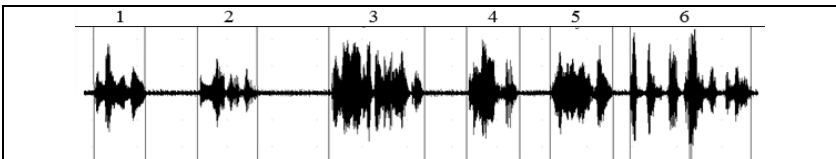

Рис. 3.

Звучання розпадається на шість фраз: 1) *І день іде*; 2) *і ніч іде*; 3) *І голову схопивши в руки*; 4) *Дивуєшся*; 5) *чому не йде*; 6) *Апостол правди і науки!* Тривалість звучання фраз становить: 1) 1240 мс; 2) 1420 мс; 3) 2130 мс; 4) 1170 мс; 5) 1425 мс; 6) 2775 мс. Виділення фрази *Апостол правди і науки* як окремого акустичного фрагменту у виконанні Богдана Ступки пов'язано з тим, що дана фраза є крилатим висловом [1, с. 14].

Звучання перекладу А. Кримського у виконанні турецьких дикторів показали, що вірш також розпадається на сім акустичних фрагментів – фраз: 1) *her ton tacer*; 2) *tidje telir*; 3) *Ben, bашымы тутуб, шашарым*; 4) *'Гльм-ю-һаккын пейгамбері*; 5) *Нічін тельмез*; 6) *Нічін*; 7) *сорарым*. На комп'ютерній осцилограмі відображена акустична картина перекладу (рис. 4).

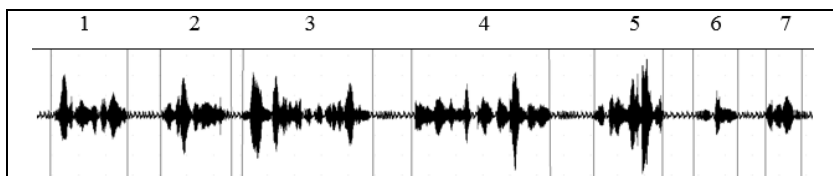

Рис. 4.

В експерименті встановлено середній час звучання фраз: 1) 1440 мс; 2) 1290 мс; 3) 2360 мс; 4) 2640 мс; 5) 1390 мс; 6) 860 мс; 7) 820 мс.

Таким чином, звучання оригіналу і перекладу сегментується на однакову кількість фраз, що свідчить про високу майстерність Кримського-перекладача.

3. «Рима – суголосся закінчень у суміжних та близькорозташованих словах. Рима як звукове, а не графічне явище, охоплює ритмічний акцент і наступні за ним звуки» [3, с. 592]. На комп'ютерних спектрограмах відображено акустичну картину слів, що римуються (рис. 5).

Слуховий, візуальний та параметричний аналізи показали, що як в оригіналі, так і в перекладі фіксуються схожі акустичні картини слів з наголосом на передостанньому складі – жіночі рими, рівномірне повторення віршів, що ґрунтується на їхній внутрішній співмірності.

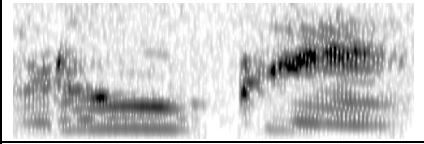
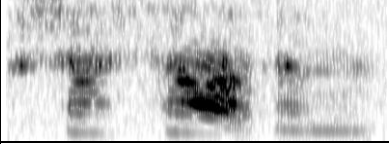
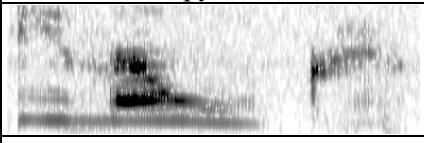
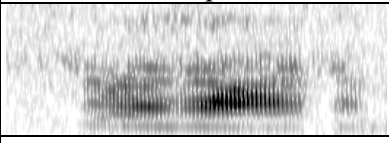
Вірш Т. Шевченка	Переклад А. Кримського
	
руки	шашáрым
	
науки	сорáрым

Рис. 5.

Таким чином, А. Кримський зміг влучно передати зміст, сенс віршів, зберіг автентичність художніх засобів, акустичний малюнок, зберіг у перекладі ритмічні одиниці – склади, і як фразову сегментацію вірша Т. Шевченка, і риму як ритмічну основу віршованого мовлення.

Агатангел Кримський зробив значний внесок у розвиток українського перекладу.

Список використаних джерел:

1. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. К. : «Вища школа», 1975. 334 с.
2. Кримський А.Ю. Вибрані сходинки праці. В 5-ти томах. К., 2010. Т. 3. Тюркологія.
3. Літературознавчий словник-довідник. К. : «Академія», 1997. 748 с.
4. Сто найвідоміших українців. К. : Компанія ОСМА, 2015. 679 с.
5. Українська мова. Енциклопедія. К. : «Майстер-клас», 2011. 400 с.
6. Шевченківський словник. У 2-х томах. К., 1976.
7. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. К. : «Наукова думка», 1990.
8. Щерба Л.В. Опыт лингвистического толкования стихотворений / Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. М., 1957. С. 26–44.

Синегуб С. В.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

ВІДТВОРЕННЯ ІМПЛІКОВАНОЇ СЕМАНТИКИ НІМЕЦЬКОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Одним з найважливіших досягнень сучасної лінгвістики є визнання структурованості значення лексичної одиниці (ЛО), хоча ідея розкладання слів на змістовні складові виникла вже у працях античних вчених. В структурі семантики ЛО досліджуються, таким чином, не лише експліцитні компоненти (ЕК) значення, а й різноманітні додаткові (імпліцитні) семи, реалізація яких служить для вираження значення ЛО в цілому, визначає характер її сполучуваності з синтаксичним оточенням та принципово впливає на спосіб відтворення.

З цієї точки зору значний інтерес представляє семантика німецького дієслова як поєднання експліцитних та імпліцитних компонентів (ІК), суто лексичних і синтаксично релевантних. Виділення додаткових ІК в семантичній структурі німецького дієслова, виокремлення на цій підставі серед дієслівних ЛО різних класів, аналіз синтаксичних та прагматичних характеристик німецьких дієслів виступає для процесу перекладу регуляторним фактором. До лексичного складу сучасної німецької мови належить низка ЛО, які забезпечують репрезентацію онтологічного феномену зовнішньої характеристики людини. Зазначена лексика складає ресурс мовних засобів портретного опису та є універсальною у багатьох мовах світу.

Поглиблене вивчення потенцій дієслова під час реалізації якісної семантики з позицій перекладознавства є інноваційним ще й тому, що традиційно її репрезентацію відносять до компетенцій прикметника.

Перспективним для завдань процесу перекладу виявляється вивчення парадигматичний та синтагматичний аспекти семантики німецьких дієслів, які здатні характеризувати зовнішність людини. Необхідність такого дослідження обумовлена не лише системним

характером мови як системного явища, але й присутності «людини» як суспільного феномена у всіх тією чи іншою мірою оформлених текстах, як інструментів комунікації. Найбільш репрезентативним, на нашу думку, є аналіз німецьких дієслів з ІК «зовнішність людини», оскільки їх значення безпосередньо пов'язане з людиною – суб'єктом або об'єктом дії. На основі ІК «зовнішність людини» може бути виділений лексико-семантичний простір, термінологічно закріплений як «ЛСПР портретні дієслова (ЛСПР ПД)». Можливість аналізу дієслова як засобу репрезентації якісної ознаки обґрунтована ідеєю про наявність у дієслова «предикативної ознаки субстанції» [4, с. 93;]; «процесуальної, непостійної ознаки, що приписується предмету в певний відрізок часу» [3, с. 93; 2, с. 55]. Дієслово викликає уявлення про дію, яка провокує зміну зовнішнього стану людини (наприклад, дійової особи твору в художньому дискурсі). Порівняйте, наприклад: 1) *Sie erblüte immer schöner ... unter Liebesglut ...* [6, s. 22]. 2) *Sie war eine korpulente Dame mit dicken Locken ... und mit noch schönen Händen ...*[6, s. 6]. На цю принципово важливу ознаку необхідно звертати увагу при лінгвістичному коментуванні художнього тексту з метою підготовки його до перекладу на українську мову. ЛСПР ПД виступає репрезентантом портретності та містить імпліцитний компонент ІК „зовнішність людини». Зазначений ІК забезпечує заповнення лексичними одиницями алгоритму – «мати певний вигляд через а) національну або професійну приналежність і б) емоційний стан або стан здоров'я». Аналіз масиву різногалузевих текстів дозволяє віднести до складу ЛСПР ПД наступні тематичні групи:

1. Найменування анатомічних ознак людини (тіло, його частини):

<i>Ihr Arm zitterte kaum merklich an meiner Brust</i> [6, с. 213].	<i>Її рука ледь відчутно тремтіла на моїх грудях</i> (пер. Іванічук Н., с. 201).
--	---

2. Одяг, аксесуари, взуття людини:

<i>Da plötzlich sitze ich wieder ohne Hut, ohne Mantel am Tische und bin ich</i> [6, с. 29].	<i>І раптом я вже без пальта, без капелюха, сиджу за столом і це – я</i> (пер. Іванічук Н., с. 26).
--	--

3. Найменування динамічної характеристики людини – хода, спосіб пересування:

<i>Er torkelte in sein Zimmer</i> [6, с. 182].	<i>Заточуючись, він дошкандибав до свого покою</i> (пер. Прохаська Ю., с. 272).
---	--

4. Найменування соматичних ознак людини (дихання):

<i>Er tat einen Seufzer und tappte geduldig nach seinem Schoppen</i> [6, с. 50].	<i>Паламар зітхнув і почав терпляче навпомацки шукати свій келих на столі</i> (пер. М. Кушніра, с. 52)
---	---

Процес перекладу тексту будь якого типу дискурсу, як відомо має починатися з процедури передперекладацького аналізу вихідного тексту. Алгоритм передперекладацького аналізу передбачає детальне визначення релевантних для процесу перекладу прийомів, визначення **переліку потенційних перекладацьких трансформацій**, як інструментарію доречно забезпечення якості кінцевого продукту – тексту перекладу. Такий перелік покладено в основу так званої трансформаційної моделі перекладу [1, с. 240], і є достатньо стандартизованим. Універсальний характер зазначених перекладацьких прийомів підтверджує той факт, що найбільш частотними серед них виступають **лексичні, граматичні та лексико-граматичні трансформації**. Виходячи з дефініції перекладацької трансформації як прийому адекватного відтворення змісту вихідного тексту [1, с. 243], саме цей прийом виявляється найбільш ефективним засобом подолання міжмовного бар'єру та сприяє максимальному відтворенню змісту текстів будь якого типу дискурсу.

Оскільки портретна характеристика людини – це фрагмент вихідного тексту, що часто містить стилістичні фігури, завдання перекладача – мінімізувати втрати при їх відтворенні, зробити спробу «повторення оригіналу засобами іншої вербальної системи» [5, с. 8]. Ефективною стратегією в цьому випадку виявляється комплексне використання декількох прийомів перекладу, ілюстрацією якої може слугувати відтворення більш розгорнутого, ніж речення, контексту, наприклад:

Er ..., schnoberte er über den Kopf des Säuglings, in der Erwartung, einen Geruch aufzusaugen. Er wusste nicht so recht, wie Sauglinge

am Kopf zu riechen hatten. Natürlich nicht nach Karamel, und wie sollte ein Säugling, der bisher nur Milch getrunken hatte, nach geschmolzenem Zucker riechen. Nach Milch konnte er riechen, nach Ammenmilch. Aber er roch nicht nach Milch. Nach Haaren konnte er riechen, nach Haut und Haaren und vielleicht nach ein bisschen Kinderschweiß. Und Terrier schnupperte und stellte sich darauf ein, Haut, Haare und ein bisschen Kinderschweiß zu riechen. Aber er roch nichts. Beim besten Willen nichts. Wahrscheinlich riecht ein Säugling nicht, dachte er, so wird das sein. [7, s. 20] – Він добре принюхався до (стилістична компенсація) тім'я немовляти, сподіваючись відчути бодай якийсь запах. Він не знав, чим має пахнути тім'ячко в немовляти. Звичайно, не карамелькою, бо карамелька – то розплавлений цукор, а як немовля, що пило тільки молоко, може пахнути розплавленим цукром! От молоком воно пахнути могло б, молоком годувальниці. Та молоком воно не пахло (перестановка). Немовля могло б пахнути волоссям (перестановка), шкірою і, може, трішечки дитячим потом... І Тер'є понюхав іще раз (додавання), майже переконаний (синтаксична заміна), що відчує нарешті хоч легенький (конкретизація) запах шкіри, волосся й дитячого поту. Але він не відчув нічого. Хоч як принюхувався (логічний розвиток поняття) – нічого. Очевидно, немовлята взагалі (додавання) не пахнуть, подумав він, мабуть, так воно і є [8, s. 26].

Список використаних джерел:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., «Международ. отношения», 1975. 262 с.
2. Гайсина Р. М. Межкатегориальный переход понятия и обогащение лексики. Уфа: Прогрес, 1985. 210 с.
3. Кацнельсон О. Д. Типология языка и речевое мышление. Л. : Наука, 1972. 213 с.
4. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. М. : Прогрес, 1974. 93 с.
5. Фесенко О.П. От языковой личности к речевому портрету, или еще раз о терминологическом разнообразии в лингвистике: Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков : материалы международной научно-практической конференции. Омск, 2013. С. 157–163.

6. Thomas Mann. Buddenbrooks: Verfall einer Familie/ Будденброки. Занепад однієї родини. Gesammelte Werke, Erster Band, Aufbau – Verlag, Berlin, 1956. 560 с.

7. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders. Diogenes, Zürich, 2002 (Sonderausgabe Hardcover, Leinen mit Lesebändchen).

8. Парфуми: історія одного вбивці: роман / П. Зюскінд ; пер. з нім. І. С. Фрідріх. Х. : Фоліо, 2005. 288 с.

Солюк М. М.,

*аспірантка кафедри німецької філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

*Науковий керівник: Ткачівська М. Р.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов і перекладу
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ПРОНОМІНАЛІЗОВАНИЙ ЧИСЛІВНИК «ОДИН» ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ / НЕОЗНАЧЕНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Переклад є надзвичайно важливим фактором в міжкультурній комунікації. Важко уявити, скільки важливої інформації, чужомовної культури та духовного багатства втратила б світова цивілізація, якщо переклад як явище був би відсутній [7, с. 7].

Проте досить часто одне й те саме явище може мати різні форми вираження в різних культурах та мовах. Яскравим прикладом є категорія означеності / неозначеності, що має експліцитні засоби вираження в німецькій мові та імпліцитні в українській. Саме тому особливості відтворення даної категорії в німецько-українських перекладах та навпаки постають актуальною перекладознавчою проблемою. В українському мовознавстві вивчення даної категорії зацікавило ряд науковців, серед яких І. Дудко, В. Кондратюк, В. Лабетова, С. Миронюк, В. Ожоган, М. Плющ, І. Поляк, Л. Сізова, В. Шехтер. На прикладі іноземних мов категорію

означеності / неозначеності та способи її вираження українською мовою досліджували С. Ахметова, І. Гаврилова, Л. Грижак, І. Гумовська, Л. Гуренко, Б. Кашкін, Н. Космацька, І. Крамський, Л. Кучурян, М. Попович, Ю. Садовська, Л. Служинська, Д. Штелінг.

За визначенням Т. Николаєвої, семантична категорія означеності / неозначеності актуалізує та детермінує ім'я, виражає його одиничність в описуваній ситуації або належність до класу подібних йому феноменів [9, с. 349]. Детермінація може бути кількісною або якісною. Мовні засоби вираження кількості досліджували Й. Дзендзелівський, В. Кондратюк, О. Ричкова, О. Самочорнова, Л. Чеснокова, С. Швачко. Щодо кількісних відношень в українській мові, то вони знаходять своє вираження не лише на морфемному і граматичному, але й на лексичному рівні, як стверджує В. Кондратюк. За словами дослідника, «у кожній мовній системі виокремлюється група слів, що може співвідноситись з різними частинами мови і презентувати номінації кількості» [8, с. 43].

Пропонуємо зрозглянути прономінолізований числівник *один* / *ein* в сучасних українській та німецькій мовах беручи до уваги контекст його вживання. Науковці Н. Дзюман і С. Щербина дійшли висновку, що числівникова форма *один* в українській мові виступаючи в ролі неозначеного займенника за значенням і вживанням подібна до неозначеного артикля в інших мовах [4, с. 65]. До прикладу в німецькій мові, за твердженням Е. Овчинникової, саме числівник, неозначений займенник *один* та неозначений артикль мають омонімічну форму вираження *ein* [10, с. 4]. В багатьох випадках, зауважує дослідниця, їх розмежування може бути дискусійним питанням. *Ein* в німецькій мові може вживатись як самотійно, так і в складі іменної групи [10, с. 15].

Не можна не погодитися з міркуваннями Й. Дзендзелівського щодо прономіналізації числівника *один* в українській мові, який вважає, що числівник *один* виражає не конкретну кількість об'єктів, а означено або неозначено вказує на щось чи когось взагалі [3, с. 17], що дозволяє нам розглядати прономінолізований числівник *один* як один зі способів вираження категорії означеності / неозначеності.

На думку Н. Дзюман і С. Щербини, в українській мові числівник *один* може виявляти ототожнювальне значення таких займенників, як: *такий самий, той самий* [4, с. 66]. Продемон-

струємо: ...він теж знаходиться в одному приміщенні... [6, с. 66] – ...sie ist im selben Gebäude... [14, с. 79]. В даному випадку перекладач правильно розпізнав значення числівника і переклав його займенником *той самий*, відтворивши таким чином означеність.

Проаналізований матеріал засвідчує, що числівник *один* в українській мові, як в прикладі: Просто буває так: одного разу приходиться потреба ясності та виразності... [1, с. 173] – Es ist einfach so: Eines Tages kommt das Bedürfnis nach Klarheit und Ausdrucksschärfe... [13, с. 115], може також вживатися у значенні неозначеного займенника *якийсь*.

«Проніміналізований числівник *один* разом з іменником (займенником) та прийменником *з* (*із*, *зі*) утворює словосполучення типу *один із* (*з*), між компонентами якого встановлюються елективні відношення (при цьому значення неозначеного займенника у слова *один* повністю зберігається)», зазначає І. Дудко [5, с. 122]. Наступні приклади це підтверджують: в одному з кіосків [6, с. 47] – in einem der Kiosken [14, с. 57], в одному з листів [6, с. 100] – in einem Brief [14, с. 115]. Неозначеність у вищевказаних випадках відтворено.

Е. Падучева вважає, що слово *один* може вживатись у значенні неозначеного займенника *деякий* [11, с. 209]. Проілюструємо: Одна вельми цікава географічна прикмета [2, с. 203] – eine äußerst interessante geographische Besonderheit [12, с. 28].

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу зробити висновок, що проніміналізований числівник *один* виступаючи одним із засобів вираження категорії означеності / неозначеності в українській мові (часто вживається у значеннях *якийсь*, *деякий*, *такий самий*, *той самий* або *один із*) перекладений в більшості випадків німецькою мовою як *ein*, а вищезазначена категорія при такому перекладі відтворена.

Список використаних джерел:

1. Андрухович Ю. Диявол ховається сирі. Вибрані спроби 1999-2005 років. Видання друге, виправлене. Київ : Видавництво «Часопис «Критика»», 2007. 320 с.
2. Андрухович Ю. Моя остання територія. Вибрані твори: Проза, поезія, есеїстика. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. 308 с.

3. Дзєндзелівський Й. О. Проніміналізація в українській мові. Українська мова в школі, 1995. № 1. С. 14–20.
4. Дзюман Н. П., Щербина С. М. Семантичні механізми прониміналізації числівника один/оно у сучасних українській та англійській мовах. *Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2015. № 13. С. 64–69.
5. Дудко І. В. Займенникове вираження категорії означеності – неозначеності в українській мові : монографія. Київ : Довіра, 2011. 232 с.
6. Жадан Сергій. Депешмод. Харків : Фоліо, 2014. 229 с.
7. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
8. Кондратюк В. М. Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 42–46.
9. Николаева Т. М. Определенности / неопределенности категория. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / за ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд.. М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 349.
10. Овчинникова Е. В. Граматикализация неопределенного местоимения «один» (на материале македонского языка). Автореферат. Пермь, 2008. 24 с.
11. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений. 5-е изд., испр. М. : ЛКИ, 2008. 296 с.
12. Andruchowysch Juri. Das letzte Territorium. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2003. 192 S.
13. Andruchowysch Juri. Engel und Dämonen der Peripherie. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. 224 S.
14. Serhij Zhadan. Depeche Mode. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. 254 S.

НАПРЯМ 5. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Саркісова І. А.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та літератури

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

ТЕОРЕТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ

Починаючи вже з епохи античності, паралельно традиції написання власне самих листів, стверджується й інша – рефлексивна традиція теоретичного осмислення жанру. Теоретична рефлексія стосовно правил написання листів з'являється в надрах античної риторичної науки. Риторика як наука намагалася укласти щось на зразок нормативних правил для різних форм мовлення та різних мовленнєвих ситуацій, звідки виникає закономірний інтерес представників цієї науки й до норм та правил укладання листів. При цьому, як зауважує Є. Суровцева, «поступово був розроблений перелік схематичних вимог, завдяки яким лист перетворювався на окремий вид словесного мистецтва, що відрізнявся і від усної розмови – своєю стилістичною обробленістю, і від публічної ораторської промови – своїм лаконізмом і відносною спрощеністю, і від наукової прози – емоційними, фамільярними інтонаціями, невластивими абстрагованій логіці. Свою специфіку лист отримував в інтимній інтонації, яка відповідала характеру адресата. Ця теорія епістолярної прози вперше була розроблена в трактаті «Про стиль» [6, с. 10].

Починаючи з III ст. до н.е. епістолярна проза стає предметом теоретичних рефлексій з боку багатьох представників давньогрецької і давньоримської риторики (Філострат, Григорій Назіанзін, Юлій Віктор, Лібаній, Пліній Молодший, Цицерон та ін.). В античній епістолографії, за спостереженнями М. Коцюбинської «існувала сувора жанрово-стильова регламентація. Розрізняли типи листів – дружній, іронічний, рекомендаційний, хвальний тощо. Культивувалася розгалужена система класифікацій, задана

амплітуда змістово-жанрових трафаретів: лист дорадчий, питальний, пояснювальний, звинувачувальний, захисний, вітальний, подячний, любовний, покайний тощо. Всього епістологія стародавніх часів виділяла 41 вид листа. Схема античного грецького листа була простою – вступна частина (прескрипт), головна і заключна (клаузула) частини» [2, с. 15]. Античні теоретики та практики листа як одну з головних вимог цього жанру декларували його зрозумілість, лаконічність, чіткість композиційної побудови, відповідність обраних автором листа стилістичних прийомів і засобів тематиці та емоційному пафосу. На їх переконання, дотримання усіх цих правил допомагало не лише належним чином побудувати лист, але й допомагало формувати власний стиль, культуру вислову та спілкування.

З античності риторична практика щодо нормативних правил укладання листів перейшла в середньовіччя. «Мистецтву писати листи за доби Середньовіччя, – за словами В. Кузьменка, – навчали в тогочасних школах нарівні з читанням, арифметикою, а також іноземними мовами. Були навіть спеціалісти з письма, котрих називали «диктаторами» (від слова «диктаре» – «диктувати», «наказувати»). Ця практика поширюється в Італії у другій половині XI ст. Першим відомим «диктатором» в історії Західної Європи був монах Альберіко Монтекассіно (помер у 1088 р.). Однак найвидатнішим «диктатором» судилося стати Іоанну Кастані, який розробив як основні частини західноєвропейського листа, так і поетику епістолярного вчення – закони акцентуації (низку основних правил побудови стереотипної фрази та чергування в ній наголошених і ненаголошених складів).

За середньовічними приписами, епістола композиційно повинна була складатися з п'яти частин: привітання, преамбули, викладу суті справи, прохання та заключної частини. Пропонувались різні варіанти привітань (до папи, імператора, до вищих та нижчих духовних осіб, світських князів, приватних осіб).

Тогочасні письмовники розподілялись на дві групи: повні і неповні. Повна збірка найкращих зразків, різновидових типів листів з коментарями до них включала, як правило, чотири розділи: вступ, теорію стилю листа і грамоти, зібрання формул та низку правових положень. Найвідомішим письмовником кінця Середньовіччя став «Твір про типи листа» афінського

епістолографа Феофіла Корідаллеуса (1563–1647), який, будучи ченцем, іменувався Феодосієм. Його праця вперше була оприлюднена в Лондоні у 1625 р., а у XVIII ст. перевидавалася ще тричі (Москва, 1744; Галле, 1768; Венеція, 1768)» [3, с. 81–82].

Чіткі вимоги і виписані правила, за якими повинні укладатися листи, зберігалися й вдосконалювалися майже до кінця XVIII ст. (англійські письмовники Річардсона, французькі – Жофре, Грімаре, де-ла-Серра, російський – І. Соколовського та ін.).

У XVII–XVIII ст. подібні перекладні письмовники поширюються і в Україні. Поряд з цим, тогочасні українські вчені розробляють й власні правила та вимоги до написання листів. Зокрема, вміння писати листи стало предметом спеціального розгляду кількох курсів риторики славнозвісної Києво-Могилянської академії: рукописний трактат Митрофана Довгалевського «Про листи» (1686/87 рр.), курси «Двоголовий Киферон» (1695 р.), «Кедр Аполлона» (1702–1703 рр.) та ін. Свої погляди на правила укладання листів в трактаті «Про риторичне мистецтво» висловив й знаменитий український філософ XVIII ст. Феофан Прокопович. До практики написання листів він висував такі вимоги: лист повинен починатися з думки про те, що спонукало до його написання, яка причина або нагода; у листі треба вести розмову так, неначе адресат поруч з тобою; за довгу мовчанку треба виправдатись і пояснити причину затримки; раніше можна подати думку якогось іншого автора або згадати гідний факт, доречний у викладі справи; основні риси стилю листів: стислість і чіткість; різниця обробки й значення стилю листа залежить від справи, про яку йдеться, і від особи, до якої пишуть [5, с. 364–365].

Ф. Прокопович розробив і власну класифікацію тематичних різновидів листа, яка в узагальненій формі має такий вигляд:

1. Листи, що входять до дорадчого роду: 1) дорадчі та відрадчі листи; 2) заохочувальні і стримувальні листи; 3) втішливі листи; 4) прохальні листи; 5) листи-доручення.

2. Листи судового роду: 1) звинувачувальні листи; 2) виправдовувальні або захисні листи.

3. Листи показового типу: 1) листи-повідомлення; 2) сповіщальні листи; 3) жартівливі листи [5, с. 356–363].

Багатолітній досвід, накопичений риторикою, а також подальші теоретичні рефлексії над теорією та практикою листування,

зрештою створили передумови для становлення окремої і повноправної наукової галузі – епістолографії, на яку в сучасному літературознавстві покладені функції теоретичного осмислення та узагальнення жанрових особливостей листа. Один з найбільш авторитетних теоретиків та дослідників жанру листа В. Кузьменко визначає епістолографію як «повновартісну галузь сучасного літературознавства та історіографії, що досліджує найважливіші особливості змісту й форми листів різних епох» [3, с. 11]. Інше, не менш авторитетне наукове джерело, Літературознавча енциклопедія в 2-х т. (за ред. Ю. Коваліва) визначає епістолографію як «допоміжну філологічну науку, яка вивчає специфіку листування, структуру кореспонденцій» [4, с. 341]. Водночас, слід констатувати й той факт, що серед сучасних учених немає однастайності щодо чіткого понятійного визначення терміну «епістолографія». Зокрема, як альтернативу цьому терміну інколи висувають поняття «епістологія». Так, І. Войцехівська і В. Ляховський вбачають різницю між цими термінами. На їхню думку, термін «епістолографія» варто застосовувати для позначення епістолярної спадщини, епістолярної літератури, листів, послань, тоді як термін «епістологія» – «для визначення дисципліни, що вивчає окремий вид джерела – листи, відповідає дефініціям інших спеціальних дисциплін – вексилогія, філігранологія, берестологія, геортологія тощо» [1, с. 20]. Наукові дискусії щодо термінологічного визначення епістолографії, специфіки її функцій та завдань, її об'єкту, характеру та місця в колі інших, суміжних з нею філологічних дисциплін, все ще тривають, однак не викликає сумніву той факт, що на сьогодні епістолографія дійсно в повній мірі ствердила себе як повноправна галузь наукового знання, що, зокрема засвідчують численні дослідницькі розвідки та теоретичні узагальнення вчених, які вважають себе її представниками.

Список використаних джерел:

1. Войцехівська І., Ляховський В. Епістологія. Короткий історичний нарис. Київ : Український державний інститут архівної справи та документознавства, 1998. 54 с.
2. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і літера, 2009. 584 с.

3. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. Київ : НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, 1998. 305 с.

4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1: А (аба) – Л (лямент). / Ю. І. Ковалів (авт.-уклад.). Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. 608 с.

5. Прокопович Ф. Філософські твори: У 3 т. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 1. 511 с.

6. Суровцева Е. Жанр «письма вождю» в тоталитарную эпоху (1920-е – 50-е годы) : дис... канд. филол. наук : 10.01.01. Московский государственный ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2006. 201 с.

Чернявська О. К.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології,
перекладу та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів*

АВТОБІОГРАФІЗМ ЯК НАУКОВИЙ ТЕРМІН

Вважають, що термін «автобіографія» зумовив виникнення і вживання поняття «автобіографізм», яке стало в літературознавстві полісемантичним. Згідно з одним трактуванням автобіографізм досліджується в межах автобіографії як спосіб відображення реальних подій авторського життя, як форма автоінтерпретації – такий підхід характерний для роботи Л. Гінзбург «Про психологічну прозу» (1977) [4]. Український дослідник В. Агеєва трактує автобіографізм дещо ширше: під цим поняттям вона розуміє художні форми саморепрезентації не тільки в автобіографіях, але і в інших жанрових варіантах «особистого» письма: автобіографічній повісті, епістолярії, щоденнику [1].

Інші дослідники вбачають в автобіографізмі літературний прийом, реалізований за допомогою використання як основи фікціонального твору ситуацій, фактів, духовних мотивів, пов'язаних з особою автора (М. Медарич [5] та ін.).

Роботи про автобіографізм, який вивчається поза жанром документально-художньої автобіографії, належать українському, хорватському і російському літературознавству. Автобіографізм у цьому колі робіт розглядається з двох позицій: співвідношення біографічної особи автора з літературним героєм і засоби втілення творчого задуму письменника. Письменницькі творчі інтенції виявляються під час аналізу поетики кожного конкретного тексту і не можуть бути основою для теоретичного осмислення природи і функцій автобіографізму. Цікавість викликають роботи, присвячені взаємозв'язку авторського начала з образом героя, вивченню способів демонстрації їх співвідношення. На думку фахівців, наявність або відсутність автобіографізму в творі визначається шляхом біографічного дослідження тексту. Ступінь автобіографічності, віднайдений дослідниками, різний: від наділення героя лише однією з власних рис автора до повного духовного єднання з ним, надання герою власного «я». У більшості робіт автобіографізм вивчається на матеріалі конкретних літературних творів, спробу теоретичного осмислення цього феномена робить, наскільки нам відомо, лише хорватський дослідник М. Медарич у статті «Автобіографія/автобіографізм» [6].

Загальне визначення автобіографізму пропонує Великий тлумачний словник сучасної української мови: «Ототожнення письменником героя свого твору, його долі з власною особистістю та біографією» [3]. Дослідницька рефлексія про автобіографізм концентрується в дефініціях, що відображають більш-менш повно, але, в принципі, подібно, сутність явища. М. Медарич визначає автобіографізм як «стилістично маркований літературний прийом, що є відлунням жанру автобіографії» [6, с. 5]. Т. Тебешевська-Качак – як особливість, «що полягає в наповненні твору фактами з власного життя письменника, у психолого-аналітичній інтерпретації пережитого» [8, с. 40]. В. Мочерна – як «сукупність літературних прийомів, що полягають у використанні автором мотивів з власної біографії та художній трансформації біографічних фактів» [7, с. 247]. В. Цокало – як «спосіб уведення в художній твір фактів і подій з реального життя особи» [9, с. 205-206].

Різнобічна дефініція терміна запропонована І.П. Карповим: «Автобіографізм – трансформація автором «життєвого матеріалу» в напрямі своєї екзистенціальної сфери, свого емоційного

комплексу і бачення людини; у літературно-художньому творі таке розуміння автобіографізму реалізується вказівкою суб'єкта мовлення на автобіографічну основу оповіді; в авторології автобіографізм розглядається як одна з форм авторської образно-словесної гри» [5].

У своєму дослідженні автобіографізму М. Медарич [6] указує, що можна говорити про автобіографізм поза жанром автобіографії головним чином через наявність схожості між автором, оповідачем і персонажем. М. Медарич виділяє деякі ознаки використання прийому автобіографізму: вказівка автора на власне ім'я (наприклад, у заголовку – «Трагедії. Володимир Маяковський»), відомості біографічного характеру (згадка Маяковським телефонного номера Лілі Брік, адресата поеми «Про це» (1923), і особливо індивідуальні ідіосинкразії.

Типологія функцій автобіографізму, запропонована М. Медарич, заснована на комунікаційній тріаді автор – текст – читач і достатньо ефективна в застосуванні до конкретного аналізу художньої природи цього феномена. 1) Функція самовираження, яка реалізується самопізнанням і самовираженням суб'єкта тексту. 2) Функція проблематизації структури тексту. Автор, введений в умовний світ художнього тексту, підкреслює роль творця, служить для виділення співвідношення дійсного і вигаданого. 3) Ігрова функція, що реалізується звертанням автора до читача. Часто саме ця функція автобіографізму стає джерелом містифікації читача. Зазначимо, що ігрова функція властива не лише автобіографізму. З метою містифікації читача нею може бути наділений фікціональний оповідач, як, наприклад, у Ф. Рабле.

У літературознавстві є ряд робіт, де специфіка автобіографізму розглядається на матеріалі конкретних творів. В. Мочерна вивчає трилогію чеського письменника Б. Грабала під назвою «Весілля в домі» (середина 1980-х рр.). Дослідниця простежує, яким чином письменник застосував власний життєвий досвід як художній матеріал багаторазового використання. Більша частина фактів з його біографії виявилась певною мірою видозміненою у фікційному світі трилогії. Таким чином письменник створив своєрідну «міфологізовану автобіографію», або «автобіографічний міф», зазначає В. Мочерна [7, с. 248].

Інший тип автобіографізму, виявляє Д.Л. Чавчанідзе в статті «Автобіографізм пізніх німецьких романтиків» (1997) [10].

На матеріалі роману Шаміссо «Дивовижна історія Петера Шлеміля» (1813) і діалогії Гофмана «Помилки», «Таємниці» (1882) дослідник демонструє, як автор робить героя практично своїм двійником: їх схожість не тільки духовна, але і зовнішньо-портретна. Шаміссо і Гофман, як вважає Д.Л. Чавчанідзе, свідомо прагнуть підвести читача до ототожнення їх з виведеними ними героями [10, с. 61]. З цією метою кожен із авторів з'являється в оповіді під своїм реальним ім'ям, як живий свідок чи учасник того, що відбувається з героєм. Автор і герой дублюють один одного своїми смаками, схильностями, матеріально-конкретною сутністю. «Елемент автобіографії «зовнішньої», введеної в історію героя навмисне і навіть нав'язливо, надає особливого ефекту автобіографії «внутрішній» – авторському самовираженню в його романтичному варіанті» [10, с. 61].

Використання автобіографічного прийому в жанрах новели і повісті вивчає український дослідник О. Баса в статті «Її лілеї (твори О. Кобилянської про неї саму)» (1997) [2]. Зіставляючи тексти творів О. Кобилянської з її щоденниками, О. Баса виявляє «відкрити і закулісну гру» [2, с. 38] письменниці – експліцитну й імпліцитну вказівку на своє «я». Класифікація автобіографічних елементів, запропонована О. Basisю, може доповнити типологію М. Медарич. Окрім відомостей біографічного характеру (згаданих і М. Медарич), О. Баса вказує на такі відсилання до авторського «я»: 1) зовнішність героїнь; 2) захоплення героїнь: літературні, філософські, музичні (у типології М. Медарич цей аспект має протилежне емоційне забарвлення: замість пристрастей згадані ідіосинкразії); 3) форма оповіді від першої особи; 4) назва твору – «**Мої лілеї**» (вид. О. Basisю – О. К.) [2, с. 38].

Отже, у роботах сучасних літературознавців автобіографізм постає як фактологічна основа художніх творів з різним ступенем фікціональності. Це складновловимий феномен, який тісно вплітається у сюжетну тканину твору. Щоразу дослідник змушений уточнювати зміст, який він вкладатиме у поняття автобіографізму. Відтак, поняття автобіографізму потребує комплексної теоретичної рефлексії.

Список використаних джерел:

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. К. : Факт, 2003. 320 с.

2. Баса О. Її лілеї (твори О. Кобилянської про неї саму). *Молода нація*. К., 1997. Вип. 5.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <a href=<http://slovopedia.org.ua/93/53392/821294.html>> автобіографізм
4. Гинзбург Л. О психологической прозе. Л. : Художественная литература, 1977. 441 с.
5. Карпов И. П. Авторология (рабочий словарь): литературоведение, лингвистика, философия, логика, психология. URL: <http://slovar.lib.ru/dictionary/avtobiografizm.htm>
6. Медарич М. Автобиография/автобиографизм. *Автоинтерпретация*. СПб., 1998.
7. Мочерна В. маргінальний автобіографізм у чеській літературі: Богуміл Грабал та Йозеф Шкворецький. *Проблеми слов'язознавства*. 2005. Вип.55. С. 246–253.
8. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко. *Слово і час*. 2004. №2.
9. Цокало В. Автобіографізм як жанрова домінанта твору Юрія Винничука «Груші в тісті». *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2017. Вип. 26. С. 204–211.
10. Чавчанидзе Д. Л. Автобиографизм поздних немецких романтиков. *От барокко до постмодернизма*. Днепропетровск, 1997.

НАПРЯМ 6. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Alizade S.,

*PhD student at the Department of Azerbaijani language and literature
Nakhchivan State University*

THE PROBLEM OF PERSONALITY AND SOCIAL REALITY IN HISTORICAL POEMS IN WHICH THE IMAGE OF SAMAD VURGUN WAS CREATED

Huseyn Arif's poem "Yolda" (On the way) created with a violent drum, with deep respect for the poetry of Samad Vurgun, as well as a perfect image of the famous poet as a person attracted the attention of literary criticism and the readers as an example of high mastery. The poem begins with an interesting introduction. Huseyn Arif appears as an author image in two directions – to continue the traditions protected by Samad Vurgun and to stand in the defensive position of Samad Vurgun. At the beginning of the poem, the author talks about the importance of Samad Vurgun's speech to Vagif is an expression of the spiritual bond between the generations that Huseyn Arif also erected an epic-lyrical monument to Samad Vurgun. In the background, the author speaks of the inexhaustible love of the people for his literary hero, and in the background, he confronts the unjust attacks on Samad Vurgun. One of the contrasts of the deep popular love for Samad Vurgun in the course of events, bringing to mind the realities characterizing the period, the author rightly emphasizes that those who call him "the poet of the shepherds" are *garaguruhchus* who do not understand the essence of folk love, in truth, one of the main expressions of the greatness of art is that it is based on people's memory, glorifying people's life and being loved by the people. The author then turns his face to the second of the opposing factions – those who criticize Samad Vurgun, as if defending the great poet, responds to those who criticize his poems "Aygun" and "Mugan" with the poems of the artist and recalls the poems of the talented poet: "Cosmopolitan critics have denied me all my life". The endless cosmopolitans and nihilists of Azerbaijani Soviet literature are more interested in the author's views in defense of Samad Vurgun:

The nihilist did not sleep, his hand on the sheet
What he was inventing, what he was saying
But his wife in another room
Was memorizing pieces from “Aygun” [6, p. 186].

The poet, deeply aware of the era of his literary hero and experiencing the moral suffering of Samad Vurgun’s life path full of struggles, evaluates his hero’s thoughts and feelings in the epic-lyrical way of thinking and notes that

Do not think that on Earth
The paths traversed by the poet are smooth.
Although most of the time the sea looks calm,
There is a blizzard and a storm there... [6, p. 182].

In the foreword to Huseyn Arif’s “Selected Works” entitled “The Charm of Huseyn Arif’s Poem”, professor Jamal Mustafayev, referring to the literary, aesthetic and artistic value of the historical poem “Yolda” (On the way), emphasizes that in the poem “On the way” Huseyn Arif in fact characterizes Samad Vurgun as a spiritual symbol of the people. He himself reaffirmed that Vurgun was the poet’s successor. As time progressed, he finished the poem, hoping that this inexhaustible theme would unfold deeper:

There are many unopened thin points,
The people will commemorate the dear son.
The greatest work about Vurgun
Will be written from now on” [6, p. 6].

The poem’s high poetry, stylistic originality, deep love for the personality of Samad Vurgun did not remain unnoticed, “in 1957, his play of the same name based on the poem “On the way” was staged at the Theatre of Young Spectators in 1974” [5].

So it happened, numerous literary examples were written with an appeal to the heritage and personality of Samad Vurgun. One of such poems is Balash Azeroglu’s “Sever soul and body” work. The work was published in the poet’s book “My yesterday, today, tomorrow” published in 1978. The poem was written under the influence of Samad Vurgun’s works, especially Samad Vurgun’s poem “Azerbaijan”. The fluent language of the poem “Azerbaijan”, one of the most valuable examples of our national poetry in the last century, as a stimulus for the

creation of numerous artistic examples in terms of national spirit, led to the creation of Balash Azeroglu's poem "Sever soul and body". The poem is of great importance in terms of the expression of poetic respect for the immortal poet, as it attracts attention with its high poetry and stylistic features. Although Samad Vurgun is not seen as a character in the poem, the portrait of the great poet is animated in the eyes of the reader in a vivid picture created from the poet's creativity, a number of social, social problems of the era. As Balash Azeroglu's work attracts attention with his national and political motives, the poem also has a national spirit, the author also speaks about the political landscape of the century in which he lived, and writes the author's conclusions in the language of high poetry. In general, among the poems written with an appeal to Samad Vurgun, influenced by his personality and creativity, Balash Azeroglu's poem "Sever soul and body" attracts attention with its literary and artistic value. Like Balash Azeroglu's work as a whole, his poem "Sever soul and body" [3] is a work read with interest by literary critics and Azerbaijani readers. It is said in the one of the most interesting ideas about the poem works of Balash Azeroglu is said: "In each of these poems, first of all, his author's civic position, political and social origin and stable poetic direction are felt. Written in epic-lyrical style, these poems attract attention with their artistic qualities, artistic power and features of form" [4, p. 6].

One of the notable examples in Azerbaijani epic poetry is Mammad Araz's poem "The voice written on rocks" dedicated to Samad Vurgun. Although at the beginning of the poem the image of the eagle at first glance seemed random, with those conversations at the end of the poem, the reader can easily understand that the image is connected with meaningful and unforgettable memories of a great man remembered by the shepherds. The great poet S. Vurgun's visit to these mountains, turning it into a sweet memory for shepherds, naming the spring where he drinks water as "Vurgun spring", and the poet's voice remaining forever on the rocks form the basis, soul and soul of this poem. Mammad Araz knew the greatness of Samad Vurgun and the immortality of his poetry even in his youth. His poems dedicated to S. Vurgun also prove it. These were a series of poems, and in this series S. Vurgun is described as a follower of the immortal traditions of classics such as Fuzuli, Nasimi, Vagif, the people's favorite artist.

The poem “You are not in a hurry” was written under the influence of Samad Vurgun’s poem “I am not in a hurry” on the occasion of the fiftieth anniversary of his birth, and the young poet finished the last lines of the poem with the desire to see Samad Vurgun at the age of one hundred.

Welcoming S.Vurgun’s untimely death with great sadness and grief, M.Araz expresses that our people are shaken by this death and therefore, he blames everyone, our society, and the nature that the poet loves so much for not being able to protect this great master of words. Mammad Araz’s love for Samad Vurgun is even more evident in his poem “Conversation with Samad Vurgun” written in the sixties of the last century. In that poem Mammad Araz expressed his attitude to the qualitative changes in our poem after Samad Vurgun’s death, the maximum approach of the poetry to the folk language, new trends and trends.

His sympathy for Samad Vurgun as a reader and a citizen poet makes himself more colorful in Mammad Araz’s poem “The voice written on rocks”. The poem is of great interest and importance in terms of comprehensive coverage and re-evaluation of Samad Vurgun personality, his inexhaustible literary and artistic heritage. The hero of the poem flows from the memory of an old shepherd, like a light. The author recalls S.Vurgun’s conversation with the shepherd with subtleties, and in this memory, Samad Vurgun is sculpted, engraved by Mammad Araz in the eternal memory of the people. Although in his earlier poems dedicated to Samad Vurgun, whom Mammad Araz considered his master, he expressed a deep concern for the absence of S.Vurgun, the emotional tension created by this feeling attracted attention, the idea of the poet’s immortality, in “The voice written on rocks”, the poet’s idea of immortality, the moments that elevate this immortality to the summit of immortality, come to the fore. Mammad Araz confidently and fully justifiably confirms that Samad Vurgun lives not only in people’s memory, remembrance, heart but also in nature itself, in springs, mountains, rocks, winds and is always remembered. At the end of the poem, written in 1976, the eternity of Samad Vurgun’s love is expressed in convincing verses:

Those who love him, say him, hear him
Were engraved in his rock memory [1, p. 214]

Another example of poetic respect for the art of Samad Vurgun was written by the talented poet Isa Ismayilzade. The poem is called “A Night of a Lifetime”. The poem, based on a different theoretical structure, is dedicated to Vagif Samadoglu. The poem, which attracts attention with its high poetry, describes a one-night dialogue and imaginary meeting of the great poet with the poet’s son Vagif Samadoglu, standing in front of the bronze statue of Samad Vurgun. Vagif appeals to his father, who has been staring into the distance for 30 years. The poem is built in such a structure that Vagif, without Samad Vurgun, reports thirty years in the world to the great poet. In a lonely night, in the silence of Baku, Isa Ismayilzade, who sang the meeting of father and son in a sensitive, emotional meal, expressed his inexhaustible love for the creativity and personality of Samad Vurgun and paid tribute to the master artist, expresses the joy of writing in the sphere of influence of his work. In the imaginary meeting, the author also expresses Samad Vurgun’s complaint to his son:

I haven’t heard for thirty years
 I forgot my name...
 With flowers,
 with a smile
 came to me;
 But, what you are saying, say
 I was in need
 For one voice, for one word –
 Nobody talked to me,
 Nobody talked [1, p. 322-323].

Or as in Samad Vurgun’s language, giving poems full of love for life is of interest as an expression of love for his creative world:

Now the heart became a stone...
 To be a stone, to be a statue –
 Whether it’s bronze,
 Whether it’s gold –
 What do I need?... [1, p. 323]

The author also expresses a very delicate point in the imaginary meeting of 80-year-old Samad Vurgun and his son Vagif. He says that your son Yusif Samadoglu has reached your age, he is fifty years old.

Yusif is arrogant and worried because living in this world is too much for us:

Looking at the statue
It seems that we have no right
To live longer than you... [1, p. 323]

Samad Vurgun's words of consolation to Vagif are in fact the life philosophy of the great poet, and the author successfully brought this point to epic poetry:

If your word lives, the world is yours
There are those who are forgotten while living [1, p. 326].

Or at another point, the verses from the poet's speech also attract attention with their instructiveness:

In the abode of the ancestors,
At the poetry meeting,
In the ears of this world
If I had only one word left –
I will not die, the statue will die – [1, p. 331]

Speaking about the innovations of the period, the thirty-year report, Vagif emphasizes that there is a new disease – a lack of time. The author expresses a number of points while creating in words the full picture of the reality he experienced in an imaginary meeting:

The time with a rocket in hand
Chase us as a child [1, p. 335]

The author, who expressed anxious thoughts that the race with time is about to get many values out of humanity, as if he exhibits his personal attitude to the uncomfortable path of his time. At the end of the poem, the repetition of the lines "The statue was reciting a poem" expresses the feelings and emotions evoked by a night's journey, a night's sleep in the poet's life in a highly emotional language, as if the verses "Tonight would not end" are repeated in the language of the reader. In the foreword to the book of the poem, the great Mammad Araz writes: "He has such poems that his lines have the power to open like a bullet" [2, p. 6]. Yes, the word monument to Samad Vurgun's personality, art and family, which was erected with bullet-proof verses,

will remain a gift to future generations with its aesthetic and artistic value..

References:

1. Araz M. Selected works: [In 4 volumes]. Baku: Ozan, v. 4. 2003. 356 p.
2. Araz M. Foreword to the Selected Works of Isa Ismayilzade – The Fate of the Poet. Baku : Azerneshr, 1991. 350 p.
3. Azeroglu B. My yesterday, today, tomorrow. Baku : Ganjlik, 1978.–240 p.
4. Azeroglu B. Selected works: [In 2 volumes]. Baku: Azerneshr, v. 1. 1991. 325 p.
5. Azerbaijani writers (Encyclopedic information book): Compiler Teymur Ahmadov. Baku : Onar, 1995. 637 p.
6. Huseyn Arif. Selected works. Baku : Sharq-Qarb, 2004. 224 p.

Рева І. А.,

*старший викладач кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін
Полтавського державного аграрного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АВТОРСЬКОЇ СТРУКТУРИ ТЕКСТУ В ПОЕМІ «ПАЛОМНИЦТВО ЧАЙЛЬД-ГАРОЛЬДА» ДЖ. Г. БАЙРОНА

У сучасному науковому дискурсі, лінгвістика тексту, займає чільне місце в філологічних дисциплінах. Адже, лінгвістика тексту є одним із основних напрямів філології, де, зокрема, здобуто результати в дослідженні основних аспектів тексту та його змістово-формальної структури. Вивчення лінгвістики тексту цікаве тим, що це розділ філології, котрий займається описом, аналізом розширених текстів у комунікативному контексті як з точки зору мовознавства, так і літературознавства.

На думку дослідниці В. Кухаренко: «На матеріальній основі формується естетична функція художнього мовлення, і провідна категорія тексту, – його концепт, що безпосередньо відображає авторські ідейно-естетичні позиції» [2, с. 5].

В. Кухаренко в своїй праці «Інтерпретація тексту» (2004) стверджує, що відображення процесу розвитку концепту, накопичення додаткової інформації здійснюється за допомогою актуалізації (висунення) різнорівневих мовних засобів. Саме мовні засоби відіграють першорядну роль в адекватному сприйнятті авторських посилань читачем-інтерпретаром тексту.

Одиницею художнього мовлення в філології прийнято вважати закінчене повідомлення, тобто цілий текст, закінчений твір. На створення тексту завжди впливає особистість автора, час, місце створення, його обсяг, жанр та ін. Для того, щоб краще зрозуміти інтерпретацію тексту та його структурні ознаки з позиції автора, розглянемо поему «Паломництво Чайльд-Гарольда», відомого англійського письменника-романтика, Дж.Г. Байрона.

На сьогодні поняття «текст», «структура тексту», «структурні рівні тексту», «авторська позиція в тексті» трактується по-різному, не дивлячись на вже розроблені теорії тексту. У питанні про текст та авторські інтерпретації працюють як українські, так і зарубіжні дослідники. Серед них: А. Корольова, В. Кухаренко, Г. Приходько, П. Тороп, Н. Гуйванюк, Е. Шеффер, Г. Гунн, К. Мітчел та ін., котрі приділяють велику увагу в дослідженні властивостей тексту у процесі комунікативної, когнітивної діяльності.

Метою вивчення є аналіз поеми «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона, освоєння ідейно-естетичної, смислової, емоційної інформації художнього твору, що здійснюється шляхом відтворення авторського бачення та пізнання дійсності.

Психологічна модель контактування з літературним текстом є певним видом спілкування з іншою особою, тобто з автором тексту.

Текст – це серединний елемент схеми комунікативного акту, яку гранично спрощено можна передати у вигляді трьох-елементної структури: автор (адресант) – текст – читач (адресат) [2, с. 10].

Форма художнього повідомлення та його зміст не існують окремо один від одного, і творець цієї єдності завжди присутній в ній.

За словами В. Кухаренко: «Художній текст складний, багатозаровий. Завдання його інтерпретації – вибрати максимум закладених в нього думок і почуттів автора. Принцип спілкування

автора і читача називають «принципом лійки»: через широку її частину вливається весь світ. Інтерпретатор (читач, дослідник) постійно та неминуче включає свій досвід у сприйняття тексту. Твір при цьому залишається незмінним» [2, с. 15].

Філософи, психологи, семіотики, семасіологи давно звернули увагу на те, що безкінечної різноманітності властивостей об'єкта людина відбирає головні (для себе) в даній ситуації і будує свою шкалу оцінок, свою поведінку, відштовхуючись від них.

З точки зору психолінгвістики єдність форми, змісту, виразності, висока майстерність, яскравість образів, своєрідність, неповторність стилю, завершеність форми є критерієм підходу до художнього тексту лише у 20 відсотків читачів.

Відомі психологи О. Столяренко, С. Максименко, В. Клименко, М. Варій схиляються до думки, що читача потрібно навчити читанню як специфічному виду пізнавально-естетичної діяльності так само, як навчають іншим видам трудової та розумової діяльності.

Якщо читання – це процес, якому навчають, то все ж таки важливим фактором для цього буде як саме побудований текст, тобто його структура.

На прикладі поеми «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона, проаналізуємо вплив особливостей психологічної авторської структури тексту на читача.

Дослідниця І. Сирко в статті «Авторський коментар в контексті інтимізації щоденникового дискурсу», розповідає про поняття «інтимізація», що є характерним для текстів-щоденників.

І. Сирко говорить: «Лінгвоментальну й комунікативну природу авторського коментаря у щоденниках визначає те, що саме в цих текстових фрагментах діарист подає інформацію про історико-культурні, історичні чи культурологічні факти, оцінює ситуацію, уточнює важливі для адекватного сприйняття конкретного щоденникового запису чи й цілого щоденникового дискурсу деталі» [5, с. 197]. Адже, автор лише у власних коментарях відверто висловлює те, що вважає важливим для психічної близькості з потенційним читачем.

Відповідно до місця в композиційній структурі щоденникового тексту, А. Корольова виокремлює позатекстові та текстові коментарі.

Позатекстові коментарі – це коментарі, винесені за межі основного тексту(перед ним, після нього або на поля), проте позатекстові коментарі не треба вважати повністю автономними, оскільки вони є лише частиною твору, який коментують. До позатекстових коментарів належать передмови, епіграфи, примітки, подяки тощо. Використання позатекстових коментарів дає можливість автору налаштовувати потенційного читача на бажане для нього сприйняття тексту ще до його прочитання [1, с. 35].

Поема «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона є ліро-епічним поетичним щоденником власної подорожі.

Ф. Гербер в книзі «Я, текст, романтична іронія», описав структуру поеми «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона.

Ф. Гербер відразу звернув увагу, на те, що початок доробку Дж. Байрона складається з епіграфа.

Ф. Гербер говорить, що прочитавши епіграф, читач має можливість вже зрозуміти про що даний текст і, який герой буде варіювати в ньому. За словами Ф. Гербера, епіграф у поемі «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона, це як невелика цікава підказка для читача. Адже, ознайомлюючись з епіграфом, читач вже усвідомлює істинний смисл глибинного пласту твору, пройдений автором, а також творчу індивідуальність митця [6, с. 4]. Наприклад: «Ні в землях, де я бродив пілігримом, де бувають незрівнянні чари ніжної краси, ні в тому, що люблячому серцю сумно, залишилось від нездійсненої мрії...».

Ф. Гербер зазначає, що епіграф у Дж. Байрона, це авторська робота, яка допомагає читачеві оволодіти текстом так, ніби читання для нього, не тільки процес, але й власна подорож, де не авторське зображення головного героя, а самого читача.

Передмова є також однією із складових тексту поеми «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона.

У поемі «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона, написана до двох перших пісень з «Космополіту» Луї Шарля Фужере де Монбронна (Лондон, 1750 рік): «Світ схожий на книгу і той, хто знає тільки свою країну, прочитав в ній лише першу сторінку. Я ж перегорнув їх достатньо і всі знайшов однаково поганими. Цей досвід не пройшов для мене марно. Я не навидів свою батьківщину, варварство інших народів, серед яких я жив,

примирило мене з нею. Хай би це було єдиною користю, вилученою мною з моїх подорожей, я й тоді не пошкодував би ані щодо понесених витрат, ані щодо дорожньої втоми».

У наведеному прикладі спостерігаємо індивідуальність автора, котра відображає ефект асоціативного потоку. Читачеві потрібно здогадатися чи це історія біографічна, чи все ж таки з вигаданим героєм.

Дж. Байрон, за допомогою, використання передмови до поеми «Паломництво Чайльд-Гарольда», продукує психологічну глибину твору, поєднуючи ланки між зовнішнім планом подій та внутрішнім, причинним, планом. Внутрішній монолог автора сприяє побудові складного і в той же час достовірного та життєвого характеру.

Таким чином, слова (мова) – матеріальна єдність художнього мовлення, що бере участь у створенні образу синтетичного. Мовна одиниця стає формою образу. Для проникнення у всебічну сутність твору, недостатньо проглянути або прочитати побіжно.

На прикладі аналізу поеми «Паломництво Чайльд-Гарольда» Дж.Г. Байрона, вбачаємо специфіку текстового вияву. Так, поема «Паломництво Чайльд-Гарольда» за структурою досить складна, адже Дж.Г. Байрон застосував позатекстові коментарі, без прочитання яких, читач не матиме можливості сприймати текст достовірно так, як хотів показати автор.

Список використаних джерел:

1. Корольова А. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті. Київ, 2002. 267 с.
2. Кухаренко В. Інтерпретація тексту : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2004, 272 с.
3. Приходько Г. Оцінка і комунікація. Вінниця : Нова книга, 2013. 168 с.
4. Столяренко О. Психологія особистості. Київ, 2012. 280 с.
5. Сирко І. Авторський коментар в контексті інтимізації щоденникового дискурсу. Дрогобицький збірник наукових праць: Серія «Рідне слово в етнокультурному вимірі». Дрогобич, 2017. С. 195–202.
6. Garber F. Self, text and romantic irony. New Jersey, 1988. 193 p.

Совстна А. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

BILDUNGSROMAN В ЛІТЕРАТУРІ ЧИКАНА

Мультикультуралізм активізував діалог культур та запропонував прийоми і форми оновлення літературного канону. І хоча позитивний вплив соціокультурної парадигми мультикультуралізму на літературу США незаперечний, все ж науковці продовжують полемізувати, оскільки не завжди вона розкриває неоднозначні літературні процеси. Сьогодні метафори «салатної миски» (salad bowl), «мозаїки» (mosaic) та «клаптикової ковдри» (patchwork quilt), замість застарілої концепції «плавильного тигля» (melting pot), не є вже принципово новими для більшості науковців, все ж їм приділяється все більше уваги. Мультикультуралізм як літературний феномен посідає важливе місце в літературному просторі США і є його головною ознакою, тому що відображає принципи різноманітності й численності. У так званих віршах та оповіданнях «growing-up» (англ. – дорослішання) минуле відновлюється через спогади дитинства, відкриваються соціальні й культурні сили, що впливали на життя чикана. Пригоди героя/героїні, які приносять самовизнання і саморозуміння, є частиною жанру саморозкриття; *Bildungsroman* чи *Entwicklungsroman* (нім. – роман розвитку).

Хоча роман розвитку виник у Німеччині в XVII столітті як автобіографічний роман становлення, що зображував розвиток молодої людини від дитинства до зрілого віку, він досить добре прижився в сучасній американській літературі. Особливо помітним є вплив німецького роману становлення на літературу меншинств та жіночу літературу. Прикладом служать романи «Пробудження» (The Awakening, 1899) К. Шопін, «Донька землі» (Daughter of Earth, 1929) А. Смідлі, «Пісня Делії» (Delia's Song, 1988) Л. Корпі.

Як зазначає Б. Хувер Брендлін, в романі виховання соціальних аутсайдерів, чоловіків і жінок маргінальних груп змальовується специфічна ідентичність, а також вирішення проблем людьми, стать

і колір яких призводить до неприйняття їх панівним суспільством. Ідея порушення мовчання є особливо доцільною. Для чикана тиша була занадто глибокою, зумовлена водночас патріархальною культурою і панівними культурними стереотипами ідентичності чикана. Чикана визначались і обмежувались такими стереотипами минулого, як мати / незаймана / повія в межах власної культури і американського культурного контексту [1, с. 75].

А. Квінтана зазначає, що «жіноча література пропонує метод, голос, досвід, ритуали, з яких складається процес дорослішання дівчини. Письменниці чикана як етнографи зосереджуються на мікрокосмосі всередині культури, виявлених ритуалах у контексті, успадкованих символічних і соціальних структурах підкорення. Ці письменниці «використовують слово як саморепрезентацію» [3, с. 34]. З оповідань чикана останніх десятиліть видно, що авторки використовують жанр як засіб саморепрезентації. Ставлячи чикана в центрі літературного дискурсу і простежуючи розвиток її складного і багатомірного характеру, ці письменниці досліджують, хто вона і як вона такою стала.

Важливо, що для авторів чикана така літературна форма є не тільки безпосередньо пошуком ідентичності, але й дослідженням процесу, який веде до свідомого пробудження жінки-протагоністки. У випадку з дитиною чи дівчиною-протагоністкою визначається вплив соціального і навколишнього середовища на її становлення як особистості. Оповідання з героїнею старшого віку має сповідальний характер, наголошує на перегляді минулого за допомогою спогадів для того, щоб зрозуміти свою сутність. В обох випадках підкреслюється розвиток через зв'язок героїні зі світом. Зазвичай *Bildungsroman* закінчується позитивно, що констатує новий початок для героїні, яка досягла вже певної фази індивідуальності й готова жити далі, користуючись набутими знаннями і бажанням самовдосконалення. Такі аспекти, як переплітання саморозвитку і творчості, визначаються деякими чикана як *Bildungsromane*, іншими – як *Kunstlerromane* (нім. – роман розвитку, в якому головний герой – митець). Традиційно герой такого роману може мріяти про те, щоб стати митцем, але врешті-решт зупиняється на звичайному житті, в той час як героїня *Kunstlerroman* відмовляється від повсякденності. Ці дві літературні класифікації часто переплітаються, оскільки під

Bildungsroman загалом розуміється автобіографія, артистичні наміри головної героїні, в деяких з таких романів є лише природним відображенням чутливості авторів і автобіографічної тенденції жанру.

Bildungsroman чикана посідає значне місце в сучасній жіночій літературі. Протягом останніх десятиліть письменниці часто адаптували визначальні моделі традиційного роману розвитку. Характерними рисами *Bildungsroman* є фокусування уваги на зростанні й розвитку головної героїні, які виникають з поєднання протагоністки зі світом, це відповідь героя/героїні її чи його оточенню, взаємозв'язок соціальних сил, що зумовлюють напрямок кожного індивідуального процесу саморозвитку. Зв'язок між героїнею і світом виявляється через події, які мають особливий вплив на формування героїні та її специфічний досвід. *Bildungsroman* є повчальним романом. Суспільство стає траєкторією досвіду і деякою мірою антагоністом роману розвитку. Протагоніст має порівняти своє «я», яке щойно з'явилося, з цінностями і тенденцією специфічного соціального контексту, який характеризується віком і культурою. Вислів Аристотеля: «людина – це соціальна тварина» є центральним для *Bildungsroman*, оскільки він простежує розвиток головного героя як соціальної істоти.

Моменти самоусвідомлення і дорослішання простежуються як в оповіданнях, так і в поезії чикана. Ця проза і вірші є ланками ланцюга пошуку, який формує головну тему в літературі чикана. Добре відомі романи таких письменників, як Р. Інохоса, Т. Рівера, Р. Анайя, що є оповідями про юнаків, які виростають і починають пізнавати себе через прийняття символів, подій, обставин минулого. Для них – це перемога свідомості, надбання і їх самих. Оповідання розвитку чикана ще досі перебувають на периферії дослідження. А. Прат стверджує, що це відбувалося через те, що жінкам ніколи не надавали свободи для самореалізації, чи тому, що для жінок усвідомлення дорослішання не визначалось сексуальними термінами, як у романі Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» (*Catcher in the Rye*, 1951) [2, с. 13].

Для жінок загалом традиційний *Bildungsroman* мав на меті підготовку дівчини до одруження. А. Прат вказує на те, що дівчаткам давали «тести підкорення», а старші сестри отримували «прикладі поведінки для успішного шлюбу» [2, с. 14]. Ця ситуація

типова для письменниць раннього періоду, сучасні ж «growing-up» історії фокусують увагу на загальному розумінні втрати, усвідомленні того, що невинність зникла, на розумінні смерті, плинності часу, необхідності погоджуватися з життям, яке не обирав сам. Вони показують світ, у якому сподівання дорослого героя суперечать тим, які диктує суспільство, що їх оточує. Героїні чикана прагнуть свободи, роботи, бажають використовувати свою освіченість, зрозуміти власні сексуальні бажання і можливості. Всі ці елементи розходяться з нормами занадто традиційної родини і патріархального суспільства. Оповідач часто відчуває вину під час повстання проти стереотипних культурних засад. Така поведінка відмічається в думках і діях проти церкви і прихованих сексуальних діях, таких, як дослідження тіла і сексуальності.

Роман «Віктуум» І. Піос є першим *Bildungsroman* чикана. Опублікований в 1976 році твір констатував тематично і структурно важливий зв'язок між традиціями і наступними творами чикана, зокрема «Будинок на вулиці Манго» (*The House on Mango Street*, 1985) С. Сиснерос, «Тріні» (*Trini*, 1986) Е. Портілло Трамблі.

А. Прат називає жіночі стосунки з природою «зеленим світом», це спогади, до яких повертаються, щоб щось відновити. «Зелений світ» для чикана не є природою, для них це скоріш природна невинність чи стан свободи [2, с. 22].

В історіях і віршах М. Верамонтес, Б. Замери, М. Коти-Кардінас, Ерлінди Гонсалес-Беррі з'являється дитина-оповідач, чия свідомість фільтрується дорослим чи письменником. С. Сиснерос в «Велоріо» (*Velorio*) описує дитячі спогади про смерть няньки його товариша. Голос оповідача згадує подію не в той час, коли вона відбулася, а згодом. Цей голос не повністю усвідомлює те, що сталося [4, с. 322–323]. Діти-протагоністки письменниць чикана часто бояться смерті, втрати свого коріння і англо-американських закладів для іммігрантів. Вплив жінок на життя дітей очевидний в їхніх історіях. Наприклад, Д. Чавез вбачає свої корені і зв'язки з громадськістю через жінок родини [4, с. 324–329]. Часто це бунтівний друг чи член родини, якого обожає і поважає дитина, як у вірші Ернандес «Для Терези» (*Para Teresa*, 1978) [4, с. 330–333]. Завдяки зеленому світу, диференціації позитивного і негативного, підліткам вдається досягти самовизнання, не втратити надію, енергійність (Вілануева).

Список використаних джерел:

1. Braendlin Bonnie Hoover. Bilding in Ethnic Women Writers. *Denver Quaterly* 17. № 4 (Winter, 1983). P. 75–87.
2. Pratt, A. Archetypical Patterns in Women's Fiction. Bloomington : Indiana Univ. Press, 1981. 165 p.
206. Quintana, A. Home Girls: Chicana Literary Voices. Philadelphia, Temple Univ. Press, 1996. 165 p.
208. Rebolledo, T. Diana & Rivero S. Infinite Divisions : An Anthology of Chicana Literature. Tuscon : The Univ. of Arizona Press, 1993. 393 p.

Чорна В. Л.,

*старша викладачка кафедри мовної підготовки
Державного біотехнологічного університету*

ПОСТАТЬ ШАРЛОТТИ БРОНТЕ В РЕЦЕПЦІЇ ЛОРИ РОУЛЕНД

Американська письменниця китайського походження Лора Джо Роулленд тяжіє у своїй творчості до жанру історичного детективу (англ. Historical mystery). Найбільшу популярність їй принесли романи з циклу про середньовічного японського слідчого Сано Ісіро, який розплутує карколомні злочини (переважно вбивства), скоєні в часи правління сьогуна Токугава Цунайосі (1680-1709). Ці твори письменниці відзначаються гарною обізнаністю автора в матеріалі, докладним відтворенням місцевого колориту, яскравими і переконливими характерами, нетривіальними сюжетами.

Паралельно з написанням «японського» циклу Роулленд розпочала роботу над детективними романами про вікторіанську Англію середини XIX ст., головною героїнею яких стала відома англійська письменниця Шарлотта Бронте. На цей час написано й видано 2 романи серії: «Засекречені пригоди Шарлотти Бронте» (2008) та «Неймовірні пригоди Шарлотти Бронте» (2010). Цікавим є те, що класика світової жіночої літератури виведено не просто в якості діючої особи, а репрезентовано в незвичному амплуа

приватного детектива, який розплутує обставини жахливих злочинів.

Практика появи на сторінках творів художньої літератури відомих осіб у якості детективів не є новою. Автори інколи звертаються до такого художнього прийому, хоча й не завжди вдало його використовують, що залежить від особливостей обдарування письменника. Так, вдалою спробою показу відомої людини як детектива є образ геніального драматурга Вільяма Шекспіра в повісті англійського письменника Джефрі Тріза «Слідами змови» (1940). Щоправда, він не є основною дійовою особою, а лише допомагає юним героям розкрити змову аристократів проти королеви Єлизавети I. Шекспір виступає в ролі аналітика і дорадника, групуючи й препаруючи отримані факти. Нічого надприродного, що б виходило за межі скупих відомостей про життя драматурга, письменник не вигадує. Зовсім інше зустрічається в циклі сучасного британського автора Вона Ентвістла «Містичні нотатки сера Артура Конан Дойла». «Батька» Шерлока Холмса показано як нервову, напівбожевільну людину, яка постійно впадає в хворобливий транс, що допомагає герою розплутувати кримінальні загадки.

«Засекречені пригоди Шарлотти Бронте» подають нам вільну версію останніх років як сімейства Бронте в цілому, так зокрема і самої авторки славнозвісного роману «Джен Ейр». Події твору відбуваються в 1848 р. Роуланд докладно розповідає про стосунки між членами родини, дещо змінюючи акценти в описах батька сімейства, преподобного Патрика, та брата письменниць Бренуелла. Досить вдало описані взаємовідносини між трьома сестрами Бронте. Кожна з них має власну вдачу, риси характеру. Емілі показано нервовою особою, яка гостро переживає успіх старшої сестри і відверто заздрить їй. Молодша з сестер, Енн намагається всім догодити й усіх примирити між собою. Найяскравішим є образ старшої з сестер Бронте, Шарлотти.

Романістка реконструює постать Шарлотти Бронте, спираючись на нечисленні дані, запозичені з біографії видатної письменниці. В основу сюжету «Засекречених пригод» покладено реальний епізод з подорожжю Шарлотти та Енн Бронте до Лондона з метою з'ясування стосунків з видавцями, які виказали сумнів у тому, що письменників Белл (псевдонім, під яким сестри

видавали свої твори) дійсно троє, а не один. Роулэнд досить докладно і точно змальовує вікторіанську Англію середини ХІХ ст. та її столицю, розповідає про літературний процес та окремих його представників. Зокрема, багато місця приділяється сімейству видавця Джорджа Сміта. Під час цієї подорожі Шарлотта стає свідком кривавого вбивства дівчини на ім'я Ізабель, яке і починає розслідувати разом із чиновником Міністерства закордонних справ Джоном Слейдом.

Шпигунсько-пригодницька лінія помітно відрізняється від літературної. Шарлотту показано в традиціях героїнь бойовиків. Вона блискуче оволоділа мистецтвом перевдягатись/перевтілюватись, може майстерно ввести в оману ворогів, звабити чоловіків. Без будь-яких коливань авторка «Джен Ейр» вдається до різних авантур, безстрашно подорожує Англією та за її межі, хоча ще донедавна сама думка про невелику подорож з Геворта до Лондона жахала дівчину. Для неї відкриті всі двері й приймальні. На рівних поводить себе героїня з сильними цього світу, навіть з самою королевою Вікторією та її чоловіком принцом Альбертом, даючи королівському подружжю поради з виховання дітей.

Частини циклу Роулэнд нерівноцінні. Якщо першу книгу можна вважати спробою «розширити» біографію Шарлотти Бронте за рахунок вигаданих «подробниць», то «Неймовірні пригоди» – це вже явище з того ж ряду, що й твори Ентвістла. Події, змальовані письменницею, справді неймовірні і зовсім не вписуються ані в біографію Шарлотти Бронте, ані в наші уявлення щодо вікторіанської епохи. Не дивно, що романістка зробила паузу, якщо взагалі не закінчила цей проект.

Список використаних джерел:

1. Роулэнд Л. Засекреченные приключения Шарлотты Бронте. М. : АСТ, 2009. 416 с.
2. Роулэнд Л. Невероятные приключения Шарлотты Бронте. М. : АСТ, 2011. 480 с.
3. Чорна В.Л. Художні особливості «японських» ретро-детективів Лори Роулэнд : *Матеріали підсумкової наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу і здобувачів наукових ступенів у 2 частинах, 19-20 березня 2019 р.* Харків : ХНАУ, 2019. Ч. I. С. 202–204.

НАПРЯМ 7. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Нешута О. В.,

*аспірантка кафедри германських мов і зарубіжної літератури
факультету іноземної філології*

*Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

Науковий керівник: Кеба О. В.,

*доктор філологічних наук, професор
професор кафедри германських мов і зарубіжної літератури*

*Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

ПЕРЕКЛАД ПОЕМИ «РЕКВІЄМ» АННИ АХМАТОВОЇ ЯК ФОРМА ЕСТЕТИЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ БРИТАНСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ДОНАЛЬДА МАЙКЛА ТОМАСА

Поетична творчість А. А. Ахматової приваблювала англomовних поетів та перекладачів, серед яких Робін Кембал, Пітер Темпест, Юдіт Хемшмеер, Річард МакКейн та Дональд Майкл Томас – популярний британський письменник. Захоплення російською культурою переросло у професію: Томас відомий своїми перекладами Пушкіна, Лермонтова, Солженіцина, а також Анни Ахматової. Всі ці знання стали фундаментом для його постмодерністських, імпрровізаційних романів, в яких запозичення, переказ та інтепретація класичних сюжетів межують з плагіатом. У вступі до збірника перекладів творів Ахматової під назвою «You Will Hear Thunder» (1985) Томас зазначає, що між 1923 і 1940 роками практично жодна з її поезій не була опублікована. Збірник «You Will Hear Thunder» об'єднує всі переклади віршів Анни Ахматової здійснені Томасом, які високо оцінили під час окремих виступів у 1976 та 1979 роках. Джон Бейлі назвав їх «майстерним досягненням» і зазначив, що «Томас глибоко шанує оригінал і прихильно ставиться до нього» [3]. Тоді як Дональд Девід писав, що переклад Томаса був «першою версією, яка пояснила мені чому Ахматову шанували такі великі

поети як Пастернак, Мандельштам і Цветаєва» [3]. Таким чином, рецепція поезії А. Ахматової в результаті появи діалогу між текстом і Томасом виступає як прояв міжлітературного контакту. При цьому переклад російського літературного твору, створений відповідними засобами мовної і стилістичної систем відображає явища, властиві російській художній свідомості. Переклад можна трактувати як спосіб інтерпретації, оскільки головним тут виступає не аспект індивідуального розуміння твору, а роль, яку відіграє Д.М. Томас – інтерпретатора оригіналу для англomовних читачів.

Історизм – особлива риса творчості Анни Ахматової. Так, поема «Реквієм» присвячена трагічним подіям тридцятих років, тягар яких Ахматова розділила зі своїм народом. Спогади про арешти та ув'язнення її сина Л.М. Гумільова та чоловіка Н.М. Пуніна за звинуваченням у антирадянській діяльності створили подієву основу поеми. Але «Реквієм» – це не лише історія сімейної драми Ахматової. Назва «Реквієм», що традиційно позначає католицьку заупокійну месу говорить про те, що перед нами поминальна молитва за мільйонами занападених і покалічених історією людей. «Реквієм» – це історія страждань цілого народу, представники якого не тільки пережили страшні особисті втрати, а й страждали всім світом за майбутнє суспільства.

Порівняльний аналіз текстів оригіналу та перекладу Томаса показує, що Томас розглядає збереження мелодики оригіналу одним із пріоритетних завдань; крім того, він вважає за необхідне передати в тексті перекладу емоційність ахматівської поеми. Саме проблематика передачі емоційності є центральною у роботі над перекладами «Реквієму». Більшість перекладачів виявляють схильність сприймати «Реквієм» як опис особистої трагедії Анни

Ахматової. Звідси спостерігається тенденція перенасичення тексту емоціями, тоді як головна риса тексту «Реквієм» – урочиста, майже священна стриманість. Центральною темою тексту Ахматової є не всепоглинаюче особисте горе, а вічна, непідвладна часу скорбота. Розглянемо, наприклад, епіграф до поеми, написаний Ахматовою в 1961 році:

Нет, и не под чуждым небосводом,
И не под защитой чуждых крыл, –
Я была тогда с моим народом,
Там, где мой народ, к несчастью, был [1].

Переклад епіграфа, виконаний Томасом, досить точно відтворює як мелодику, так і зміст оригіналу:

No, not under a foreign heavenly-cope, and
Not canopied by foreign wings
I was with my people in those hours,
There where, unhappily, my people were [2, с. 2].

Ахматова пише: «мой народ», що вірно передається поєднанням «my people», а невизначене «там» безпосередньо перекладається прислівником «there». Метафора «a foreign heavenly-cope» не цілком характерна для Ахматової, у якій бачимо пряме «не под чуждым небосводом», але виправданий повтор прикметника «foreign» в першому і другому рядках саме так, як це зроблено в оригіналі.

Іноді в перекладах відображаються стереотипні уявлення про російську історію, які сформувалися за кордоном та не перегукуються з реальністю. Наприклад, серйозні труднощі перекладу викликали наступні рядки Ахматової:

Буду я, как стрелецкие женки,
Под кремлевскими башнями выть [1].

Досить складна для декодування алюзія Ахматової, не передається повною мірою у перекладі Томаса. В даному випадку Ахматова посилається не на історичну подію 1698 року, а на відоме полотно В.І. Сурікова «Ранок стрілецької страти». Д.М. Томас намагається повністю нівелювати реалію, але в результаті на зміну одній мовній лакуні створює іншу:

I shall go creep to our wailing wall,
Crawl to the Kremlin towers [2, с. 18].

В даному випадку Томас використовує «wailing wall», що в англійській мові означає «Стіна плачу». Бачимо, що Томас невірно трактує історичне посилання у вірші Ахматової.

Розглянемо також переклад Томаса епілогу поеми «Реквієм», що складається з двовіршів. В них йдеться про загиблих людей, а також про тих, хто втратив рідних у жорстокі тридцять роки. Зокрема, згадуючи про тисячі жінок, які стояли разом із нею у довгих чергах, щоб добитися тюремних побачень, Ахматова пише:

Для них соткала я широкий покров
Из бедных, у них же подслушанных слов [1].

«Покров» у цьому випадку – і є сам «Реквієм» Ахматової, пам'ятник національному горю. Однак інтерпретація цих рядків Томаса звучить так:

I have woven for them a great shroud

Out of the poor words I overheard them speak [2, с. 27].

Використання слова «shroud», що означає російською «саван» (поховальне вбрання з білої тканини, що має вигляд мішка чи довгої сорочки) помилкове у цьому контексті, оскільки Ахматова у своїй поемі не ховає і не поминає своїх подруг по нещастю, а, навпаки, створює безсмертний образ жінок, які стали опорою своїм чоловікам та дітям.

Слід зазначити, що Томас схильний бачити у «Реквієм» скоріше розповідь про особисті нещастя ліричної героїні, ніж заупокійну службу за всіма загиблими. У перекладах часто втрачається мотив єднання поета з народом у роки нещастя. «Реквієм» Ахматової – це поема про спільну біду, твір епічного масштабу. Таким чином, переклад історичних творів вимагає від перекладача особливої уваги та підготовленості. Досягнення еквівалентного ефекту можливо лише за умови розуміння культурного контексту оригіналу та асоціацій, якими оповитий той чи інший історичний період у свідомості народу, а також письменника чи поета, що фіксує у своєму творі пам'ять своїх співвітчизників [5, с. 129].

Джордж Луї Клайн, перекладач і видатний американський фахівець з російської та радянської поезії, зазначає, що серед англійських та американських перекладачів російської поезії існує тенденція, зрозуміла з огляду на морфологічні та синтаксичні відмінності між російською та англійською мовами, включаючи сумнозвісний факт, що в середньому російські літературні слова значно довші за англійські – замінювати рими жіночі на чоловічі рими, з якими більшість англійських читачів почувається комфортніше [4]. Також Клайн приходиться до висновку, що переклади Томаса непослідовні, навіть безладні, методами яких виступає змішування метричних шаблонів, а також поєднання рим з неримованими словами в одному перекладі [4]. В аналізі перекладів Томаса та інших перекладачів зазначено, що Томас відноситься до групи перекладачів, у яких знайдені серйозні оманливі переклади, помилки в яких значно зменшують цінність цих версій.

Порівняльний аналіз перекладу уривків поеми «Реквієм» Анни Ахматової показав, що у перекладі Томаса присутні неправильні розуміння, інверсії, невлучні еквіваленти англійською мовою, проте письменник зберігає мелодику оригіналу та розкриває естетичні ідеї автора, долучаючи власне бачення. Таким чином, зміст художнього твору віддзеркалюється, хоча іноді переклад Томаса не доносить своєрідність оригіналу поеми до носіїв іншомовної культури. Проте, рецепція творчості Ахматової в перекладах Томаса засвідчує продовження міжлітературної комунікації, яка в результаті призводить до кращого розуміння британців російської класичної літератури.

Список використаних джерел:

1. Ахматова А. Реквием : поэма. URL: <https://www.culture.ru/poems/10174/rekviem>. (дата звернення: 19.10.2021).
2. Akhmatova A. Requie. A Poem Without a Hero / translated by D. M. Thomas. London : Elek, 1976. 78 p.
3. Akhmatova A. You Will Hear Thunder / translation by D. M. Thomas. Ohio University Press. URL: <https://www.ohioswallow.com/book/0821408062>. (дата звернення: 27.09.2021).
4. Kline G. L. Seven by Ten: An Examination of Seven Pairs of Translations from Akhmatova by Ten English and American Translators. URL: <https://in.booksc.eu/book/47901181/3bf020>. (дата звернення: 07.09.2021).
5. Nida E. A. Principles of Correspondence. The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. London ; New York : Routledge, 2001. P. 126–140.

НАПРЯМ 8. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Isayeva R.,
PhD Student
Baku State University

LEXICAL REPETITIONS IN ADDITIONAL CONSTRUCTIONS AS A MEANS OF LEXICAL-SEMANTIC COMMUNICATION

Purposeful lexical repetitions can be mentioned as one of the effective means of realization of semantic and constructive connection of the main and additional parts of a sentence. In many cases, words and phrases under logical emphasis are repeated. During such repetitions, on the one hand, the meaning of the word is emphasized and strengthened, and on the other hand, the various emotional-expressive shades that are formed together with the content of the main sentence or part of it are expressed. For this purpose, lexical repetitive constructions often include special words and even sentences. Repetitions can also be accompanied by differentiation, clarification, comparison: “he is not” (any similarity), this (exactly this) “In addition, the expressiveness of sentences in oral speech, complicated by lexical repetition, is enhanced by intonation techniques and gestures. In this regard, We consider N.Y. Shvedova’s remark to be well-founded: “The characteristic feature of repetitions is that they are always clearly and expressively decorated” [Shvedova, 1960]. Opinions about repetitions in replicas also apply significantly to lexical repetitions in sentences with additional constructions. The repetitions in these sentences are structurally and functionally different.

Additional constructions express additional information and expressive-emotional shades that are usually formed due to repeated words. Before addressing this issue, we try to justify the use of words such as “emotional” and “expressive” by us, because it is often these aspects that are perceived as undivided and stylistically marked; because the word “expressive” (expressive-emotional) is often understood as a stylistically expressed opinion, a judgment, against the

background of a neutral attitude, rather than an expression of the subjective attitude inherent in any speech. The distinction between the words “expressive” and “emotional” in language was made by Y.M. Galkina-Fedoruk, who noted that expression is insensible: “... the expression of emotion in language is always expressive, but the expression in language is not always emotional”. [Galkina-Fedoruk, 1958, p. 104]. From this it can be concluded that the meaning of the word “expressive” is broader than the word “emotional”. We also support this scientific theory, which is widely used in our research.

1) often one of the words in the main part of the sentence is logically emphasized, repeated in the additional construction, the idea expressed, in particular, expresses various information that is associatively associated with the meaning of the repeated word;

2) additional constructions can play a reinforcing role, repeating the modal meaning (degree of reliability) or importance of the repeated word, and at the same time conveying different emotional-expressive shades;

3) by repeating one of the words in the main sentence, additional constructions may have a limiting-distinguishing or amplifying-distinguishing meaning by limiting, defining and clarifying the scope of the meaning given to that word in this context. As in other cases, the supplement may have one or another expressive shade.

Thus, additional constructions express additional information and expressive-emotional shades that are usually formed due to repeated words. Additional lexical repetitions often include special words and even sentences. Additional constructions may include the reason for the information given in the word or part of the word, the rationale for the choice, the use of the word, the author’s attitude to the nominative side of the word, the rhetorical question, and so on.

References:

1. Abdullayev K.M., Mammadov A.Y., Musayev M.M and others Complex syntactic units in the Azerbaijani language (Textbook). Baku-Translator, 2012, 606 p.

2. Abdullayev A. Actual membership and text. Baku : Khazar University Publishing House, 1961, 190 p.

3. Abdullayev A.Z. “Grammar of the Azerbaijani language” Part II (Syntax) / Azerb. EA edition, 1959.

4. Abdullayev A.Z., Seyidov Y.M., Hasanov A.G. / Modern Azerbaijani language (Syntax). Baku : East-West, 2007, 424 p.
5. Abdullayev K.M. Theoretical problems of Azerbaijani language syntax, Baku, 2016. 359 p.
6. Jahangirov F. Structural-semantic research of modality in English and Azerbaijani languages (comparative typological research). B., Elm 2005, 312 p.
7. Shvedova N.Yu. Essays on the syntax of Russian colloquial speech. M. : Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, 1960. 377 p.
8. Galkina-Fedoruk, E.M. On expressiveness and emotionality in language. Sat. articles on linguistics. M., 1958. S. 103–124.

Кузьмич А. О.,

*студентка IV курсу факультету соціально-педагогічних наук
та іноземної філології*

Харківської гуманітарно-педагогічної академії

*Науковий керівник: **Окатьєва І. І.,***

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземної філології

Харківської гуманітарно-педагогічної академії

МОВНА ГРА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мова як система знаків та «інструментів» для висловлення думки цікавила людей ще з давніх часів. Сутність і проблема визначення мовної гри віддавна входили в коло наукових інтересів насамперед філософів (Платон, Сократ, Е. Кант, Ф. Шиллер тощо), потім психологів, а згодом і лінгвістів.

Мовна гра має давню традицію вивчення в мовознавстві (Ф. де Соссюр, Л. Щерба, Л. Вітгенштайн). Уперше термін «мовна гра» виникає як одне з основних понять категорійного апарату аналітичної філософії й пов'язується насамперед з лінгвофілософськими вченнями відомого австрійського філософа Людвіга Вітгенштайна. Він першим ужив термін «мовна гра» у праці «Філософський трактат» [1]. Відповідно до його концепції

«увесь процес уживання слів у мові можна репрезентувати як одну з тих ігор, за допомогою яких діти опановують рідну мову... Я називатиму ці ігри «мовними іграми» й говоритиму інколи про певну примітивну мову як про мовну гру» [1, с. 82]. У розумінні мовної гри Л. Вітгенштайн відштовхується від базових форм та моделей, за якими людина вивчає мову. У концепції Л. Вітгенштайна мовна гра – це система відповідних моделей «роботи мови», які мовна особистість актуалізує під час мовлення.

Теорії мовної гри присвячені праці таких сучасних мовознавців, як Л. Амірі, Н. Арутюнової, О. Болдаревої, Е. Береговської, Г. Богіна, Т. Булигіної, В. Виноградова, О. Гвоздева, Т. Грідіної, О. Єфимової, О. Земської, В. Зірки, М. Китайгородської, Б. Нормана, С. Нухова, Н. Розанової, В. Саннікова, О. Сковороднікова, С. Сметаніної, І. Сніховської, А. Усолкіної, О. Шмельова, А. Щербини та інших.

Представники лінгвістичної теорії ХХ століття визначали явище мовної гри як таке, що не вкладається у статичні межі мовної системи, не фіксується ними. Звідси і зараз аналізоване явище трактується як аномальний відступ від системи норм мови. Мовна гра – це своєрідне «порушення правил за правилами»; прийоми, якими оперує мовна гра, – це інтелектуальні механізми. Їх використання передбачає знання системи правил, які можна цілеспрямовано порушувати лише за умови знання системи. До таких порушень належать усі види жартів, каламбур, різноманітні тропи. Мовець має на меті не лише донести певну інформацію, а й викликати у адресата відповідні почуття завдяки тій формі, яку надає інформаційному повідомленню. Цікавим також є те, що аномальність, асистемність моделюється системними засобами і створює нові норми – комунікативно-прагматичні, що дає змогу тлумачити нестандартні мовленнєві вживання не як помилки, а як специфічні «операції над знаннями».

Водночас, мовна гра може використовуватися для реалізації емотивної або експресивної функції мови, слугувати засобом пом'якшення мовлення, для більш точної передачі думки, для образної та виразної передачі інформаційного повідомлення.

Як слушно зауважує І. Сніховська, творче начало мовної гри полягає в пошуку можливих прийомів виведення знака з обумовленого системою типового контексту його конструювання

й сприйняття [4]. Для цього мовець використовує такі мовні ресурси, як омонімію, полісемію, граматичну неоднозначність, асоціативні зв'язки слів. Мовна гра дає змогу робити висловлювання більш ємним, таким що містить декілька смислів, кожний з яких може реалізувати певну функцію: номінативну, оцінну, стилістичну, асоціативну тощо.

Британський мовознавець Девід Крістал зазначає, що простір, який займає мовна гра і форми її репрезентації безмежні, як і простір, що займає мова як засіб спілкування [5]. Науковець описує мовну гру наступним чином: «Гра зі словами – це універсальне людське заняття ... Люди із задоволенням беруть слова і відтворюють їх у новому вигляді, впорядковують їх в складні візерунки, знаходять приховані значення і намагаються використовувати їх відповідно до спеціально створених правил найрізноманітнішим чином» [5, с. 64].

У сучасній українській лінгвістиці проблему мовної гри одними з перших ґрунтовно проаналізували Т. Космеда й О. Халіман. У монографії «Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики» дослідниці розглянули основні теоретичні положення щодо розуміння феномена гри, який послідовно виявляється в мові, своєрідно моделюючись за допомогою одиниць усіх мовних рівнів, репрезентуючись у всіх стилях мовлення [3].

Сучасні лінгвісти дедалі частіше стверджують, що мовна гра є вираженням людської свободи. У зв'язку з цим Ж. Колоїз зазначає: «Науковці постійно прагнуть внести ті чи ті корективи у витлумачення самого поняття «мовна гра», співвідносячи його не просто з виявом лінгвокреативності за «правилами порушення правил», відмовою від догм, стереотипів, а з вираженням свободи творчості, пошуком власного ідіостилу, репрезентацією власного Я та інших» [2, с. 166].

Отже, мовна гра, актуалізована в сучасному дискурсі, тривалий час цікавила філософів, психологів і класиків лінгвістики та продовжує залишатися у центрі уваги різних гуманітарних наук. Мовна гра здатна орієнтувати і спрямовувати читацьку інтерпретацію, використовуючи свідоме варіювання мовними знаками і трансформацію мовних форм, творення нових мовних одиниць та залучаючи до цього процесу соціокультурні контексти, системи

ціннісних уявлень і переваг об'єктів та суб'єктів соціалізації. Феномен мовної гри потребує подальшого докладного різноаспектного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Вітгенштайн Л. Філософський трактат. Київ : Основи, 1995. 311 с.
2. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 15. 2015. С. 163–185.
3. Космеда, Т.А., Халіман, О.В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматичні іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики). Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.
4. Сніховська І. Ігрові стратегії в сучасному англomовному медіа тексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції пам'яті док. ф. наук Д. Квеселевича. Житомир, 2001. С. 154–157.
5. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. 2nd ed. Cambridge University Press, 2006. 487 p.

Ніколаєску Е. В.,

*старший викладач кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України*

ПОНЯТТЯ «МОВА» І «МОВЛЕННЯ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Як свідчить історія мовознавства, лінгвісти тривалий час не розмежовували поняття «мова» і «мовлення». В працях мовознавців, мова зводилася до мовленнєвої діяльності індивідуума, в той час як мовлення та її вплив на мову повністю ігнорувалися. Слід зазначити, що ці поняття тісно пов'язані між собою, вони утворюють єдиний феномен людської мови, проте не є тотожними. Мова породжує мовлення, змінюється, розвивається під його

впливом. Так, у мовленні з'являється нове, okazionale, яке з часом може увійти в мову, стати фактом мови.

Розмежування понять «мова» і «мовлення» започаткував В. фон Гумбольдт, проте теорія вченого мала абстрактно-філософський характер [2].

У мовознавстві поняття «мова» (*langue*) і «мовлення» (*parole*) розмежував швейцарський лінгвіст Ф. де Соссюр у праці «*Cours de linguistique générale*» (1916) [6].

Проблему співвідношення мови та мовлення досліджували Е. Бенвеніст, Ф. Березін, Л. Блумфільд, І. Бодуен де Куртене, А. Гардинер, Б. Головін, Л. Єльмслев, О. Єсперсен, В. Звегінцев, С. Кацнельсон, А. Коен, Г. Колшанський, Е. Косеріу, М. Кочерган, П. Ломтєв, А. Мартіне, Г. Мельников, Д. Овсяніко-Куліковський, Е. Пайк, А. Сеше, А. Смирницький, А. Супрун, М. Трубецької, Дж. Фьорс, З. Харріс, Н. Хомський, Г. Шухардт, Л. Щерба тощо.

Як зазначає український мовознавець М. Кочерган, «мова – система одиниць спілкування і правил їх функціонування, іншими словами, мова – це інвентар (словник) і граматики, які існують у потенції, в можливості» [4, с. 31-32]; «мовлення – конкретно застосована мова, засоби спілкування в їх реалізації, тобто говоріння (мовленнєвий акт) і результати говоріння (текст)» [4, с. 32].

М. Панов розглядає мову як «обмежений набір типових елементарних одиниць і закони їх сполучування та чергування», а мовлення як «конкретність, у якій реалізуються мовні закономірності, парадигматичні й синтагматичні» [5].

До середини 60-х років ХХ століття мовознавці переважно вивчали мовну систему. Із зазначеного періоду вчені зосередились на дослідженні мовленнєвої діяльності, аналізі процесів говоріння та розуміння, побудові висловлювань, текстів, дискурсу.

У сучасній науці, мовлення розглядається як феномен індивідуального життя, а її основним суб'єктом є конкретна людина. Мовлення реалізується не тільки як акт сигніфікації («означення»), а й як послідовність життєвих подій. Мова оживає в мовленні, однак і мовлення без мови не існує.

Мовлення – це індивідуальне і щоразу нове використання мови як засобу спілкування окремих індивідів. В. Звегінцев зазначає, що

«мовлення – джерело всього того суб'єктивного, що проникає в об'єктивну систему мови, це канал, яким людська практика входить в мову» [3].

Лінгвісти протиставляють мову і мовлення за такими критеріями:

- 1) мова – явище загальне, абстрактне; мовлення – конкретне;
- 2) мова – явище відносно стабільне, довговічне, загально-прийняте; мовлення – динамічне (рухливе), випадкове й унікальне;
- 3) мова – явище психічне, а мовлення – психофізичне;
- 4) мовлення – лінійне; існує в усній та письмовій формі; мова – нелінійна [4];
- 5) мова – засіб спілкування (об'єкт ідеальної та матеріальної природи); мовлення – діяльність (матеріальне);
- 6) мова – соціально-культурне надбання; система знаків, що регулюється певними нормами; мовлення – функціональна система (реалізація мовної системи); в мовленні допускається випадкове, іноді навмисне порушення норм;
- 7) в мові знаки системи є засобом пізнання; в мовленні – знаки є засобом спілкування;
- 8) мова – нецілеспрямована, проте функціональна (комунікативна, когнітивна, регулятивна та інші функції мови); мовлення – інтенційне;
- 9) мова – сутність; мовлення – явище;
- 10) мова – форма; мовлення – субстанція;
- 11) мова – система; мовлення – текст;
- 12) мова – код; мовлення – повідомлення;
- 13) для мови характерна нехронотопність; для мовлення – хронотопність;
- 14) мова – об'єктивна, соціальна; мовлення – суб'єктивне, індивідуальне;
- 15) мова фіксує мовну картину світу, яка сформувалася в даній лінгвокультурі; мовлення відображає індивідуальний досвід окремого індивіда;
- 16) в мові оцінка з позицій істинності/хибності не може бути застосована; мовлення може бути оцінене з позицій істинності/хибності;

Ці протиставлення мають дещо умовний характер, проте вони загальноприйняті в мовознавстві. Слід зазначити, що

американський лінгвіст Н. Хомський висунув протиставлення мовної компетенції та мовного виконання (competence and performance), що є аналогом мови та мовлення. У сучасній лінгвістиці таке протиставлення відходить на задній план, оскільки дедалі частіше мова і мовлення розглядаються як єдиний феномен: «обов'язковою умовою мови є її втілення в мовленні, що відображає думки мовця» [3, с. 64]. Нині протиставлення служать не стільки для розмежування цих понять, скільки для того, щоб розібратися в сутності кожного з них, для детального розуміння їхньої причетності один до одного.

У сучасній лінгвістиці мова розглядається як знакова система, що має низку важливих функцій. А. Вайтуков зазначає, що при розмежуванні понять «мова» та «мовлення» акцент робиться на тому, що «мова» – поняття «наукової абстракції», яке ми не в змозі спостерігати повністю або зафіксувати в реальності [1, с. 10].

Мова та мовлення – два різні явища, однак ці явища взаємопов'язані та взаємозалежні. В єдності мови та мовлення реалізується двояка природа мови як людського феномену.

Отже, мова – основний засіб здійснення мовленнєвої діяльності, тобто мова стає засобом спілкування, мовленнєвої комунікації та водночас засобом, інструментом мислення лише у процесі здійснення мовленнєвої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Вайтуков А. К. Языковая «реальность» в речи и тексте. *Вестник Удмуртского университета. Сер. «Философия. Психология. Педагогика»*. Удмурск, 2013. № 4. С. 9–13.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 451 с.
3. Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике. Москва : Изд-во МГУ, 1996. 336 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
5. Панов М. В. Русская фонетика. Москва : Просвещение, 1967. 438 с.
6. Saussure F. Cours de linguistique générale. Paris : Payot, 1971. 409 p.

НАПРЯМ 9. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Самчук Л. С.,

кандидат філософських наук,

викладач кафедри слов'янського мовознавства

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО)

Під впливом праць Т. А. ван Дейка з аналізу політичного дискурсу лінгвістичні дослідження політичного дискурсу переважно зосереджувалися на промовах політичних еліт суспільства. Це відповідає визначенню політичного дискурсу, пропонованому Т. А. ван Дейком, яке базується на трьох вимірах: акторах, політичній сфері дискурсу та контексті комунікації [1, с. 12–14]. Відповідно до цього трактування, дискурс вважається політичним в разі створення його політичним актором, який здійснює політичну дію (приміром, щоб керувати, ухвалювати закони, протестувати або ж голосувати) в інституційному контексті комунікації (наприклад, парламентські дебати, офіційні публічні виступи). Відтак, такий підхід залишив інші форми дискурсів, такі як медіа-дискурс з політичних питань або громадянський дискурс, поза межами аналізу політичного дискурсу.

Аналіз офіційних публічних виступів чинного Президента України Володимира Зеленського свідчить про те, що він часто використовує у своїх промовах прецедентні феномени. Зокрема, нами виокремлено прецедентні імена, прецедентні висловлювання, прецедентні ситуації.

У промові з нагоди Дня Гідності та Свободи Володимир Зеленський використовує прецедентні імена Василя Стуса та Сергія Параджанова: *«Це точно знав і Василь Стус. Коли Україною прокотилася хвиля арештів творчої молоді, на прем'єрі «Тіней забутих предків» Параджанова він піднявся і сказав:*

«Усі, хто проти арештів, встаньте». Кілька людей піднялося, потім більше, потім більше. Не всі. Але й не один. Стус знав, що зробивши це, може втратити свободу. Але знав, що не зробивши, точно втратить гідність» [2–21.11.2021]. Ім'я Василя Стуса є національно-прецедентним для усіх українців, воно має велике смислове навантаження в зазначеній промові, адже основу його поезії становить усвідомлення внутрішньої свободи, готовності до боротьби за кращу долю народу та України. В цьому фрагменті В. Зеленський використовує також прецедентну ситуацію – 4 вересня 1965 року, в переповненому київському кінотеатрі «Україна» поет Василь Стус закликав публіку: «Хто проти тиранії – встаньте!» – і сам зробив це першим.

У зазначеній промові використано також прецедентне ім'я Леоніда Бикова – відомого на увесь світ режисера, сценариста, актора: *«Леонід Биков не поступився принципами й творчою свободою. За це для зйомок стрічки «В бой идут одни старики» йому дали не кольорову, а чорно-білу плівку. Чи принижувало це його гідність? Можливо. Та чи втратив він її? Ні. І зняв фільм, який обожають мільйони. Не кольоровий»* [2–21.11.2021]. Наведені рядки доводять, що Леонід Биков – це національно-прецедентне ім'я, пов'язане з людиною, яка уособлює гідність, свободу в найкращих утіленнях, яка всупереч обставинам створила шедевр кіномистецтва.

Прецедентні висловлювання, які неодноразово використовував В. Зеленський – це слова гімну України: *«Тут зазвичай плачуть, а наші моряки сміються без утину. Вони сідали в автозак, співали «Ще не вмерла України...»* [2–21.11.2021], *«Завдяки яким «Ще не вмерла України...» підіймала вгору наш синьо-жовтий прапор у різних точках планети»* [2–23.07.2021]. Національний гімн – це значущий символ українців, який надихає на нові звершення, перемоги, тому не випадково, звертаючись до Олімпійської збірної України 23 липня 2021 року, Президент України цитує слова гімну України.

У промовах політичного лідера фіксуємо прецедентні висловлювання не лише як цитати, а й трансформовані фразеологізми, приміром: *«Звісно, всім цікаво – чому це не було зроблено попереднім керівництвом країни за всі роки війни? Мабуть, питання риторичне. Можливо, вони діяли за логікою*

*«мухи – окремо, цукерки – окремо» [2–12.03.2021]. Розширюючи символічне значення цього висловлювання, В. Зеленський таким чином дорікає попередньому керівництву держави за те, що досі не було запроваджено санкції проти В. Медведчука. Кіномистецтво є сферою-джерелом для ще одного прецедентного висловлювання, яке використав Президент України у своїй промові за підсумками засідання РНБО щодо повернення стратегічного нафтопроводу у власність держави: *«Причетним до цього особам скажу коротко, цитатою з відомої комедії: «Ваше дело – труба!» [2–2.04.2021]. Це відома фраза з кінофільму «Службовий роман», соціумно-прецедентний феномен, відомий усім, хто хоча б одного разу переглядав цей фільм, що означає безвихідь ситуації для причетних до цієї події людей.**

Значно рідше В. Зеленський використовує у своїх промовах прецедентні ситуації. Зокрема, під час звернення з нагоди Дня гідності та Свободи 21 листопада 2021 року він апелює до історичних подій: *«Як і всі, хто стояв на майдані, на барикадах, на граніті. У 1990-му, у 2004-му і 2014-му» [2–21.11.2021]. Це національно-прецедентні ситуації, під час сприймання яких у адресата виникають додаткові асоціації, які відтворюють наміри мовця. В цьому контексті вони виконують персуазивну, парольну функції. Також Президент України використовує словосполучення «чорна п'ятниця» як символ прецедентної ситуації – всесвітній день розпродажів, акцій, універсально-прецедентний феномен: *«Ви напевне чули словосполучення «чорна п'ятниця». Це день великого розпродажу, коли люди отримують можливість купити різні товари з великою знижкою. В Україні з'явилася своя версія «чорної п'ятниці». У цей день особи, що займалися «великим розпродажем» стратегічних підприємств, природних ресурсів, високих державних посад, торгували безпекою, стабільністю та майбутнім України, отримують по заслугах. Українська «чорна п'ятниця» проходить не раз на рік, а майже щотижня. І сьогодні, після чергового засідання Ради національної безпеки і оборони України, «чорна п'ятниця» настала для низки фізичних та юридичних осіб» [2–2.04.2021]. На наш погляд, ця прецедентна ситуація відіграє ігрову та евфемістичну функції, адже привертає увагу слухача та сприяє зниженню напруженості тексту, допомагає втілити необхідний зміст у неагресивній формі.**

Отже, проведений аналіз текстів промов В. Зеленського довів, що функціонально значущим є вживання національно-прецедентних, соціумно-прецедентних, універсально-прецедентних імен і висловлювань, ситуацій, сфера походження яких – це кіномистецтво, література, усна народна творчість, історичні події. Виокремлені прецедентні феномени відіграють пароліну, персуазивну, евфемістичну, ігрову функції.

Список використаних джерел:

1. Teun A. van Dijk What is political discourse analysis? *Belgian Journal of Linguistics*. 1997. № 11. Р. 11–52.
2. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського : веб-сайт. URL: <http://www.president.gov.ua/news/speeches> (дата звернення: 05.01.2021).

НАПРЯМ 10. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Жовтані Р. Я.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжнародних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голомідова Л. В.,

*старший викладач кафедри міжнародних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ, СПЕЦІАЛЬНОСТІ 242 «ТУРИЗМ»

Актуальні глобалізаційні процеси висувають перед Україною вимогу виховання багатомовної полікультурної особистості, яка могла б задовольнити в соціокультурному просторі професійні та культурні потреби, вільно спілкуючись іноземними мовами. Основним принципом, на якому базується мовна освіта в європейському просторі, проголошено плуралінгвізм. Він полягає у здатності людини використовувати декілька іноземних мов для міжнародного спілкування та покращення професійної діяльності.

Потреба підготовки фахівців туристичної сфери, які б володіли іноземними мовами, пов'язана з інтеграційними процесами в економічній та культурній сферах, а також обумовлена географічним розташуванням України, зокрема, Закарпаття. У цьому контексті вільне володіння іноземною мовою – це своєрідна запорука успішного працевлаштування випускників факультету туризму та міжнародних комунікацій як в Україні, так і поза її межами. Все це підвищує попит на кваліфікованих фахівців, які вільно володіють двома й більше ІМ, зокрема мовами міжнародного спілкування, та обумовлює потребу в навчальних

дисциплінах «Друга іноземна мова» та «Друга іноземна мова професійного спрямування».

У цьому світлі актуальності набуває вивчення німецької мови (НМ) професійного спрямування як другої ІМ після англійської мови (АМ) майбутніми фахівцями туристичної сфери, які в нових економічних умовах зможуть розв'язувати поставлені перед галуззю складні проблеми. Така діяльність відповідає потребам сучасного суспільно-політичного життя – діалогу культур. Адже Україна є частиною світового співтовариства, і завдання з підготовки фахівців для туристичної сфери є правомірними й актуальними. Законом України про туризм, в якому «держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури» [2], закладено фундамент розвитку туристичної діяльності й туристичної освіти й акцентовано орієнтацію нашої держави на передовий зарубіжний досвід. Україна багата туристичними можливостями, адже є однією з привабливих країн світу, яка має величезний природний і культурний потенціал. Досвід упровадження спеціальностей галузі знань 24 – Сфера обслуговування й започаткування двомовної іншомовної професійної підготовки фахівців в Україні мають понад 100 ВНЗ.

Для реалізації цілей «Стандарту вищої освіти України: першого (бакалаврського) рівня, галузі знань 24 – Сфера обслуговування, спеціальності 242 – Туризм у контексті Болонського процесу актуалізується компетентісний підхід до визначення результатів навчання майбутнього фахівця з туризму. Під компетентностями майбутнього працівника туристичної галузі ми розуміємо динамічне комбінування знань, навичок, умінь, цінностей, професійно орієнтованих особистих якостей, які описують результати навчання. В основу кваліфікації випускника, який володіє двома і більше ІМ, що робить його конкурентоспроможним на світовому ринку праці, покладено такі компетентності, як здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність спілкуватися іноземною мовою й працювати в міжнародному контексті [4]. У цьому зв'язку чітко виділяється *іншомовна комунікативна компетенція* [3], яка окреслюється здатністю працювати у міжнародному середовищі на основі позитивного ставлення до несхожості до інших культур, поваги до

різноманітності та мультикультурності, розуміння місцевих і професійних традицій інших країн, розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці [4], формуючи повноваження, що надаються працівнику туристичної галузі, які входять в коло його службових та інших прав та обов'язків.

У відповідності до плюрилінгвального підходу, як одного з провідних підходів до навчання суміжних мов за Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [1; 3], для майбутнього працівника туристичної галузі важливішим, ніж знання окремих ІМ, є індивідуальний професійно орієнтований мовний досвід, в якому ІМ не сприймаються як окремі розумові блоки, а формують загальну множинну іншомовну комунікативну компетентність, де рідна, перша і друга ІМ переплітаються й взаємодіють. Цей підхід актуалізується в процесі міжнародної професійно орієнтованої іншомовної комунікації фахівців туристичної галузі, коли жоден із співрозмовників не є носієм певної ІМ, а використовує її лише як засіб комунікації з партнером, рідної мови якого він не знає. Професійною метою є лише акт комунікації – передача й сприйняття інформації, розуміння думки співрозмовника. У межах особистісно-діяльнісного підходу формування професійно орієнтованої комунікативної компетенції НМ як другою ІМ, слідом за вимогами ВТО, а також у відповідності до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [1; 3], передбачає реалізацію відповідних завдань кожного складника: 1) розвиток особистості здобувача вищої освіти як майбутнього менеджера туризму; 2) розвиток здобувача як активного суб'єкта учіння з оволодіння професійно орієнтованою комунікативною компетенцією НМ (як другою ІМ) після АМ (як першої ІМ).

Мета практичного оволодіння здобувачами НМ професійного спрямування як другою ІМ після АМ на практичних заняттях передбачає формування професійно орієнтованої (спеціальної) компетентності, де мова йде про використання НМ у різних сферах ділової й професійної діяльності, оволодіння прийомами набуття інформації з текстів фахової та ділової спрямованості. Розвиток іншомовної комунікативної компетенції розширює коло можливостей щодо забезпечення академічних прав здобувачів у контексті набуття додаткових кваліфікацій в системі

післядипломної освіти, підвищення кваліфікації, а також академічної мобільності.

У широкому розумінні туристичний менеджер – це фахівець сфери туризму, який виконує всю сукупність процедур із забезпечення закордонної поїздки клієнта, застосовуючи навички продуктивного спілкування (в тім числі й іншомовного) зі споживачами туристичних послуг. У вузькому розумінні до посадових обов'язків майбутнього туристичного менеджера входять міжкультурні контакти з туристичними агенціями, маркетинг ринку, в процесі якого менеджер знаходить найвигідніші за оплатою, термінами та якістю роботи фірми; взаємодія з авіакомпаніями для придбання авіаквитків; контакти із страховим агентом; стороною, яка приймає. Фахівець туристичної справи проводить розмови з клієнтами, бронює для них авіаквитки, готель, оформляє страховку та всі необхідні документи. Менеджер з туризму повинен знати інформацію про країну, в яку відправляє людей, а інколи – вміти давати розпливчасту інформацію на невідомі йому запитання. Щоб уникнути цього, на фірмі є розділи, коли менеджер веде лише одну або декілька країн, при цьому він періодично їздить у навчальні тури, в ході яких вивчає культуру, ментальні особливості країни та її готелі. Знання двох і більше ІМ на належному професійному рівні є запорукою успіху в туристичному бізнесі. Тож, сучасний досвідчений менеджер з туризму – це фахівець, який вільно орієнтується у величезних обсягах багатомовної міжкультурної інформації; блискавично комбінує різноманітні варіанти відпочинку; знає все про особливості перебування в певній країні; пам'ятає великий обсяг інформації; володіє високим ступенем особистої організованості, має аналітичний склад розуму, гнучкість мислення, здатність до концептуалізації.

Список використаних джерел:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Про туризм: Закон України від 14.07.2020р., № 768-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> Дата оновлення: 29.04.2021. (дата звернення: 02.01.2022).
3. Рамкова програма з німецької мови професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. К. : Ленвіт, 2014. 136 с.

4. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» галузі знань 24 «Сфера обслуговування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/242-turizm-bakalavr.pdf> (дата звернення: 02.01.2022).

5. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) URL: http://ihed.org.ua/images/doc/04_2016_ESG_2015.pdf (дата звернення: 02.01.2022).

Місеньова В. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ СУБКУЛЬТУРНОГО КОМУНІКАТИВНОГО СТИЛЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Людина інтегрує особливості макрокультури і мікрокультур (освіта, вік, інтереси, особливості сімейних традицій, гендерна ознака тощо), створюючи неповторний тип субкультури, який у поєднанні з темпераментом визначає її власний стиль комунікації. У стилі спілкування відбиваються особливості людини, які характеризують її загальний підхід до побудови взаємодії з іншими людьми. Важливість стилю спілкування в комунікації полягає в тому, що з його допомогою відбувається розуміння різних ситуацій, формується ставлення до партнерів по комунікації, обираються способи розв'язання проблем.

Стили комунікації також істотно варіюються в різних культурах. Звичайно виділяють чотири групи стилів вербальної комунікації:

- прямий і непрямий;
- витончений, точний і стиснутий;
- особистісний і ситуаційний;
- інструментальний і афективний.

Завдяки цим стилям виявляється ступінь вираження людиною своїх внутрішніх спонукань і намірів у процесі спілкування, тобто з'ясовується ступінь відкритості людини. Прямий стиль зв'язаний із вираженням щирих намірів людини. Непрямий стиль дозволяє приховувати бажання, потреби і цілі людини в спілкуванні. Вибір стилю комунікації зв'язаний зі ступенем контекстуальності комунікації. Пояснимо це поняття.

Поняття контекстуальності комунікації ввів до наукового обігу американський учений Е. Холл у 1976 р. [2]. Він інтерпретував його як необхідність враховувати в комунікації невербальні елементи, які супроводжують її (тон, темп мови, кінесика, проксемика тощо), надаючи їм більшого чи меншого значення. Говорячи іншими словами, контекстуальність – це врахування не тільки того, що висловлено, а й того, як висловлено, в яких умовах і за яких обставин. У деяких культурах висловлення може залишитися незрозумілим, якщо знехтувати увагою до невербальних елементів, названих вище. Так, кореець жодного разу не скаже *ні*, відповідаючи на ваше прохання, але це ще не означає, що він у всьому погоджується з вами і виконає свої обіцянки. Усе пояснюється дуже просто: відмовляти партнеру по спілкуванню в корейській культурі – це вираження невихованості комунікатора. Ось чому важливою є увага до того, як, коли, за яких обставин ви отримали позитивну відповідь.

За ознакою більшого чи меншого значення невербальних елементів комунікації виділяються культури висококонтекстуальні і низькоконтекстуальні [1].

У висококонтекстуальних культурах контекст є дуже важливим. Представники таких культур говорять ніби скороченою мовою, значне місце посідають в їх комунікації тон, темп, жести, міміка, погляд, рухи тощо. До висококонтекстуальних культур належать східні.

У низькоконтекстуальних культурах великого значення надають саме словам. До низькоконтекстуальних культур належать західні. Наприклад, американці прагнуть викликати співрозмовника до прямої і ясної розмови, для якої дуже важливими є висловлення: *«Скажіть, що ви маєте на увазі», «Давайте, власне кажучи, уточнимо»* тощо. У цьому стилі виявляється більше турботи про збереження індивідуальності

того, хто говорить, про чітке обґрунтування власної позиції за темою розмови. Найчастіше такий стиль розвивається в індивідуалістських культурах.

У висококонтекстуальних культурах провідним стилем комунікації є непрямий стиль. У таких культурах перевага віддається непрямій, двозначній комунікації, що продиктовано важливістю поваги іншої людини. Найчастіше це колективістські культури. Так, корейці не дають негативних відповідей типу «ні» чи «я не згодний з вами». Зазвичай вони використовують ухильні відповіді типу «я згодний з вами в принципі» чи «я співчуваю вам». Розуміти, що це – форми відмовлення, потрібно вже з контексту ситуації.

Стилі включають такий показник, як ступінь використання експресивних засобів мови, пауз, мовчання.

Митецький, чи витончений, стиль допускає використання багатої, експресивної мови в спілкуванні. Так, в арабських культурах, відмовляючись від частування, мало сказати просто «ні», відмовлення супроводжується клятвами і запевненнями, зовсім недоречними з погляду європейця чи американця. Адже вони звикли до використання точного стилю, який вимагає вживання лаконічних, стриманих висловлень. Точний стиль полягає у використанні необхідного і достатнього мінімуму висловлень для передачі інформації (не більше, але і не менше, ніж необхідно). Стиснутий стиль, крім лаконічності і стриманості, включає ухильня, використання пауз і виразного мовчання.

Використання витонченого стилю характерно для багатьох близькосхідних культур, точного – для Західної Європи і США, стиснутий стиль властивий багатьом азіатським культурам і деяким культурам американських індіанців.

Особистісний стиль комунікації робить акцент у спілкуванні на особистості індивіда, а ситуаційний – на його ролі. В особистісному стилі вербальними засобами підсилюється Я-ідентичність, у ситуаційному стилі – рольова ідентичність [3]. Можна сказати, що особистісний стиль використовує мову, яка відбиває соціальну рівність, він характерний для індивідуалістських культур; ситуаційний стиль відбиває ієрархію суспільних відносин і характерний для колективістських культур.

Так, американці уникають формальних кодів поведіння, титулів, шанобливості і ритуальних манер у взаємодії з іншими.

Вони віддають перевагу прямому звертанню до співрозмовника за іменем і намагаються не робити статевого розмежувань у вербальному спілкуванні. Японці ж вважають формальність головною у людських стосунках. Вона дозволяє спілкуванню бути передбачуваною. Японська мова схильна ставити учасників розмови у відповідні рольові позиції і додавати кожному місце в статусній ієрархії.

Стили комунікації розрізняються своєю орієнтацією на того чи іншого учасника вербальної комунікації. Інструментальний стиль спілкування головним чином орієнтований на того, хто говорить, і на мету комунікації, а афективний – на того, хто слухає, і на процес комунікації. Інструментальний стиль спирається на точні знання, афективний використовує аналогії. Інструментальний стиль дозволяє людині затвердити себе, підтримати власний імідж, а також зберегти почуття автономії і незалежності від співрозмовника. Афективний стиль, навпаки, орієнтований на сам процес спілкування, на пристосування до почуттів і потреб співрозмовника, на досягнення групової гармонії. Це призводить до того, що при афективному стилі людина змушена бути обережною у своїй мові, уникати ризикованих висловлень і положень. Для цього вона користується неточностями й уникає прямих тверджень чи заперечень. Якщо обидва співрозмовники в спілкуванні дотримуються цього стилю, то постійно виникає проблема інтерпретації сказаного, його перевірки, що знов-таки проводиться непрямым чином. У такій ситуації важливо не те, що говориться, а те, що робиться. При афективному стилі комунікації особливої ваги набуває контекст спілкування. Характерним прикладом афективного стилю комунікації може служити японський стиль спілкування. Головною своєю метою він ставить процес розуміння співрозмовниками один одного. Від співрозмовників очікується, що вони виявлять інтуїтивну чуйність до значень між словами. Самі ж слова, вербальні вираження служать лише натяками на реальний зміст, ніхто не чекає, що вони будуть сприйняті як точні факти, що відбивають реальність. Цей стиль характерний для колективістських культур.

Інструментальний стиль спілкування представлений у європейських культурах і США. Тут люди прагнуть пред'явити себе співрозмовнику в мові, хочуть, щоб їх зрозуміли за

допомогою вербального спілкування. Цей стиль також представлений у Данії, Нідерландах і Швеції, що є індивідуалістськими культурами.

Схарактеризовані ознаки не вичерпують поняття комунікативного стилю. Наведемо всі основні параметри, за якими можна схарактеризувати національний чи субкультурний комунікативний стиль:

- ступінь комунікабельності, мовна активність;
- пріоритетні теми для обговорення;
- емоційність мовлення;
- мовна поведінка в конфліктному дискурсі;
- поведінка в переговорах;
- пріоритетні комунікативні стратегії і тактики;
- мовний етикет;
- реакція на комплімент;
- реакція на зауваження;
- ставлення до особливостей контексту спілкування;
- використання невербальних засобів спілкування.

Особливості всіх комунікативних культур локалізуються в мовній поведінці кожної окремої людини – мовної особистості.

Список використаних джерел:

1. Gudykunst W. Intercultural Communication Theory. Current Perspectives. Newbury Park: Springer Verl., 1998. 218 p.
2. Hall E.T. Beyond Culture. Garden City, N.Y. : Anchor Press, 1976. 256 p.
3. Hall E.T. The Silent Language. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1959. 240 p.

НАПРЯМ 11. ЖУРНАЛІСТИКА

Бабенко В. С.,

*аспірант кафедри журналістики
Запорізького національного університету
Науковий керівник: Чернявська Л. В.,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри журналістики
Запорізького національного університету*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ В МЕДІА

Актуальність проблематики сексуальності людини для української наукової думки зумовлена тим, що це поняття стає інструментом ідеологій, які розглядають природу людини з урахуванням її колективного та індивідуального досвіду. А кластерність соціальної пам'яті вибудовує мінливу ієрархію домінування тієї чи іншої ідеології, залежно від супутніх обставин. Саме медіа увиразнюють ці процеси, оскільки стають простором для репрезентації наративів широкого кола ідеологій. В цьому динамічному комунікативному полі ідеології конфліктують, вступають у діалог, еволюціонують, стають провідними для своїх аудиторій чи навпаки занепадають. І медіа стають не лише майданчиком для цих повідомлень, але й займають проактивну роль в тому, які саме ідеологічні маркери набуватимуть більш широкого вжитку, а які табуватимуться. Відбувається це, головним чином, з урахуванням функцій, що залежно від підходів мають назву «морально-виховна», «інтерпретативна», «функція впливу», «узгоджувальна функція», «функція підтримання спадкоємності» тощо [1, с. 84–88]. Їхня головна мета унормувати повідомлення, відповідно до тієї ціннісної парадигми, що вже присутня в свідомості реципієнтів, або ж має бути сформована внаслідок сенсів закладених у ці сповіщення.

У свою чергу це розкриває ширше коло проблематик механізмів впливу та етичних протиріч на тлі існування пропаганди, цензури та самоцензури, права вибору та самовизначення

особистості, а також розмаїття меж колективної домовленості про допустимі моделі поведінки. Ідентичність, емоційно-чуттєва сфера та уявлення про естетично довершене посідають важливу роль у всіх цих процесах та увиразнюються при формуванні стратегій інформаційної війни і маркетингового просування, що покликані захопити якомога ширшу аудиторію. Сексуальність людини тут посідає одну з помітних ролей, адже, через інформаційні впливи на неї дозволяє мотивувати споживачів повідомлення до відповідних дій.

Сексуальність сучасної людини перебуває під впливом ревізії гендерних ролей, видимості жіночого досвіду, трансформації інституту родини, можливості співвідносити себе з формами ідентичності, що раніше не потрапляли у коло публічного суспільного обговорення. І каталізатором всіх цих чинників виступають медіа. Оскільки створюючи можливості для пізнання, вони мотивують суб'єктів до переоцінки вже існуючих світоглядних позицій та відкривають нові сценарії розвитку саморепрезентації.

Окремі протиріччя виникають, коли одні медіа продовжують легітимізувати архаїчні норми, як чинні для усього суспільства, а інші, спираючись на гуманістичні цінності, виступають проти цих норм.

На думку Володимира Калуги, сучасна людина відчуває дискомфорт через прийняття себе, і в наслідок цього сексуальна сфера життя суб'єкта зводиться до вимушених компромісів [2]. Очевидно, що посилюється такий ефект через присутність в інформаційному полі моделей сексуальності, які сприймаються як взірець. Це можуть бути як цілком конкретні особистості наділені в медіа винятковим символічним (а відтак і еротизованим) капіталом. Так і певні шаблони зовнішності та поведінки. Причому, тілесна репрезентація таких взірців не обмежується суто фізіологічними маркерами, а має значно ширше символічне коло, до якого входять зачіска, манера спілкування, одяг, прикраси, використання (або ігнорування) конкретних косметичних процедур тощо.

Таким чином сексуальність постає не стільки природним наслідком фізичної активності людини, скільки комплексним культурним продуктом. Навіть в умовах, коли суспільство

визначає сексуальність гріховною, а її прояви засуджуються – комунікативні засоби і через таке заперечення створюють мовні та візуальні коди для означення цієї культурної особливості.

Релігійний фактор не є головним в процесі цензурування сексуальності в інформаційному середовищі. Володимир Калуга вважає, що для українського експертного середовища характерна «радянська» інерція в осмисленні проявів цього людського буття [2]. Це означається в тому, що публічні обговорення намагаються звести цю тему до стандартів «високоморального» суспільства, де про сексуальність прийнято говорити переважно в контексті репродуктивних можливостей.

Контроль над людською сексуальністю, на думку Володимира Калуги, відбувається не лише в умовах релігійних або тоталітарних суспільств [2]. Інформаційне суспільство через канали масової комунікації маніфестує свої зразки краси, привабливості та звабливості. Приклади подібних проявів щодня супроводжують реципієнта у вуличній рекламі. Більш місткі зразки стандартизування сексуальності можна зустріти у телевізійних проєктах. Програми такого ґатунку, серед іншого, виходять в ефірі каналу «СТБ». Це шоу «Холостяк» та «Холостячка», «Зважені і щасливі», «Я соромлюсь свого тіла», «Давай поговоримо про секс» та інші.

Разом з тим в українських ЗМІ все більшої динаміки набувають експертні розмови про людську сексуальність у висвітленні тем статевого виховання дітей і підлітків, протидії сексуального насилля, дестигаматизації потерпілих від сексуального переслідування, артикуляції етичних норм в професійному середовищі, з урахуванням права особистості на вираження власної сексуальності. Поштовхом для цього стають актуальні суспільні процеси. Серед тих, що активно висвітлюються в медіа, це масова акція розповідей про пережите сексуальне насилля «Я не боюсь сказати», протидія ратифікації Стамбульської конвенції, сексистська реклама із об'єктивізацією жінок, що стала причиною репутаційних втрат для кількох бізнес-проєктів.

Говорячи про традиційні образи, до яких тяжіють в суспільстві, Вадим Зубов послуговується поняттями «ідеальний чоловік» та «ідеальна жінка», які втілюють у собі набір зразкових символічних ознак гендеру [3]. При цьому дослідник зазначає, що сучасна

культура не дотримується цих моделей як єдино вірних, а перекодовує їх із урахуванням обміну естетичних канонів.

За словами Ганни Чміль, сексуальність в постмодерністській культурі спирається меншою мірою на традиційні норми, а дає можливість суб'єктам для індивідуального дослідження своїх потреб [4]. Провідним інструментом тут є експеримент. Відтак, усі набуті світоглядні оптики і поведінкові моделі можуть змінюватися протягом життя під впливом набуття нового досвіду.

В поточних умовах традиційні ЗМІ, зі своїми корпоративними інтересами і сталими традиціями висвітлення тем, втрачають ієрархічну монополію на репрезентацію сексуальності в медіа. З розвитком соціальних мереж, коли блоги можуть конкурувати з друкованими виданнями та телевізійними каналами за охоплення аудиторії, вони стають більш чутливими до потреб своїх споживачів. Їхня прихильність вимірюється в режимі реального часу завдяки кількості переглядів, коментарям, поширенню контенту з іншими користувачами.

Ці обставини масової комунікації дають реципієнтам все більше свободи як для визначення власних інформаційних потреб у висвітленні сексуальності, так і свобод у впливі на зміст контенту, що вони споживають.

Список використаних джерел:

1. Мак-Квейл, Д. Теорія масової комунікації / перекл. з англ. О. Возьна, Г. Сташків. Львів : Літопис, 2010. 538 с.
2. Калуга В. Ф. Сексуальність як феномен (соціального) буття людини і предмет освітньо-виховного дискурсу. *Філософія освіти*. 2018. № 2. С. 163–175.
3. Зубов В. О. Сексуальність як предмет філософської рефлексії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. № 7. С. 61–64.
4. Чміль Г. П. Тіло як реальність у знаковій системі екранної культури та сексуальність як її ідеологія. *Культурологічна думка*. 2020. № 17. С. 19–44.

Любченко Ю. В.,
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Запорізького національного університету*

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У СТОРІТЕЛІНГУ: АУДИТОРНЕ СПРИЙНЯТТЯ

У час технічних інновацій ми все більше уваги приділяємо людині: вивчаємо її поведінку, емоційний стан, відстоюємо її права, транслюємо загальнолюдські цінності. Це відбувається на законодавчому рівні, у громадському секторі, медійному середовищі. У філософському розумінні людиноцентризм – це гуманістично орієнтований підхід до соціальних відносин і особистості. Саме особистість є однією з головних умов формування і становлення сучасної системи соціальної допомоги і соціально орієнтованої держави. Система принципів розвитку соціальної держави передбачає, що головною цінністю в її концепції виступає людина, її розвиток, самореалізація [2, с. 74].

Місце людини як ключової фігури в журналістському матеріалі обумовлює громадянський гуманізм у ЗМІ та соціальна відповідальність журналіста. Описуючи життєві ситуації героїв, журналіст повинен пам'ятати про високу місію – правдиво відтворювати реальні образи сучасників, формувати громадську думку, виховувати аудиторію, спрямовувати її на розвиток, мотивувати до звершень, важливих для інших людей. Людиноцентричні комунікаційні технології, що використовуються в сучасних медіа, впливають на соціалізацію, в процесі якої «реалізація норм, цінностей і значень відбувається через їх впровадження в структуру поведінки та діяльність індивідів, через їх привчання до соціальних ролей та нормативної поведінки, засвоєння позитивних мотивацій та освоєння прийнятих у суспільстві знань» [2, с. 222].

Неновим інструментом в роботі журналіста є сторітелінг, що дозволяє досить ефективно впроваджувати людиноцентричні ідеї в медійне середовище. Саме тому метою нашої розвідки стало вивчення реакції аудиторії на матеріали, які містять елементи сторітелінгу та виявити інструменти, які впливають на емоції респондентів.

Для дослідження було залучено 13 учасників віком від 19 до 45 років. Це чоловіки і жінки з різним освітнім рівнем і соціальним статусом. Респондентам було запропоновано прочитати два матеріали. Перший – «Не боятися інвалідності», розміщений на сайті проєкту «Ukrainer», та матеріал «Ущипни мене. Я вдома» із сайту «Reporters», що в текстових і візуальних історіях фокусується на соціально важливих темах.

Вчені виділяють 5 обов'язкових елементів, які варто враховувати для створення вдалого сторітелінгу: сюжет, герой, емоції, деталі та висновки. «Героєм історії може бути її автор, інша людина, група людей, компанія, уявний герой, послуга, предмет тощо. Читач/слухач історії має щонайперше побачити цього героя, уявити його. Окрім цього, він має співпереживати (а не співчувати) йому, бажати бути схожим на нього» [3, с. 148]. Сила сторітелінгу полягає в тому, що свідомість людини здатна сприйняти добре викладену історію «всерйоз». За допомогою візуалізації споживач асоціює себе з героями оповідання, переживає разом з ними описувані події. Це дуже схоже на те, що відбувається з людиною під час перегляду кінострічки: завжди виразні, захоплюють слухачів, надовго запам'ятовуються, глибоко впливають на свідомість. При прослуховуванні історій активується права півкуля головного мозку, яка відповідає переважно за емоції, сприйняття образів та цілісне уявлення про те, що відбувається навколо.

Результати обговорень у межах фокус-групи показали, що перша історія «Не боятися інвалідності» в цілому має позитивну тональність, бо розповідає про позитивний досвід волонтерства. Тому текст викликав переважно позитивні емоції:

- почуття гордості – бо наше суспільство та небайдужих людей до проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю;
- радість – бо довкола вистачає альтруїстів, волонтерів, які мають бажання та сили допомагати;
- легкий сум – через те, що таких людей багато, а більшість над цим навіть не замислюється;
- сором – бо нічого не зроблено особисто для покращення життя людей з інвалідністю та за реакції випадкових пересічних, їх осудливі погляди та жаль.

Другий матеріал «Ущипни мене. Я вдома» порушує проблему бездіяльності державних органів влади відносно сімей військових,

які захищали країну, і має негативну тональність. Тому історія викликала в учасників дослідження переважно негативні емоції:

- жаль, бо в сучасному світі зникають люди;
- обурення через бездіяльність влади;
- смуток через життєві трагедії українців, що страждають через військові дії;
- подив і скепсис через обіцянки представників влади допомогти сім'ям зниклих військових.

На питання що саме зумовило появу таких емоцій, учасники фокус-групи переважно згадували «доло людини», «актуальність теми», «діалоги героїв», «розповіді учасників і свідків», «фотоматеріали». Розгорнуті відповіді засвідчили, що респондентів зацікавили історії, «бо про ці теми мало пишуть», «нема в оточенні таких людей», «що робити в таких ситуаціях», «що б я міг зробити» тощо. Ці думки вказують на зацікавленість аудиторії, яка асоціює себе з героями публікацій, проводить аналогії, порівнює своє життя з історіями реальних людей. Завдяки цьому читач розуміє, що історія є правдивою. А правдиві історії завжди викликають емоції, що дозволяє читачеві стати не спостерігачем, а учасником події. Більше того, респонденти вказували на те, що матеріали змусили їх більшу вагу звернути і на волонтерство, і на людей з інвалідністю, що вказує на мотивацію аудиторії. Апелюючи до базових потреб людини, історія мотивує до подальших дій. Це відбувається за рахунок того, що споживач отожднює себе із героєм оповіді, разом з ним зіштовхується із проблемою, переживає труднощі, шукає шляхи виходу із ситуації, радіє, сумує тощо.

Отже, сутність домінуючого в сучасних сторітелінгових матеріалах принципу людиноцентризму зводиться до затвердження ролі людини, визнанні її як найбільшої цінності, а метою таких матеріалів є привернення уваги до важливих тем, донесення ідей та вплив на читача шляхом створення історій та асоціацій.

Список використаних джерел:

1. Ерасов Б. Социальная культурология : учебник. 3-е изд., испр. и доп. Москва : АспектПресс, 2000. 591 с.
2. Кремень В. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2010. 576 с.
3. Побідаш І. Сторітелінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. 2019. № 1(7). С. 144–150.

Приступенко Т. І.,
*кандидат історичних наук, професор,
завідувач кафедри періодичної преси
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Євдокименко І. М.,
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
асистент кафедри історії журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ СВОБОДИ СЛОВА

Світові демократії одним з найважливіших чинників свого існування та розвитку вважають свободу слова та вираження поглядів. В основі такого концепту лежить тривалий науково-історичний дискурс щодо ідейно-теоретичних концепцій свободи слова, ролі та місця незалежної преси, її соціальної відповідальності у становленні демократії. Трансформація таких поглядів відбувалася від філософських ідей Дж. Мільтона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля та багатьох інших відомих філософів минулого до концепцій свободи преси представлених сучасними науковцями, а саме: Ф. Сібертом, Т. Петерсоном, У. Шраммом, Д. Мак-Квейлом, Ю. Хабермасом, Д. Халліном, П. Манчіні та ін. Модель свободи слова також знайшла своє відображення в найважливіших документах міжнародних організацій, до яких приєдналися багато країн світу в пошуках алгоритму дії щодо розбудови демократичного суспільства. Зокрема, йдеться про такі визнані та впливові структури як ООН, ЄС, Рада Європи, ОБСЄ та ряд інших. У своїй діяльності та відповідних документах ці організації розглядають свободу слова як одну з найважливіших умов розвитку демократії та розбудови громадянського суспільства.

Так, в одному з найважливіших документів людства – **Загальній декларації прав людини**, прийнятій ООН 10 грудня 1948 р., в її «Преамбулі», зокрема, підкреслюється, що «... беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і

переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей...» [1, с. 18]. Статті цього документу – 3, 12, 18 та 19 дали можливість, спираючись на їх зміст щодо свободи слова, більш конкретно структурувати та розширити їх значення в статті 10 «Свобода вираження поглядів» **Конвенції про захист прав людини та основних свобод** прийнятої Радою Європи у 1950 р. 4 листопада. Аналізуючи текст цієї статті, її дуальний характер, коло учасників поширення інформації та ідей, роль держави в цьому процесі, можна стверджувати, що тут представлена модель свободи преси та вираження поглядів.

У 1997 р. Україна ратифікувала приєднання нашої держави до **Європейської конвенції з прав людини**, отримавши ратифікаційні грамоти Ради Європи. З цього часу цей важливий документ став частиною законодавства України. А це означає, що всі владні структури повинні дотримуватися в своїй діяльності норм цієї Конвенції та тих протоколів до неї, які наша держава теж підписала й ратифікувала. Також відповідно до норм Конвенції було приведено і наше законодавство, зокрема в медіагалузі. Перш за все, йдеться про **Конституцію України** та її 34 статтю, яка за своєю структурою та змістом наближена до 10 статті Конвенції. Конкретизують статтю 34 Основного Закону норми Законів України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про доступ до публічної інформації», «Про суспільне телебачення і радіомовлення України», «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації, а також реалізації принципів державної політики в сфері телебачення і радіомовлення», «Про запобігання загрозам національній безпеці пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» та багато ін. Проте, існуюче законодавство в медіагалузі, на жаль, не є запорукою реальної свободи преси в Україні, дотримання прав і свобод журналістів. За роки незалежності нашої держави так і не був вибудований партнерський взаємозв'язок та конструктивний діалог між владою та медіа. Навпаки, саме влада часто застосовувала щодо журналістів цензуру, втручалася та перешкождала їхній роботі. У таких умовах говорити про свободу та незалежність медіа доволі складно.

Про це свідчить, зокрема, моніторинг нашої соціальної дійсності, в якій працюють журналісти, міжнародної недержавної організації захисту прав журналістів *«Репортери без кордонів»*. Ця структура, керуючись статтею 19 Загальної декларації прав людини, проводить боротьбу з цензурою та виступає за звільнення журналістів, які перебувають в ув'язненні через їхню професійну діяльність. Організації щорічно, починаючи з 2002 р., поширює Індекс свободи преси. Рейтинг створюється на підставі анкетування журналістів, науковців та інших фахівців в усьому світі. Під час формування Індексу свободи преси враховуються наступні чинники: незалежність медіа від власника і політичного впливу, рівень самоцензури, законодавча база, що регулює діяльність медіа, плюралізм думок у медіа, рівень насильства проти журналістів.

Так, Україна, за версією «Репортерів без кордонів», посіла 97 місце у світовому рейтингу свободи преси серед 180 країн за 2021 р. Порівняно з 2020 р., наша країна опустилася на одну позицію. Експертами організації підкреслюється, що в Україні прийнято закон про прозорість медіа, але цього недостатньо, щоб послабити контроль олігархів над ЗМІ та забезпечити безпеку журналістів. Також було зазначено, що на рівень свободи українських медіа впливають інформаційна війна з РФ та поширення фейків про коронавірус та пандемію. Окрім цього, як стверджують «Репортери без кордонів», в Україні досі нерозкриті вбивства Георгія Гонгадзе, Павла Шеремета та Вадима Комарова.

Організація також зафіксувала понад 170 випадків застосування насильства щодо співробітників українських медіа. Загалом ситуації в Україні експерти організації характеризують як «проблематичну», що є середньою з 5 можливих оцінок у спектрі від «доброї» до «дуже поганої».

Таку позицію «Репортерів без кордонів» щодо тривожної ситуації зі свободою медіа в Україні поділяють й експерти Інституту масової інформації (далі – ІМІ) у моніторинговому дослідженні «Барометр свободи слова». За 2021 р. вони зафіксували 197 випадків порушень свободи слова, із них 145 стосувалися фізичної агресії проти журналістів. Основні категорії порушень: перешкоджання законній журналістській діяльності – 99 випадків (2020 р. – 125, 2019 р. – 99); побиття й напади, які

запроваджувалися заповідання тілесних ушкоджень – 24 випадки (2020 р. – 20, 2019 р. – 23); обмеження доступу до публічної інформації для журналістів – 18 випадків (2020 р. – 22, 2019 р. – 21); кіберзлочини щодо медіа та журналістів – 16 випадків (2020 р. – 11, 2019 р. – 15). Експерти ІМІ також підкреслюють, що найпоширенішим порушенням свободи слова в Україні залишається фізична агресія щодо журналістів. Так, у 2021 р., як і в 2020 р., вона становить 74 % всіх зафіксованих експертами порушень свободи слова в нашій країні.

Головними причинами такої ситуації є корупція в державі та агресивне ставлення можновладців щодо її викриття, закритість влади всіх рівнів, високий рівень безкарності за напади на журналістів та запровадження карантинних обмежень у зв'язку з пандемією. Так, станом на грудень 2021 р. суди ухвалили лише 10 вироків за «журналістським» статтями.

Зросла в 4 рази в порівнянні з 2020 р. і кількість випадків цензури в Україні. За даними експертів ІМІ у 2020 р. було зафіксовано 2 публічно відомих випадків цензури, тоді як у 2021 р. – 8 (як з боку представників влади так і медіавласників). А зменшення кількості перешкоджань журналістської діяльності експерти пов'язують з порівняно спокійною політичною ситуацією – 2020 р. в Україні відбувалися місцеві вибори та дистанційною роботою журналістів через пандемію.

Право журналістів на професію у 2021 р. найчастіше порушували приватні особи, місцева влада, судова влада, Офіс Президента та правоохоронні органи. Також порушення свободи слова протягом 2021 р. фіксувалося у всіх 23 регіонах країни. Найбільше – в Києві та області (74 випадки), на другому місці – Запоріжжя та Одещина (по 12), на третьому місці – Харківщина, Полтавщина (по 10), на четвертому – Хмельниччина та Волинь (по 8), а далі – Черкащина, Рівненщина, Львівщина та Миколаївщина (по 7 випадків). Загалом, утиску своїх прав зазнали 72 журналіста та 56 журналісток. Також експерти ІМІ зафіксували за 2021 р. 9 випадків пошкодження майна журналістів, 8 випадків цензури, 6 випадків юридичного тиску та 4 випадки непрямого тиску. Основними викликами для свободи слова 2021 р. для українських журналістів стали карантинні обмеження як привід для недопуску представників медіа, проблеми з доступом до публічної інформації

та державних органів, економічні виклики, безкарність за злочини проти журналістів, а також цензура та тиск з боку влади [2].

Особливо загострилася ситуація зі свободою слова в Україні наприкінці 2021 р. Йдеться, зокрема, про конфлікт між керівництвом «Укресімбанку» і журналістами та операторами проєкту «Схема» (спільний проєкт «Радіо Свобода» та «UA:Перший»), спробу зриву показу фільму-розслідування «Офшор 95» від журналістів «Слідство.Інфо». Далі – заява суспільного мовника «UA:Перший» щодо тиску Офісу Президента на процес відбору гостей політичного ток-шоу «Зворотний відлік», закриття єдиного англomовного українського видання «KyivPost», продаж П. Порошенком корпоративних прав на телеканали «Прямий» та «5 канал» (співробітники цих же каналів створили холдинг «Вільні медіа» із метою обійти славнозвісний Закон України «про олігархів»), придбання депутатом від ОПЗЖ Н. Шуфричем 60 % акцій телеканалу «Перший незалежний» та 100 % акцій телеканалу «UkrLive». Підставу говорити про черговий переділ телевізійного вітчизняного ринку дає і той факт, що власником 4 каналу став депутат від фракції «Слуга народу» О. Ковальов. Таким чином, відбувається формування своєрідного пулу пропрезидентських телеканалів до якого окрім державних «Дому» і «Ради» може ввійти ще і 4 канал. До цих фактів можна ще й додати негативний вплив територіальної реформи на редакційну діяльність роздержавлених газет тощо. Ці та інші проблеми вітчизняного медіапростору будуть, на жаль, представлені й у 2022 р. Про них знають і громадськість, і самі журналісти. Так, не покладаючись на законодавство, протягом 2021 р. українська медіаспільнота ініціювала 20 заяв, що стосувалися ситуації зі свободою слова в Україні, зростанням випадків цензури. А 16 листопада 2021 р. у День працівників радіо, телебачення та зв'язку, українські журналісти оголосили про створення професійної спільноти «Медіарух», ефективної самоврядної організації представників вітчизняних медіа, яка зможе протистояти системі політичного та комерційного тиску на свободу слова в Україні. Безумовно, ця ініціатива знаходить підтримку та розуміння серед вітчизняних журналістів та громадськості. Адже в суспільстві є чітке розуміння того, що обмеження свободи слова в Україні, інших демократичних цінностей відбувається всупереч нормам і положенням Конституції України.

Вихід із ситуації полягає в еволюційному підході в освіті, медіаграмотності в дотриманні журналістських стандартів, вихованні цінностей, розуміння суспільством того, що журналістика є «четвертою владою». З метою розвитку свободи слова, недопущення будь-яких проявів цензури необхідно забезпечити прозорість економічних відносин в інформаційній сфері, вдосконалити механізм регулювання трудових відносин між власниками медіа та журналістами, зокрема шляхом застосування під час працевлаштування журналістів виключно трудових угод та контрактів з метою гарантування їх соціальних та професійних прав. Реалізація цих та інших демократичних принципів розвитку держави, її інформаційного ринку, медійного простору, аудиторії дасть можливість уникнути в суспільстві цензури, повною мірою забезпечити свободу слова, плюралізм думок, право на інформацію, розбудувати громадянське суспільство, в якому домінує верховенство права.

Список використаних джерел:

1. Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-е вид. К. : Юрінформ, 1992. 200 с.
2. Барометр свободи слова. *Інститут масової інформації – веб-сайт*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova>

Сидоренко Н. М.,
*доктор філологічних наук,
завідувач кафедри історії журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Дубецька О. О.,
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
асистент кафедри журналістики
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ПРЕСА ДЛЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ НАРОДІВ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Пошук та аналіз джерел дослідження з історії журналістики сьогодні ускладнюється політичними обставинами, зважаючи на те, що в ХІХ – на початку ХХ ст. Наддніпрянщина перебувала в складі Російської імперії, тому й основні примірники періодичних видань надходили до бібліотек Петербурга й Москви. Нині Російська національна бібліотека і Бібліотека Російської академії наук у Санкт-Петербурзі та Російська державна бібліотека у Москві зберігають у своїх фондах переважну кількість часописів повної комплектації.

У різноманітній типологічній структурі періодики Наддніпрянської України кінця ХІХ – початку ХХ ст. існує сегмент преси, призначеної для суто дитячої, учнівської, студентської, молодіжної аудиторії. Змістова та поліграфічна якість, тривалість та періодичність виходу в світ, кількісні показники зазначених часописів можуть суттєво відрізнятись в кожній губернії. Скажімо, в типологічному покажчику періодичних видань Києва (1835–1917) згадано 49 учнівських часописів і лише 4 дитячі [1, т. 4, с. 164–165]. Окремо в Київській губернії, без центру, видавалися «Школа і життя» (Сквира, 1917) і «Молодые порывы» (Умань, 1912), три уманські учнівські видання не виявлені в бібліотечних чи книжкових фондах («Праця», «Вперед», «Обо всем»). У Харкові дитячо-учнівській аудиторії адресовано три журнали – «Весеннее солнышко» (1906), «Юный мир» (1913), «Мысли средней школы» (1915–1917); у містах губернії існувало

три рукописні учнівські видання, а також друковані журнали «Кадет» (1906–1908) у Сумах і «Школьный луч» (1916–1917) в Охтирці.

У Полтавській губернії у 1917 р. функціонували учнівські та юнацькі видання, як-от: «Молодые силы» (Золотоноша), «Свободная школа» (Полтава), «Юность» (Кобеляки), часописи у Кременчуці – «Молодая мысль», «Домой в Сион», «Молодой Израиль», «Заря» (Лохвиця) тощо. Три останні видавались за сприяння Спілки єврейських учнів та Всеросійської спілки сіоністського юнацтва.

Подібна ситуація простежується і в Катеринославській губернії, де зафіксовано 13 учнівських часописів у Катеринославі, Гуляй-Полі, Олександрівську, Маріуполі, Бахмуті; це «Юныя силы» (1904), «Молодые побегы» (1911), «Молодые силы» (1909–1910), «Первоцвет» (1910–1914), «Факел» (1915), «Проблески» (191), «Новая школа» (1917) та ін. [2].

Незначна кількість періодики призначалася учням, які мешкали в Таврійській, Волинській і Подільській губерніях, відповідно 6, 4 і 3 часописи, серед яких «Весна», «Молодая Иудея», «Чайки», «Мысль», «Юная Вольнь», «Школьник», «Первый опыт». Не виявлено жодного подібного видання в Чернігівській губернії, хоча в Ніжинській гімназії під час навчання М. Гоголя випускались у світ рукописні журнали.

Якщо не брати до уваги учнівську пресу, рукописну чи друковану, то сегмент періодики для дітей на території Наддніпрянської України з кінця ХІХ ст. до грудня 1917 р. виявиться незначним. Більшість таких видань, зокрема призначених для дитячої аудиторії різних національностей, вийшли у світ російською мовою: в Одесі – 10 газет і журналів, Луганську Катеринославської губернії – 2 часописи для єврейських дітей, у Києві 1 журнал. Серед українськомовної періодики – 4 назви (у Києві та Подільській губернії); 4 додатки для дітей у польській пресі (Київ, Одеса); один часопис видавався на івриті (педагогічний науковий дитячий журнал «hАПРАХІМ», Луганськ, 1907–1913) [2, с. 104]. Харківський дитячий журнал «Весеннее солнышко» використовував чотири мови: російську, українську, польську, французьку.

Першими журналами для дітей в Одесі та Києві стали «Детский музыкальный мирок» (1887–1888), присвячений музичній освіті та розвитку відповідних здібностей, а також щомісячний ілюстрований журнал для дитячого і шкільного віку «Дитя» (1898–1904), що в перші два роки існування супроводжувався окремими додатками для заповнення дозвілля читачів («Детское лото», «Домино», «Картинка для склеивания», «Китайские тени», «Детский театр», «Переводные картинки», «Солдатики» тощо). Журнал мав чітку структуру, складався з трьох відділів: 1) для молодших дітей (казки, вірші, оповідання, ілюстрації, малюнки – для розвитку «почуття гуманності»); 2) для дітей шкільного віку (оригінальні факти з історії, географії, природознавства, літератури); 3) для батьків і педагогів (дослідження психологічного, виховного, літературно-критичного спрямування, щоб «кинути промінь у темне середовище батьків, молодих педагогів»). Наприкінці номера існували оглядові рубрики «Наші підручники» та «Дитяча журналістика».

Журнал для дітей «Весеннее солнышко» (Харків, 1906) запропонував свої публікації чотирма мовами: найчастіше російською, у «Відділі малоруському» – українською; частина творів, зокрема в «Иностранном отделе», друкувалася польською та французькою мовами (кн. 1, 2). У зверненні до читачів редакція повідомляла про широку програму, яка б охоплювала доступні за формою і науково-педагогічним спрямуванням пізнавальні й белетристичні матеріали, «корисні й цікаві» водночас, щоб журнал міг стати «вільним дитячим університетом» (кн. 1). Розмови про всесвіт, загартування здоров'я, навчання малюванню й веденню домашнього господарства, прищеплення ідеалів правди й добра стали основою змісту цього журналу. Літературний відділ пропонував твори як місцевих, так і закордонних літераторів. Зі сторінок видання читачі могли дізнатися про Т. Шевченка і Г. Квітку-Основ'яненка (нарис М. Сумцова), твори Л. Глібова, М. Кропивницького, П. Оленича-Гнененка та ін. Священик І. Філевський у статті «Любов – світло Сонця-Христа» наголошував на духовному й розумовому розвитку, відчутті «світлої радості», «вогню життя і теплого світла», що втілені в назві журналу.

У Луганську вийшли часописи для єврейських дітей – «Юный Израиль» (1909–1912), «Цветник Иудеи» (1912–1913), «hАПРАХИМ» (1907–1913). Зокрема редакція журналу «Юный Израиль» запропонувала своїм читачам як додатки серію єврейської дитячої бібліотеки, а також російсько-єврейський словник «Малютка» (до № 1–8 за 1910 р.).

Найбільше періодики для дітей на початку ХХ ст. з'явилося в Одесі, де з 1912 по 1917 рр. зареєстровано 9 російськомовних газет і журналів, зокрема «Бальный гудок», «Гудок», «Детская жизнь», «Детский листок», «Детство и отрочество», «Колосья», «Лепестки», «Наш гудок», «Радость детей» (деякі були додатками), а також два дитячі додатки до місцевих польських тижневиків. Саме журнал «Колосья» (1913–1918) орієнтувався на єврейських дітей та їхні родини, чітко провадив національну політику, подаючи зразки єврейської літератури й публіцистики (твори Шолом-Алейхема, Л. Кармена, Менделе Мойхер-Сфоріма, І. Л. Переца, Д. Айзмана, С. Юшкевича, В. Жаботинського, Х. Бялика та ін.). Редакція накреслила завдання: «Зміцнити в дитячому серці... любов до єврейства, його священної старовини, вдихнути віру в творчі сили рідного народу, пробудити благородне натхнення...» (1913. №11). Єврейська тематика присутня в оформленні та публікаціях усіх рубрик («Із життя нашої батьківщини», «Поштова скринька», «Література, мистецтво»). Так, у хроніці подавалися замітки «Скільки нас?» (у Росії, як стверджував автор, євреї склали 3,9%, тобто приблизно 7 млн. осіб), «Єврейський кінематограф», «Єврейське місто в Африці»; у нарисах відображено історію єврейського народу («Хорошо быть евреем», «Падение Иудеи», «Ханука»); більшість додатків були пов'язані з висвітленням єврейських питань. Чимало публікацій авторів і дітей із єврейськими прізвищами оприлюднено на шпальтах часописів «Лепестки», «Гудок», «Радость детей».

Малим полякам призначалися окремі додатки польських часописів у Києві та Одесі, зокрема в ілюстрованому журналі для молоді з додатком для дітей “*Nasz świat*” (Київ, 1915–1916; матеріали для молодшої аудиторії подавалися раз на два тижні), тижневиків – “*Lud Boży*” (Київ, 1907–1911; додаток “*Gazeta dla Dzieci*»), “*Nowiny polskie: dodatek dla dzieci*” (Одеса, 1907), “*Życie*

polskie: dodatek dla dzieci” (Одеса, 1906–1907). Публікації для дітей подавалися як окрема сторінка, вкладка на 2–4 сторінки чи повноцінний додаток, де друкувалися вірші, оповідання, загадки польських письменників, інколи – твори самих дітей.

Українською мовою надруковано такі видання для дітей, як «Читайте діти!» (додаток до селянської газети «Світова зірниця», Могилів-Подільський, 1907), літературний ілюстрований збірник «Світло» (Київ, 1908), журнали «Молода Україна» (додаток до часопису «Рідний край», Київ, 1908–1912, 1914) і «Волошки» (Київ, 1917). До видання цієї періодики причетні поляк Й. Волошиновський, українські письменниці О. Пчілка (О. Косач) і Н. Романович-Ткаченко, педагог Г. Шерстюк. На сторінках київських видань опубліковано різножанрові твори багатьох українських літераторів: Лесі Українки, Б. Грінченка, С. Черкасенка, Олени Пчілки, О. Олеса, Л. Старицької-Черняхівської, Грицька Григоренка, П. Тичини та ін., матеріали для «світознання» і дозвілля.

Періодичні видання прагнули виховувати дітей на засадах християнських чеснот і відповідальної моралі, плекати творчі здібності, прилучати до світу мистецтва, освіти, науки, знати й цінувати традиції і культуру не тільки свого народу, а й інших національностей.

Список використаних джерел:

1. Періодичні видання Києва (1835–1917) : покажчик / упоряд. Волобуєва А. М., Сидоренко Н. М., Сидоренко О. І., Школьна О. Д. Київ : Темпора, 2010. Т. 1–4.
2. Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838–1917) : список / укл. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. Львів ; Київ, 1995. 154 с.

Старкова Г. В.,
*кандидат культурології,
доцентка кафедри управління соціальними комунікаціями
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

РЕАКЦІЯ НА ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ДЛЯ ЖІНОК У МЕДІА ТА МЕМАХ

Запити «військовий облік для жінок», «військовий облік жінок» і подібні досягли пікової позначки у Google Trends 19–25 грудня 2021 року, хоча раніше інтерес до них рідко перевищував нуль.

11 жовтня минулого року Міністерство оборони України видало наказ, який містив розширений список професій жінок, зобов'язаних перебувати на військовому обліку. До переліку включили 45 спеціальностей і 76 видів трудової діяльності. Зокрема, робітниці сфери медицини, різноманітні науковиці та менеджерки, медійниці, бібліотекарки, перекладачки, фінансистки [1]. 17 грудня документ набув чинності. Громадянки України віком від 18 до 60 років з відповідних сфер трудової діяльності мають стати на військовий облік до кінця 2022-го. Після цього терміну за ухилення штрафуватимуть.

Наказ викликав суспільний резонанс. 23 грудня на сайті президента опублікували петицію №22/130110-еп «ЗНУЩАННЯ НАД ЖІНКАМИ! НЕ ПОВИННІ УСІ ЖІНКИ ЯКІ МАЮТЬ СПЕЦІАЛЬНІСТЬ ТА/АБО ПРОФЕСІЮ БУТИ ВІЙСЬКОВО-ЗОБОВ'ЯЗАНИМИ!!!» з пропозицією його скасувати [2]. За чотири дні вона набрала необхідні для розгляду президентом 25 тисяч голосів [3].

17 січня 2022 року Володимир Зеленський надав відповідь. Він звернувся до міністра оборони Олексія Резнікова «з проханням невідкладно і комплексно опрацювати порушене у петиції питання, приділивши особливу увагу вирішенню таких питань, зокрема:

суттєвому уточненню (скороченню) переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідною військово-обліковою спеціальністю, згідно із яким жінки беруться на військовий облік

військовозобов'язаних, з урахуванням реальних потреб оборони держави;

впровадженню сучасних цифрових технологій у процедури постановки на військовий облік з метою уникнення обов'язкової особистої присутності жінок під час постановки на облік у відповідних районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки;

врегулюванню питання порядку проходження медичного огляду під час постановки на військовий облік жінок;

застосуванню виважених підходів щодо адміністративної відповідальності за несвоєчасну постановку на військовий облік військовозобов'язаних жінок до завершення процесу остаточного врегулювання згаданої процедури» [2].

21 січня Міноборони надіслало на погодження до Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Служби зовнішньої розвідки України нову редакцію наказу щодо взяття на військовий облік жінок. Тепер визначено 14 спеціальностей та 6 професій, «здобуття та отримання яких передбачає постановку на військовий облік» [4]. У публікації пресслужби відомства зазначається, що переважно йдеться про спеціалісток у сфері медицини, електроніки, зв'язку, метрології та картографії, фінансів, бухгалтерського обліку та аудиту.

Компанія Gradus Research дослідила найрезонансніші теми грудня 2021 року та з'ясувала, що «медіа розповідали про вторгнення в Україну, а людям запам'яталось про військовий облік для жінок» [5]. Так, на телеканалах та в онлайн-виданнях багато обговорювали можливе широкомасштабне вторгнення Збройних сил Російської Федерації в Україну, поширення штаму COVID-19 «Омікрон», зустріч президентів США Джо Байдена та РФ Володимира Путіна. Натомість українцям у вказаний період найбільше запам'яталися теми про військовий облік для жінок, «ковідну тисячу» та можливе вторгнення РФ.

«З березня-квітня все це планувалось, а жінки дізнались у грудні з мемчиків у соцмережах», – іронізує Тетяна Рудзінська, одна з коментаторок під тематичним дописом на фейсбук-сторінці «Гендер в деталях». Керівниця цього експертного ресурсу Тамара Злобіна звертає увагу на непродуманість наказу Міноборони. На її думку, документ «прийняли й опублікували без необхідної підготовки суспільства і виконавців» [6].

Цю тему зачіпали на телебаченні. За даними огляду теле-тижневиків 26-28 грудня, ЗМІ критикували владу за «відсутність жодних роз'яснень» (ICTV), охрестили наказ Мініборони «новацією, яка під фінал року просто збила з ніг» («1+1»), лякали глядачок формулою «зі зручних офісів в окопи» («Україна») [7].

«Всі телеканали, які висвітлювали цю тему, розповіли про штрафи для жінок, які не стануть на облік вчасно, та перераховували професії, які потрапили у перший перелік. А от про інші зобов'язання, пов'язані з військовим обліком (інформувати про зміну місця проживання та сімейного стану, проходити медкомісію раз на п'ять років) розповіли лише в програмі ICTV.

«Україна» тим часом вирішила зіграти на класовій нерівності. У програмі перерахували дружин топчиновників та нардепок, чия освіта потрапляє у перелік професій, придатних до обліку. Після цього журналісти каналу висловили сумнів, що названі жінки з'являться у військкоматах, хоча самих їх не спитали» [7]. Водночас у всіх тижневиках 26-28 грудня «пояснили різницю між обліком і призовом, закликали чекати подальших пояснень і «не штурмувати військкомати» [7].

У телетижневиках на «1+1» та ICTV навіть показали меми щодо військового обліку для жінок. Не відставали й інтернет-видання. Загальноукраїнські та місцеві інформаційні ресурси, серед яких BBC NEWS Україна, LIGA.net, Діло.ua, «Главком», «Апостроф», «Сьогодні», «Дзеркало тижня», «24 канал», ТСН, «Факти», «Еспресо», опублікували добірки тематичного фольклору. OBOZREVATEL присвятив мережевій творчості два матеріали.

Багато зразків у добірках онлайн-видань тотожні, що підтверджує їх приналежність до власне мемів [8, с. 43]. Контент-аналіз показує, що вони переважно використовують стереотипи щодо поведінки жінок («Да 20 закончим? Мене на манікюр еще», «Дзвоните женщине, записуєте її на безкоштовні ногті і там повестку вручаєте», «Мені одну каву Латте з миндалевим молоком на тростяному цукрові!» – «Дома будеш умнічать!») і стосунків подружжя («Милий, у мене дві смужечки» – «То ти тепер молодший сержант?», «Любовь – это... отнести любимую в военкомат», «Любий, мене мобілізували» – «Ми всім барбершопом пишаємося тобою»). Також жартували про непослідовність рішень влади («2019: «надо просто перестать

стрелять», 2021: Жінки низки професій повинні будуть стати на військовий облік»), абсурдність списку професій та вікових обмежень, терміни облікування та передбачені штрафи, небажання співробітників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки («військкоматів») обліковувати жінок. Водночас не помічено жодного популярного інтернет-мему, який можна витлумачити як однозначне засудження військового обліку жінок в Україні, заклик до ігнорування чи скасування наказу Міноборони.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних : Наказ Міністерства оборони України від 11.10.2021 р. № 313. URL: https://www.reestrna.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/doc_card?OpenDocument&ID=1BCEF308745D8BCFC22587A60039C0DE (дата звернення: 21.01.2022).

2. Рашевченко Я. Знущання над жінками! Не повинні усі жінки які мають спеціальність та/або професію бути військовозобов'язаними!!! : електронна петиція від 23.12.2021 р. № 22/130110-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/130110> (дата звернення: 21.01.2022).

3. Військовий облік для жінок. Зеленський закликав скоротити перелік професій. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28825/2022-01-18-viyskovyy-oblik-dlya-zhinok-zelenskyu-zaklykav-skorotyty-perelik-profesiy/> (дата звернення: 21.01.2022).

4. Міністерство оборони направило на погодження нову редакцію наказу про військовий облік жінок. *Міністерство оборони*. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/01/21/ministerstvo-oboroni-napravilo-na-pogodzhennya-novu-redakcziyu-nakazu-pro-vijskovij-oblik-zhinok/> (дата звернення: 21.01.2022).

5. Gradus: медіа розповідали про вторгнення в Україну, а людям запам'яталось про військовий облік для жінок. *Gradus Research Company*. URL: https://gradus.app/documents/132/Gradus_

Media_reach_vs_Memory_Dec_2021.pdf (дата звернення: 21.01.2022).

6. Для того, щоб з наказом Міністерства оборони про військовий облік жінок... *Гендер в деталях*. URL: <https://www.facebook.com/genderindetail/posts/2177434185768596> (дата звернення: 21.01.2022).

7. Любарець А. Парад мольфарів і воскресіння з Ахметовим. Огляд тележурналистів 26–28 грудня 2021 року. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/teletizhneviki/article/195404/2022-01-09-parad-molfariv-i-voskresinnya-z-akhmetovym-oglyad-teletyzhnevuykiv-2628-grudnya-2021-roku/> (дата звернення: 21.01.2022).

8. Старкова Г. Сучасний фольклор і медіаграмотність: точки дотику. *Зб. статей Шостої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи»*. Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. С. 41–53 (дата звернення: 21.01.2022).

Супрун В. М.,

*доктор філологічних наук,
професор кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та
природокористування*

Томашевський І. В.,

*студент спеціальності «Журналістика»
Національного університету водного господарства
та природокористування*

СПОРТИВНА ЖУРНАЛІСТИКА В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ УКРАЇНИ

Мас-медійна галузь постійно перебуває на передовій усіх суспільних процесів, тому закономірно, що повсякчас трансформується відповідно до запитів соціуму. Сучасна соціо-комунікаційна сфера, на жаль, винесла за дужки свого розвитку

спортивну журналістику, яка не приносить рейтингових показників, як, наприклад, соціальні чи політичні ток-шоу. Тому нині існує порівняно мало спеціалізованих спортивних видань, телевізійних або радіо-проектів, де б професійно висвітлювалися проблеми спортивного життя в Україні та світі. Разом з тим, мінімізація спортивного контенту на сучасному медіа-ринку тісно пов'язана з відсутністю спеціалізованої підготовки майбутніх фахівців для цієї ланки журналістської діяльності. Адже спортивний журналіст повинен бути компетентним не лише у сфері журналістики, але й у професійному спорті, кожен вид якого має свої особливості та вимагає обізнаності в аналізі й коментуванні. На жаль, нині практично відсутні ЗВО, які б здійснювали підготовку таких журналістських кадрів, але потреба в них щораз збільшується.

Поступово український медіа-ринок наближується до європейських і світових стандартів, де спортивним проектам відведена особлива роль: пропаганди здорового способу життя як пріоритетної цінності в суспільстві. Як зазначають Ю. Щепанський та М. Тамбовцева, «спортивні часописи не тільки пропагували здоровий спосіб життя, фізичну культуру й спорт, а й відображали шляхи становлення й формування організаційної структури фізкультурного й спортивного руху...» [1, с. 214]. Звідси спортивна журналістика виконує кілька важливих функцій:

- 1) інформаційну – подає оперативну й об'єктивну інформацію про основні події зі світу спорту;
- 2) аналітичну – допомагає реципієнтові зорієнтуватися в спортивних подіях, їх наслідках для професійного спорту й життя соціуму загалом;
- 3) промоційну – пропагує спорт і здоровий спосіб життя, формує в масовій аудиторії уявлення про красу й користь занять спортом, розширює світоглядні горизонти, пов'язані зі значенням спорту в житті людей;
- 4) виховну – здійснює позитивний психоемоційний вплив на зацікавлену аудиторію, адже гарні новини зі світу спорту здатні викликати гордість за улюблену команду й країну загалом.

Крім того, в сучасному глобалізованому світі спорт виконує ще одну гуманітарну місію – це гармонізація й інтернаціоналізація соціуму. Тут треба згадати перш за все висвітлення засобами

масової інформації спортивних подій міжнародного рівня, наприклад, олімпійських ігор. Це подія планетарного масштабу, яка покликана об'єднати та примирити (згаймо історію: під час олімпійських ігор не можна було вести війну й оголошувалося перемир'я). Культура спорту під час таких подій стає вищою за будь-які суспільно-політичні події, тому спортивна інформація виходить на перші шпальти всіх новинних блоків засобів масової інформації. Важливо також зазначити: поряд із власне спортивними новинами такого рівня, журналісти висвітлюють паралельні моменти здорової конкуренції, взаємодопомоги, які панують у спортивному середовищі, що сприяє гуманізації суспільства, аксіологічно маркує інформаційні медіапотоки. При цьому цінності набувають не лише цифри на табло й кількість перемог, а й просто людські стосунки взаємоповаги, віри в краще.

Таким чином, спортивна журналістика, попри загалом маргінальне становище, продовжує залишатися потужним інструментом впливу на аудиторію. В сучасному медіадискурсі України спортивна журналістика виконує важливі суспільно-культурні функції, реалізація яких аксіологічно маркуватиме суспільну думку в напрямку її демократизації й гуманізації.

Список використаних джерел:

1. Щепанський Ю.Я., Тамбовцева М.Ю. Історія становлення спортивної журналістики в Україні. *Обрії друкарства*. 2014. № 1 (3). С. 210–219.

НАПРЯМ 12. ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МОВ

Білозерська В. В.,

*студентка IV курсу факультету соціально-педагогічних наук
та іноземної філології*

Харківської гуманітарно-педагогічної академії

*Науковий керівник: **Окатьєва І. І.,***

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземної філології

Харківської гуманітарно-педагогічної академії

ОНЛАЙН-ІГРИ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ

Сьогодні дистанційний формат освітнього процесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій вийшов на перший план і є необхідним елементом сучасної освіти, а інколи, з огляду на пандемію Covid-19, і єдиним можливим форматом освітньої системи. Розвиток дистанційної освіти визнано одним з ключових напрямків основних освітніх програм у всьому світі.

Водночас, одним із необхідних компонентів освітнього процесу є ігрова діяльність, яка має важливе значення особливо на початковому етапі навчання. Поліфункціональність ігор полягає в тому, що вони виховують здатність самостійно мислити, висловлювати аргументи, доводити свою точку зору; тренують й закріплюють професійні знання, формують мовленнєву, міжкультурну та комунікативну компетенцію. Ігрові методи навчання, які в результаті практичної педагогічної діяльності отримали переваги над традиційними формами навчання, сприяють зменшенню нервового навантаження школярів та спонукають до діалогу та дій [2].

Звернімо увагу на той факт, що однією з важливих компетенцій сучасної людини є вміння ефективно використовувати в роботі інформаційно-комунікативні технології, а також здатність позиціонувати себе у віртуальному просторі. З розвитком

сучасних технологій, поширенням і доступністю інтернет-зв'язку відкриваються унікальні можливості для освіти у сучасному динамічному і мобільному світі. Інтернет – це не лише невичерпна скарбниця освітньої інформації, а й джерело активної інтелектуальної діяльності сучасного здобувача освіти, який має необмежені можливості для одержання знань [1].

Сучасні діти та підлітки не уявляють своє життя без інтернету. Особливо актуальним для них є занурення у віртуальне спілкування в соціальних мережах та ігри в онлайн-просторі. Учителі мають змогу використати природну зацікавленість учнів у перебуванні у віртуальному середовищі з метою формування та розвитку іншомовної комунікативної компетенції. Згідно концепції НУШ ігрова діяльність є провідною освітньою діяльністю в молодшій школі. Тож використання онлайн-ігор на уроках англійської мови в початковій школі є одним із інноваційних засобів вивчення іноземної мови, що особливо актуально у дистанційному форматі.

Як відомо, молодші школярі краще сприймають і запам'ятовують інформацію у образній формі, і завдяки багатій уяві діти навчаються здебільшого мимовільно. А використання їх улюбленої і основної діяльності – віртуальних онлайн-ігор – сприяє зацікавленості учнів, полегшує сприйняття навчального матеріалу і перетворює процес навчання англійської мови на цікаву гру, у якій вони із задоволенням беруть участь.

Використання онлайн-ігор з метою розвитку іншомовної комунікативної компетенції має багато переваг:

1. Ігри розширюють словниковий запас. Будь-яка гра – джерело нових слів. Ігри покращують сприйняття мови на слух.
2. Ігри полегшують вивчення граматики. В іграх герої говорять «живою» англійською мовою, тобто є можливість зустрітися з граматиною в природному вигляді.
3. Ігри занурюють у мовне середовище.
4. Ігри підвищують мотивацію. Ігри настільки «затягують», що у виникає постійна мотивація вчити нові слова, розбирати фрази героїв, щоб просуватися далі.
5. Ігри покращують пам'ять, увагу, мислення [3].

У сучасному віртуальному просторі існує велика кількість онлайн-ігор, які можна використати на уроках англійської мови.

The Grammar of Doom – це пригодницька віртуальна гра, де потрібно розкривати таємниці, приховані в стінах старого чарівного храму. Це як шукати скарби з Індіаною Джонсом, поки він викладає вам англійську мову.

Wordshake – динамічна онлайн-гра з завданнями, які потрібно виконати за обмежений час. На початку гри дається 16 випадкових букв алфавіту та три хвилини. За цей час потрібно скласти з літер якомога більше англійських слів.

FluentU – відеогра з неадаптованими відео- та аудіо матеріалами. З FluentU можна подивитися трейлери фільмів, музичні кліпи, відео тощо, а інтерактивні елементи допоможуть відточити мовні навички.

Beat the Keeper – це онлайн-гра у формі вікторини, де є 90 секунд, щоб відповісти на якомога більше питань про спорт. Гра пов'язана з футболом, і після кожної відповіді ваш персонаж битиме по м'ячу.

ESL Crossword Puzzles – онлайн-гра з різномірними кросвордами, створена для тих, хто вивчає англійську мову і любить труднощі. Тут можна перевірити свої навички читання та знання лексики.

Freerice – онлайн-гра у вигляді вікторини, призначена для розширення словникового запасу. Тут нічого не треба відгадувати; дається певне слово, і ви повинні вибрати його найближчий синонім із чотирьох інших слів.

Існують також і оригінальні англійські онлайн-ігри, якими захоплюються носії мови. І оскільки більшість таких віртуальних ігор є мережевими, з текстовим і голосовим чатами, в них можна з легкістю спілкуватися зі своїми друзями англійською мовою.

Scrabble – оригінальна англійська онлайн-гра, де можна грати онлайн із друзями або проти комп'ютера. Пропонується сім квадратиків з літерами, з яких потрібно створювати слова.

Call of Duty – онлайн-ігри серії «Call of Duty» є одними із найпопулярніших ігор у жанрі екшен. Граючи за солдата, потрібно разом зі своєю командою перемогти іншу команду. У «Call of Duty» є голосовий чат, через який можетна спілкуватися, жартувати та розробляти стратегію разом.

VRChat – онлан-гра, несхожа на жодну зі знайомих вам ігор. Фактично це чат з вбудованим ігровим світом, який ви

допомагаєте створювати. Потрібно вибрати свого персонажа та спілкуватися з тисячами людей з усього світу.

Таким чином, використання онлайн-ігор у системі навчання англійської мови сприяє зацікавленості до вивчення англійської мови та зменшенню нервового навантаження учнів, активізує увагу і мимовільну пам'ять, збагачує соціокультурну компетенцію, знімає психологічний бар'єр перед вивченням іноземної мови, розвиває соціальні й особистісні якості учнів, а також показує результативність навчання через установлення міжкультурних зв'язків у віртуальному просторі.

Список використаних джерел:

1. Борзенко О. П. Основні категорії та поняття дистанційного навчання. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* № 19 (254), Ч. I. 2012. С. 6–14.
2. Кушнір В. С. Використання рольових ігор на уроках англійської мови : навч. посіб. К. : Знання, 2012. 114 с.
3. Медлярська Л.І. Психолого-педагогічне обґрунтування доцільності використання рольових ігор на уроках іноземної мови в середній школі. Блог учителя англійської мови Медлярської Лілії Іринеївни. URL: http://lilija777.blogspot.com/p/blog-page_18.html (дата звернення: 05.01.2022).

Варешкіна Н. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ ПРАКТИЧНОЇ ТА ТЕОРЕТИЧНОЇ ГРАМАТИКИ

При вирішенні актуального завдання активізації пізнавальної та мовленнєвої діяльності студентів обов'язковою умовою є врахування їх психологічних особливостей, їхнього лінгвістичного досвіду. Роздробленість матеріалу та його розтягнутість по всьому курсу, що мають місце у традиційних підручниках при

викладі різних аспектів іноземної мови, навряд чи відповідають схильності до засвоєння матеріалу дорослою аудиторією у вищих навчальних закладах. Так, з одного боку, для студентів вже характерний елементарний (або вищий) рівень мовної компетентності, що створює основу для успішного вдосконалення іншомовної мовленнєвої діяльності на просунутому етапі навчання. З іншого боку, студентська аудиторія в силу своїх психологічних особливостей та уподобань віддає перевагу засвоєнню матеріалу «систематизованими блоками». Створення таких систематизованих блоків-комплексів з урахуванням граматико-лексичних ролей, функціональних підсистем, функціонально-семантичних полів іноземної мови можна здійснити при орієнтації на функціональний аспект мови.

Відомо, що в рамках синхронічного підходу до мови чітко протиставляються предметне та системне. У межах останнього, поряд з такими основними напрямками (моделями) опису мовної системи як інвентарно-таксономічна, стратифікаційна, типологічна, виокремлюється функціональна модель опису мови. Побудова функціональної моделі здійснюється в рамках функціональної граматики («активної граматики», «граматики сенсів», «антиграматики»), де системно-категоріальний аспект граматичного опису доповнюється аналізом функціонування взаємодіючих на основі спільності семантичної функції різно-рідних мовних одиниць, при цьому висловлювання сприймається як основна комунікативна одиниця.

Ідея про необхідність йти не від форми, а «від сенсу» не є новою в мовознавстві. Й. О. Есперсен розглянув ряд основних проблем загального мовознавства та, головним чином, взаємовідносини логічних та граматичних категорій. Датський вчений вважав за необхідне поєднати два методи вивчення мови: від значення до форми та від форми до значення. Описуючи схему понятійної порівняльної граматики, він бачив її кінцеву мету у встановленні того, яким чином кожне з основних понять, властивих всьому людству, має втілення у різних мовах [3]. Ф. Брюно вважав, що при описі мови не можна виходити тільки з самих форм, оскільки кожна з них виступає у безлічі ролей, між якими неможливо встановити зв'язки [10]. Ш. Баллі пропонував брати за вихідну точку логічні категорії та відносини, та скласти зведену таблицю

«ідей-форм» [9]. Празька школа та її наступники розглядають мовну систему як «інструмент думки та комунікації».

У вітчизняному мовознавстві ідею «активної» граматики висував Л. В. Щерба [8]. Основи теорії понятійних категорій були закладені І. І. Мещаніновим, який у своїх дослідженнях дав детальний аналіз мовних явищ у їх системних зв'язках та взаємообумовленості, описав їхні функціональні значення. Дослідження були спрямовані на виявлення критеріїв типологічних зіставлень, які отримали своє вираження у вченні про понятійні категорії [4]. Простеження розвитку граматичної форми мови, що утворює мовну структуру, синтаксису в його тісному зв'язку з діючими нормами морфології, а також особливостями фонетичного складу та лексики є необхідною умовою щодо діючої будови мови. Далі розробку основ функціональної граматики продовжила група лінгвістів на чолі з О. В. Бондарко. У концепції відомого лінгвіста понятійні категорії і поняття, що охоплюють їх, відносяться до рівня мисленевого змісту (що поділяється на універсальний фундаментальний базис і систему понятійних категорій певної мови), протиставляючись мовним семантичним функціям і функціонально-семантичним полям, що відносяться до систем). Функціональне поле розуміється ним як двостороння єдність, що формується граматичними (морфологічними та синтаксичними) засобами конкретної мови разом із взаємодіючими з ними лексичними, лексико-граматичними та словотворчими елементами, що належать до тієї ж семантичної зони [2]. Системна класифікація понятійних категорій може розкривати їх співвідношення з відповідними граматичними категоріями та розрядами. Вона є паралельною до класифікації функціонально-семантичних полів. Так, граматичним категоріям дієслова відповідають понятійні категорії акціональності чи предикативності; іменника – предметності; прикметника – атрибутивності; розрядам прислівників відповідають понятійні категорії обставинного типу.

Активно розробляються такі напрями граматичних досліджень як функціональна морфологія та функціональний синтаксис. Їхнім завданням є встановити синтаксичні функції частин мовлення та інших морфологічних категорій, а синтаксичні одиниці показати в їх можливості функціонування в мовленнєвому процесі,

реалізованих у різних формах мовленнєвої діяльності з урахуванням їх системних значень.

Функціональна граматики трактується як граматики а) орієнтована на опис правил та закономірностей функціонування граматичних одиниць, що беруть участь (у взаємодії з одиницями різних рівнів мовної системи) у передачі змісту висловлювання; б) що включає опис функцій мовних засобів у напрямі від засобів до функцій, та від функцій до засобів. Розуміння принципів функціональної граматики має бути викладено в їх відношенні до загальних категоріальних основ граматики [5].

Вихід за рамки формальної граматики та розширення її меж, породжені протестом проти догматизму та схематизму у викладанні та прагненням створити нову граматику, орієнтовану на семантику, можуть виявитися перспективними при створенні основ формування мовної компетентності студентів у нових умовах скорочення лекційних, практичних занять та збільшення годин, призначених для самостійної роботи студентів.

Так, під час викладання курсів практичної та теоретичної граматики студентам можуть бути запропоновані схеми-моделі різних функціональних підсистем мов, що вивчаються, в яких враховуються структурні та смислові відносини між конститuentами, зокрема, структурно-функціональні моделі функціонально-семантичних полів темпоральності, модальності, персональності, актуального членування речення, аспектуальності, суб'єктності, об'єктності тощо. У процесі самостійної роботи студенти мають завдання розкрити відносини та зв'язки між конститuentами полів, що вивчаються, і продемонструвати ці зв'язки на конкретних прикладах. Наразі студенти обов'язково повинні володіти «пасивним синтаксисом» (термін Л. В. Щерби, що означає весь граматичний устрій мови загалом) – вивчити систему мови «зсередини».

Ми вважаємо, що тільки поєднуючи функціональний погляд на мову з розумінням мови як багаторівневої структури, студенти зможуть зрозуміти, яким чином мова працює як засіб вираження думки, зрозуміти процеси взаємодії різнорівневих елементів мови при породженні та сприйнятті мови.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. В. Функционально-семантическое описание языка и вопросы изучения функционально-семантических полей. *Романские и германские языки: функциональный и лингво-методический аспекты описания*. Київ : Наукова думка, 1985. С. 5-6.
2. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Москва : Изд-во Либроком, 2016. 208 с.
3. Есперсен Й. О. Философия грамматики (перевод с английского). Москва : КомКнига, 2006. 408 с.
4. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. 2-е изд. Ленинград : Наука, 1978. 387 с.
5. Проблемы функциональной грамматики. Отношение к говорящему в семантике грамматических категорий. / отв. ред. Казаковская В. В., Воейкова М. Д. Санкт-Петербург : Изд. Дом ЯСК, 2021. 488 с.
6. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. Москва : Наука, 1981. 206 с.
7. Слюсарева Н. А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка. Москва : Наука, 1986. 214 с.
8. Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики. Москва : Высшая школа, 1974. 112 с.
9. Bally Ch. *Le langage et la vie*. 3-eme ed. augm. Geneve: Librairie Droz, 1977. 164 p.
10. Brunot F. *La pensée et la langue: methode, principes et plan d'une theorie nouvelle du langue appliquee au francais*. Paris: Masson et Cie, Editeurs, 1922. 954 p.

Ловчук Ю. Ю.,
асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК РОЗУМОВИХ ВМІНЬ ВИЩОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС АУДІЮВАННЯ ІНШОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Вміння сприймати іншомовні висловлювання на слух є важливою складовою мовленнєвої компетентності, без якої неможливо сформувати комунікативну компетентність особистості. Аудіювання як самостійний вид мовленнєвої діяльності обумовлене складністю сприйняття та необхідністю одномоментної інтеграції всіх розумових процесів [3, с. 43].

Традиційний підхід до навчання аудіювання включає три етапи: дотекстовий (Pre Listening), текстовий (While Listening) та післятекстовий (After Listening). На кожному з них виконується певний комплекс вправ.

1. Дотекстовий:
 - а) антиципація;
 - б) предикація;
 - в) комунікативне завдання.
2. Текстовий:
 - а) представлення аудіотексту;
 - б) перевірка розуміння.
3. Післятекстовий:
 - а) розвиток комунікативних умінь;
 - б) творчі вправи і завдання.

Згідно з оновленою версією таксономії Б. Блума (2001), всі вправи поділяються на дві групи: ті, що розвивають розумові вміння нижчого порядку (LOTS) та ті, що спрямовані на розвиток вмінь вищого порядку (HOTS). Вправи нижчого порядку спрямовані на виявлення фактичної інформації тексту (рівень запам'ятовування, розуміння, застосування). Тут використовуються такі завдання як: назвіть, складіть список, поясніть, доповніть, визначте, розподіліть тощо. Вправи вищого порядку мають на меті формування вмінь критичного мислення (рівень аналізу, оцінки, творчості). На цьому рівні завдання

формулюються як: порівняйте, поміркуйте чому, як, запропонуйте, доведіть, сплануйте, розробіть, створіть, придумайте тощо. Слід зауважити, що процес розв'язування завдання відповідного рівня передбачає залучення навичок мислення усіх попередніх рівнів, тобто при розв'язуванні вправи, яка передбачає аналіз матеріалу, учень обов'язково залучає знання, демонструє розуміння матеріалу, дає оцінку та використовує на практиці [5, с. 35].

Як правило, завдання вищого порядку використовуються на дотекстовому та післятекстовому етапах. На текстовому етапі, коли відбувається процес декодування тексту і виявлення його змісту, застосовуються завдання нижчого порядку. Проте, багато методистів рекомендують використовувати завдання вищого порядку навіть на текстовому етапі. Наведемо деякі приклади.

Всім відомий факт, що в інтернеті безліч джерел інформації, проте не всі є надійними і достовірними. Тому викладач може дібрати інформацію, яка є фейковою, та запропонувати студентам подумати під час її прослуховування, чи достовірна вона, і пояснити чому так, або чому ні. Звичайно для розуміння змісту висловлювання студент застосує всі вміння нижчого порядку, а для формулювання відповіді доведеться залучити вміння вищого порядку.

Можна дібрати з автентичних джерел діалог між особами різного віку та запропонувати студентам під час слухання визначити їхній вік, спираючись не лише на голос, а й на аргументи, які наводять співрозмовники. Студенти повинні обґрунтувати свої думки, навівши чіткі приклади з діалогу.

Зараз у кожного з нас є можливість слухати новини англійською мовою, відповідно до рівня слухача. Викладач пропонує послухати новини та придумати заголовок до них. Таке, здавалося б на перший погляд, просте завдання потребує складних розумових вмінь вилучати основну інформацію та формулювати її декількома словами.

Дуже поширене завдання дотекстового етапу у прогнозуванні інформації тексту теж може розвивати вміння вищого порядку на етапі слухання тексту. Студенти повинні відмітити ті ідеї, які прозвучали у тексті, та пояснити чому інші, прогнозовані ними ідеї, не прозвучали. Чи є вони релевантними, чи можуть вони бути

використані для розширення теми. Подібні завдання знаходять вихід у підготовку студентами презентацій.

Отже, аудіювання є потужним засобом навчання іноземної мови. Цей вид мовленнєвої діяльності дозволяє оволодіти звуковою частиною мови, що вивчається, його фонемною складовою та інтонацією. Через аудіювання відбувається активне засвоєння лексичного складу та його граматичної структури. В результаті постійного тренування такого виду мовленнєвої діяльності у студентів розвивається логічне мислення і здатність виконання таких складних розумових операцій як аналіз, синтез, дедукція, індукція, порівняння, конкретизація.

Список використаних джерел:

1. Бігуняк О. Р. Основи викладання англійської мови у вищих навчальних закладах. К. : Основа. 2016. 250 с.
2. Оскобойна Р.Л. Основи навчання аудіювання. К. : Основа. 2014. 340 с.
3. Петрова О.І. Аудіювання та його проблеми. К. : Світ знань. 2008. 130 с.
4. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : навч. посібник. К. : Фірма «ІНКОС», 2006. 248 с.
5. Anderson L. W., David R. Krathwohl, et al (Eds.) Taxonomy of Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. Allyn & Bacon, Boston, MA (Pearson Education Group), 2000. 336 p.
6. Hughes J. Critical Thinking in the Language Classroom. ELI, 2014. 27 p.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ТАВРІЙСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ
НАУКОВІ ЧИТАННЯ»

(м. Київ, 28–29 січня 2022 р.)

Підписано до друку 31.01.2022. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 12,32. Тираж 100. Замовлення № 0222-038.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.